GUSTAF FRÖDING

SAMLADE SKRIFTER

ALBERT·BONNIERS·FÖRLAG

Digitized by the Internet Archive
in 2014

https://archive.org/details/samladeskrifter09frdi

Swed
F 9524

SAMLADE SKRIFTER

AV

GUSTAF FRÖDING

NIONDE DELEN

PROSA

I

171910
1.VI.22

STOCKHOLM
ALBERT BONNIERS FÖRLAG

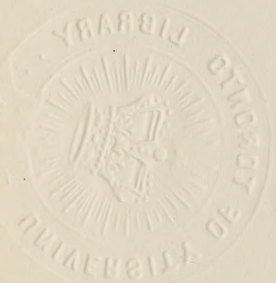

PROSA

AV

GUSTAF FRÖDING

I

STOCKHOLM
ALBERT BONNIERS FÖRLAG

Copyright. Albert Bonnier 1921

STOCKHOLM
ALB. BONNIERS BOKTRYCKERI 1921

FÖRORD.

Som jag redan nämnt i föregående bands inledning, har en förändring måst äga rum i planen för dessa "Samlade skrifter", sedan förlaget 1918 förvärvat utgivningsrätt till en hel del av Frödings alstring, som förut ej tillhörde det. Ursprungligen var det meningen, att de bägge sista banden skulle innehålla de prosaskrifter, som ingingo i andra delen av den 1910 utgivna "Efterskörd" och i de 1914 utgivna "Efterlämnade skrifter". Nu ha tillkommit de 1918 av mig redigerade tre banden "Posthuma skrifter". Då samtliga dessa prosaarbeten icke kunnat inrymmas i dessa "Samlade skrifters" två slutdelar, och förlaget icke velat öka antalet band, har det ansetts lämpligast att verkställa ett urval ur andra synpunkter än de, som legat till grund för "Efterlämnade skrifters". I tre supplementband till "Samlade skrifter" skall det övrigblivna tillfogas.

Ruben G: son Berg.

HEMSÖBORNA.

Hemsöborna av *August Strindberg.*

I och med detta sitt senaste arbete har den hittills biltoge författaren åter tagits till nåder av den svenska litteraturkritiken. Man tog munnen väl full vid fördömelseropen mot "Giftas" och "Tjänstekvinnans son". Det kunde hava varit tillräckligt om man utöst sin vredes skålar över de osmakligheter och absurditeter, som onekligen vidlåda dessa arbeten. Men när man velat ta heder och ära av författaren och frånkänna de nämnda alstren av hans penna allt litterärt värde, har man skjutit bra mycket över målet. Strindberg har anlag för sjukliga överdrifter och är i allmänhet icke nog lugn och samlad för åstadkommandet av helgjutna diktverk. Men han står i det fallet icke ensam. Bland dem som räknas till litteraturens och konstens stormän, finnas icke få som äro av samma skaplynne som Strindberg och de lida även av samma brister. Han har likväl stundom visat att han kan åstadkomma även helgjutna arbeten, när han nämligen

vill ge sig tid, och till dessa kan man räkna "Hemsöborna". Att dessa blivit så pass välvilligt mottagna, beror förmodligen förnämligast därpå att de äro fullkomligt tendensfria och fördenskull icke stöta några andra för huvudet än sådana, som icke kunna förlika sig med författarens grovkornighet, vilken för resten här icke på långt när går upp emot vad som förekommit i hans näst föregående böcker.

"Hemsöborna" är likväl en av författarens allra mest realistiska skildringar. Intet enda förskönande drag förekommer. Ingenstädes framlyser författarens sympati för någon av de uppträdande personerna. Hans penna är lika obevekligt sträng mot dem alla. Deras lidelser äro råa, deras intressen låga och småaktiga och deras tankegång är inskränkt. Men de äro inga vidunder i Zolas stil, utan endast tarvliga vardagsmänniskor, sådana som man kan få se litet varstans. Måhända hava de dock i egenskap av skärgårdsfolk i huvudstadens närhet fått en än fulare anstrykning. På samma gång de äro förvildade eller förslöade av sina mödor och sina nederlag i kampen mot den överväldigande naturen, hava de erhållit dåliga inflytelser från det fördärvade kulturlivet i en stor stad.

De äro emellertid ovanligt klart tecknade och göra intryck av verklig porträttlikhet. Är det icke t. ex. som man kände igen bokens hjälte, den sävlige

värmlandsdrängen, som genom en viss seg närighet lyckades tränga sig fram bland de sorglösa eller försoffade öborna. Och den gamla käringen sedan, med vilken han gifte sig för att komma i "salig Flods" stövlar och päls och bliva herre till gården, även hon är tydligen gripen direkte ur verkligheten. Likaså de övriga figurerna var och en utmålad med sina särskilda egenheter av just det slag, som lägges märke till av deras likar.

Även de tilldragelser som förekomma i berättelsen äro särdeles kraftigt skildrade. Några tavlor framträda med samma åskådlighet som om de voro målade i olja, präktiga landskapsstycken med folkliv i förgrunden eller färgrika och livfulla genrebilder. Även de råaste scenerna, t. ex. bröllopsfesten, förlora en del av sin otäckhet genom författarens hurtiga sätt att föra sin pensel. Han fastnar aldrig i smörjan och sysselsätter sig aldrig med detaljerad analys av orenligheten liksom hans förmente förebild Emile Zola.

Väl överdriven förefaller oss dock episoden med den druckne prästen, som förirrat sig till brudkammaren och därefter doppas i sjön av den likaledes rusige brudgummen och en annan person. Prästen är för övrigt en högst karaktäristisk figur. Huruvida han äger motsvarighet i verkligheten må lämnas osagt, men har författaren skapat honom fullkomligt

fritt, så har han därmed endast givit ett nytt prov på sin diktaregåva, ty med de få djärva streck han ägnat åt teckningen av denne fiskarepräst, har han åstadkommit en fullblodigare människovarelse, än andre författare förmått genom att tum för tum utmejsla sin hjälte sida efter sida i en hel volym.

Denne stackars försupne kyrkans tjänare är för övrigt den ende av bokens personligheter som förmår att väcka någon medkänsla. Saknaden av bildat umgänge och det knappt tillmätta levebrödet, som tvingar honom till en fiskares liv, hava bragt honom till vad han blivit, en sorglustig sammansättning av präst, båtsman och fyllbult. Och den halvt trotsiga, halvt ödmjuka resignation, varmed han strävar sig fram genom sitt mödosamma och brännvinsdoftande liv, framkallar ett både komiskt och rörande intryck. Han är med ett ord, fastän endast hastigt skisserad, en humoristisk figur av första ordningen.

Genom hela boken går för övrigt en frisk sjöbris, som på ett behagligt sätt rensar luften, när den förpestats av onda dunster. Naturscenerierna, som äro skildrade med mästarhand, bilda en förskönande ram till "Hemsöbornas" otrevliga vardagsliv, vilket endast framträder såsom en liten episod i naturens stora liv och vilket, menar kanske författaren, blivit så ömkligt genom de stackars människornas vanmakt gent emot naturens krafter.

FÄDERNAS GUDASAGA.

Fädernas gudasaga berättad för ungdom av *Viktor Rydberg*. Stockholm. Albert Bonnier.

Under ovannämnda anspråkslösa titel har den frejdade författaren i samlad form utgivit resultaten av sina med vanlig samvetsgrannhet och skarpsinnighet företagna undersökningar i den germaniska mytologien. Det är utan tvivel en tilltalande läsning för den nordiska ungdomen, men boken är även av djupaste intresse för personer av mognare ålder, vilka hava sinne för fornfolkens poetiska och religiösa skapelser.

Författaren har kommit till den övertygelsen att de spridda nordiska gudasagorna endast äro lösbrutna länkar av ett sammanhängande gudaepos, börjande med världsdaningen och slutande med världsförstörelsen (Ragnarök) samt att man blott behövde ordna dessa länkar efter deras ursprungliga ställning till varandra för att kunna återställa det präktiga forntidssmycket. När man läst författarens bok, tycker man också att man har framför sig en

sammanhängande saga, där tilldragelserna utveckla sig ur varandra och konsekvent leda till den slutliga katastrofen. Endast här och där förefaller det som om sambandet vore något löst eller att övertaliga delar blivit insatta. I alla händelser är det ett anslående och mäktigt diktverk, vare sig att det verkligen i detta skick utgått ur våra förfäders fantasi eller fått en något förädlad form av den konstnärshand, som åter lött dess skilda delar tillsamman.

I andra arbeten har författaren framlagt vetenskapliga skäl för sina mytologiska tolkningar och meddelat sina åsikter om de olika myternas uppkomst och utveckling. Här har det endast varit hans avsikt att meddela de mytiska föreställningarne hos hednatidens germanfolk sådana de framträtt i den fullfärdiga folksagan, där det religiösa och naturmystiska elementet undanskymts av berättarens dramatiska och episka utsmyckningar. Han låter ingenstädes sticka fram något av det vetenskapliga arbete som ligger bakom hans skildring och därför kan man här läsa fädernas gudasaga iklädd författarens enkla och plastiska språk, med ungefär samma rent estetiska intresse som vilket modernt diktverk som helst.

Den grekisk-romerska gudavärlden intog länge en dominerande ställning i de europeiska folkens poesi, men Olympens gudar och gudinnor ta sig

klena och bleksiktiga ut mot de väldiga gestalter, med vilka våra fäder befolkade Asgard och Jotunheim och "Svitiod det stora". I själva verket synas dessa senare med sina enkla seder och originella karaktärsdrag, med sin humor och sitt tungsinne och med sina mäktiga lidelser vara mer livfulla och av mer poetisk innebörd än de förra och säkert kunde våra fäders gudasaga lämna skalderna en hel mängd stoff till präktiga dikter. Åtminstone får man det intrycket av Viktor Rydbergs framställning.

Märkligt nog är det icke asagudarne själva som äro de mest anslående gestalterna. Oden och Tor, de främste i Asgard, förefalla obetydliga i jämförelse med alfhövdingen Ivaldes kraftfulla och hugstora ättlingar och dessa synas också hava varit sagornas gunstlingar. På samma gång de äro rent mänskliga genom den underliga sammangjutningen av ont och gott i deras väsende framstå de i verklig heroisk storslagenhet genom sitt världsstormande trots. Intressant är i synnerhet den "vehugade" och hämndlystne Valand, som sedan han en gång blivit förolämpad av gudarne drog sig tillbaka till Jotunheim och därifrån med sina trollsånger drev storm och oväder över världen, under det han smidde på vedergällningens svärd, och slutligen genom Tors hammare fann sin bane utanför Valhalls portar. Likaså hans brorson den nyckfulle och trotsige Od-Svipdag,

som än ledde asarnes rådslag, än kämpade i spetsen för människornas härskaror och slutligen, sedan han ställt sig i strid med gudarne, genom deras tillskyndelse kastade sig i havet och blev förvandlad till en drake.

Den nordiska gudasagan äger för övrigt en stor mängd av skiftande karaktärer, ofta förträffligt individualiserade. Man kan icke annat än hava en hög tanke om det folks begåvning, som kunnat skapa ett så ståtligt epos och man måste vara Viktor Rydberg tacksam för att han framlagt det i ett så fullständigt skick.

SKÄRKARLSLIV.

Skärkarlsliv av *Aug. Strindberg.* Stockholm 1888. Albert Bonnier.

Ehuru underlägsna "Hemsöborna", äga även dessa skärgårdsskildringar obestridliga förtjänster. Synnerligen förträfflig är inledningen, i vilken författaren ger oss en präktig målning av skärgårdsnaturen med alla dess egendomligheter.

Lejonparten av boken upptages av "Den romantiske klockaren från Rånö", en bisarr och ojämnt skriven historia om en musikalisk fiskarson, som efter en kort salighetstid vid akademien, uppfylld av fantastiska drömmar om storhet och lycka, måste framleva sina dagar i en ytterst tarvlig klockarebefattning ute bland skären. "I världens ögon gällde han för att vara litet fnoskig", säger författaren, och författaren har i själva verket gjort allt för att även läsaren skall få samma mening om hans hjälte. Dunkel och halvfärdig tyckes han i alla händelser vara och ungefär detsamma kan sägas om berättelsen själv. Emellertid innehåller den alldeles förträffliga enskildheter.

Vi påpeka särskilt bodscenen vid hr Lundstedts avresa, ett mästerstycke av verklighetsmålning med humoristisk belysning. Ett ståtligt fantasistycke är även skildringen av orgelverket i Jakobs kyrka, sådant det tedde sig för den romantiske klockarens uppjagade inbillning.

Efter "Klockaren på Rånö" har författaren på ett friskt och godmodigt sätt tecknat ett par prästfigurer. Hr Strindberg tycks hysa ett visst överseende och medlidsamt intresse för de nutilldags så försmädade tjänarne i den "tyst lidande kyrkan". Hans präster äro fördenskull icke av den Kiellandska jesuittypen, utan beskedliga vardagsmänniskor med stark anstrykning av löjlighet.

Följer så en något krystad brottmålshistoria med ty åtföljande psykologisk gåta, som lämnas oförklarad. Vidare ett stycke kallat "Vidskepelse" om en tyrann till båtsman, som fick husera så länge han ville, tills han ämnade slå en kvinna — då fegheten och lojheten hos männen bröts och lymmeln fick ett kok stryk — något som författaren tyckes anse såsom en yttring av vidskepelse.

Bland de övriga skisserna må särskilt nämnas "Höjer tar gården själv", en högst drastisk och utan tvivel naturtrogen skildring av de aldrig rådlösa bondknepen vid tillämpandet av kontrakt för arrende och undantag.

Bäst i hela samlingen är måhända den sorglustiga skissen "Skräddarns skulle ha dans". Ömkliga äro visserligen hela baltillställningen och det svinaktiga dryckeslaget och ömklig är den arme puckelryggige värden, som blev full redan i början av festen. Men utom det att författarens kända förmåga att trolla fram det levande livet ur trycksvärtan här på ett glänsande sätt gör sig gällande, har han även förstått att göra den stackars skräddaren till en varelse, värd vår medkänsla. Det ligger något rörande i hans vänliga samliv med sin lilla trädgård, på vilken han sätter sitt framtidshopp, och i hans hjälplösa resignation, då han dagen efter festen vankar omkring bland plantsängarne och finner allt förstört.

NATURALISM OCH ROMANTIK.

Några reflexioner med anledning av Zolas »La Bête Humaine».

Det är vanligen med tämligen blandade känslor man lägger ifrån sig en av Zolas digra volymer. Man kan icke neka sin beundran för denna mäktiga fantasi, som lever sig in i mänskliga och sociala organismer och med ett slags allvetenhet, om ock endast skenbar, omfattar deras innersta och oåtkomligaste rörelser, för denna storartade symbolik, som samlar de spridda detaljerna till en överväldigande totalbild och verkar på föreställningen med makten av en symfoni, och för denna starka, alltid vakna iakttagelseförmåga, som åt varje skildring skänker klarheten och påtagligheten av handgriplig verklighet. Men å andra sidan kan man näppeligen undertrycka en känsla av trötthet och vämjelse vid det eviga upprepandet av samma förnimmelser — jag vill endast erinra om kålhuvudena och ostarna i "Ventre de Paris", kammarscenerna i "Nana" och friluftskärleken i

"Germinal" — och vid det oändliga kvardröjandet i "milieu'n", ofta hisklig nog, där handlingen, eljest säkert kombinerad, är i fara att alldeles förrinna. Dessutom känner man sig obehagligt berörd av författarens kallblodighet gent emot sina skapelser — man kunde nästan säga offer, så illa tilltygade äro de vanligen. Man tycker sig se en vivisektör — sådan som den uppskrämda barmhärtigheten föreställer sig honom — sysselsatt med dissektionskniven och utan den ringaste känsla av att det är en levande varelse, som skälver under hans händer.

Dessa gravamina liksom åtskilliga andra, vilka med fog anses tynga den store författarens alster, äro, synes det mig, i betydlig mån förmildrade att icke säga försvunna i "La Bête Humaine", på samma gång som hans mest glänsande egenskaper där i fullaste mått kommit till sin rätt. Handlingen går raskt och säkert framåt, utan att därför förlora i fyllighet, och utvecklar sig naturligt ur sina förutsättningar och i den atmosfär, där den föregår. Spänningen är aldrig utsatt för att slappas av långa omotiverade färg- och luktanalyser, vilka annars äro så besvärliga i Zolas böcker, och varje scen är tecknad eller rättare sagt genomlevd med en livlighet och styrka som äro rent av beundransvärda. Det går med en fart och en trygghet, som

vore det iltåget från Hâvre till Paris med Jacques Lantier, den skicklige lokomotivföraren i boken, vid maskinen. Och genom det hela går det hemlighetsfulla fluidum av naturmystik som är oskiljaktigt från Zolas verk. Det är med ett ord ett glänsande och segrande svar på de profetior som av åtskilliga unga stämmor höjts att Zolas tid nu vore ute, sedan han i "La Terre" gjort sig omöjlig.

Ämnet är annars icke mindre avskräckande för ömtåliga nerver än i författarens övriga böcker. Det är, som bekant, m o r d e t i olika modifikationer som här är skildringens föremål — mordet av lidelse, representerat av den brutale Roubaud och den förvildade skogsamazonen Flore — mordet av omedveten självviskhet och moralisk otillräknelighet, representerat av Sévérine, mordet av girighet, representerat av den ömklige Misard, och slutligen den ärftliga mordmanien hos den eljest sympatiske Jacques Lantier. Boken är i själva verket full av blodsdåd och döden i dess gräsligaste gestalt är tillstädes på nästan varje sida. Och de handlande personerna äro lika litet här som i Nana eller Germinal begåvade med någon synnerlig grad av moralisk ansvarighetskänsla — de följa blint driften och lidelsen och sedan dådet är gjort känna de ingen ånger — de högre mänskliga instinkterna äro liksom obefintliga eller åt-

minstone undanträngda i det fördolda — la bête humaine är ständigt vaket hos dem och väntar bara på tillfälle att göra sig till herre.

Till miljö för sitt ämne har nu Zola valt järnvägslivet under det andra kejsardömets sista år och han har här åter givit prov på noggranna studier av materialet, likväl denna gången utan den onödiga omständlighet, som annars gör hans fackmässiga beskrivningar så odrägliga. Sceneriet på stationerna, tågens gång och de resande människoströmmarne framträda klart och tydligt och äro ständigt tillstädes för ögat, men de uppsluka icke handlingen utan omgiva densamma på ett enkelt och naturligt sätt, alldeles som det skall och bör.

Det är således ett naturalismens mästerstycke av första rang — åtminstone tör det av många så betraktas. Man skulle näppeligen kunna uppleta ett annat verk där naturalismens fordringar så fullständigt och dock så måttfullt blivit uppfyllda — åtminstone kan det så synas vid första påseendet.

Och likväl kom jag under läsningen av just denna bok på de underligaste tankar. Är detta verkligen naturalism? Är detta en verklighetstrogen skildring av livet? Är detta ett document humain, i vilket fantasien endast medverkar såsom en faktor vid kombinerandet och klargöran-

det av vetenskapligt psykologiska iakttagelser och analyser?

Det är visserligen icke det vanliga livet som här skildras, utan en av dess abnorma modifikationer — livet i brott. Men denna sällsamma hoplänkning av brott, knuten till och på ett mystiskt sätt sammankedjad vid en viss skådeplats, en viss yrkessfär, och överskuggad av symbolikens fantomer — är slikt tillåtet för en författare, som själv velat inskränka sig till ett noggrant och insiktsfullt återgivande av verkligheten? Mig synes det vara i stick och stäv mot naturalismens grundsatser, men däremot i full enlighet med den tro på den individuella fantasiens suveräna rätt att styra och ställa efter behag, som innebor hos en romantiker.

Och dessa människor med vilka Zola befolkat sin bok — äro de människor tagna ur livet och icke snarare fantastiska skapelser av den bildande förmågan hos en skald? Den vilda skogsflickan Flore, som slår männen fördärvade, när de närma sig, som är så stark att hon med sin blotta armkraft stannar en i gång varande järnvägsvagn, som av svartsjuka placerar ett stenlass i vägen för ett tåg för att krossa rival och älskare och slutligen själv låter sig dödas av ett lokomotiv, i det hon trotsigt med huvudet före "som jungfru och ama-

zon", en vierge et guerrière, går det till mötes i tunneln, denna sagolika varelse, hälften skogsrå, hälften människobarn — från vilken vrå av den verkliga världen har hon utgått? Eller Sévérine, douce et docile som hon är och oskyldigt flickaktig trots sitt deltagande i en gubbes senila utsvävningar och efter ett mångårigt äktenskap med en brutal man, denna unga vänliga varelse full av kvinnlig smeksamhet, som planerar mord på sin man och förleder sin älskare att utföra det — med samma barnsliga hjärtlighet och pratsamhet som gällde det en utflykt i det gröna — är hon av vårt släkte och icke snarare en av de där elementarvarelserna i romantikens riddarsagor, vilka väl voro kvinnor, men icke människor — undiner och bergkungsdöttrar, vilka ägde förmågan att älska, men ingen själ, intet samvete? Eller Cabuche, den godsinte mandråparen, som levde i sin håla i skogen och på sitt tafatta och ödmjuka vis älskade denna järnvägarnes undin, är han icke mer lik en sådan där klumpig beskedlig jätte, som stundom möter oss i gamla äventyrsböcker än en vanlig fästningsfånge? Eller lokomotivet, den i början älskvärda, sedan i hjärtat sårade och nyckfulla Lison, vid vilken Jacques Lantier var fästad med sådan ömhet och vilken fick ett så tragiskt slut, där hon stönande låg på

rygg och utandades sin sista suck bland spillrorna av det krossade tåget — var inom den organiska eller oorganiska världen träffar man ett sådant väsen, till hälften levande och stående i nära nog medveten rapport med människor, till hälften död materia, framdriven av ångan och — ödet?

Eller bokens final, det i natt och mörker framsusande tåget, vars förare i vansinnig strid ramlat av och krossats under hjulen och vars vagnar äro fyllda med soldater, som druckna och sjungande draga till kriget — är det icke snarare ett präktigt poem än den anständiga prosaiska avslutningen av en naturalistisk roman? Utan förare, framdrivet av en mekanisk kraft brusar det fram i mörkret — station efter station passeras i vanvettig fart — telegrafen är i vilt brådskande verksamhet — tjänstemännen äro vilsna och villrådiga — ingen mänsklig makt kan stoppa den rasande fantomen — framåt går det, evigt framåt med alltjämt stigande hastighet — mot det obekanta, allt under det de druckna soldaterna i sin slöa lustighet glädja sig åt farten och sjunga patriotiska sånger. Det är kejsardömets Frankrike som oemotståndligt, värnlöst och utan ledare framdrives mot obekanta öden i den nyss började kampen för sin tillvaro och det är prologen till Zolas nästa roman, vilken som man vet skall ha kriget till ämne. Det

är ståtligt och gripande skildrat — ett verkligt poem, fullt av lyrisk kraft och dramatisk åskådlighet. Men skall detta, skall över huvud hela denna bok vara naturalism, sannerligen, då äro också Victor Hugos "Notre Dame", Hoffmanns "Teufelselixir", då är "A strange story" av Lytton Bulwer ren oförfalskad naturalism.

Det är icke på slump jag gripit dessa verk ur högen av romantiska diktningar. De föllo mig självmant i tankarne under läsningen av Zolas bok. Detta må förefalla dem sällsamt, vilka vant sig att betrakta naturalismens stormästare som romantikens argaste fiende. Hans frändskap med romantiken är ju annars, om ock med beklagande, erkänd av honom själv samt som jag tror stundom framhållen av kommentatorer, om jag ej misstar mig även av Georg Brandes, och jag vill genom några jämförelser söka visa att jag haft rätt att nämna de ovan anförda författarne.

Frändskapen med Victor Hugo är så iögonenfallande, att den knappt behöver påpekas. Har Victor Hugo på ett fantastiskt sätt givit ett symboliskt liv åt kyrkan Notre Dame, så har Zola gjort detsamma med Paris, med gruvorna, med jorden, med järnvägståget — och om Dom Claude och Quasimodo, Jean Valjean och Jarvais äro på samma gång verkliga människor och symboliska

figurer, som representera krafter och principer i samhället, så äro Zolas huvudfigurer det även — Nana, dräggens dotter, som hämnas sitt släktes förkastelse på de rika och mäktiga, icke medvetet, men förd av naturens hemlighetsfullt verkande makter, Jacques Lantier, kvinnomördaren, i vilken hanen, le mâle, oberoende av hans mänskliga jag ruvar på hämnd för kvinnornas förnedrande och förslappande inflytande på en lång följd av ätteled. Och hos bägge författarne leva människorna i närmaste samband med det element, där de blivit försatta — de äro i själva verket lika mycket elementets barn som människobarn.

Denna frändskap mellan den franska litteraturens bägge stormän är ingalunda en tillfällig. Det har i alla tider givits sinnen, vilka grubblat över förhållandet mellan människans högre medvetna liv och hennes lägre animala drifter, likasom även mellan hennes väsen i och för sig och den omgivande levande eller döda naturen. Och då det rena tänkandet föga eller icke alls förmått göra något åt saken, har fantasien haft ett behov att på sitt vis giva en förklaring eller åtminstone en symbolisk bild. Och så uppstodo under forntiden dessa halvintelligenta varelser, nymfer och fauner, vättar och dvärgar, i vilka naturens elementer och krafter tagit ett slags levande, nästan

personlig form för att komma i innerligare beröring med och förstås av människorna. Under växlande gestalter fortlevde de genom medeltiden och fingo en föryngrad form i romantikens skapelser och sedan naturkrafternas verkningar i det sociala livet blivit föremål för uppmärksamhet, hava diktare även åt dessa förlänat konturer och givit dem pulsslag och hjärta. Zola har emellertid icke nöjt sig med detta för att fylla svalget mellan naturen och människan, han har även med våld hos den senare undertryckt det högre livet och gjort henne till "la bête humaine", en varelse som har starkt släkttycke med ovannämnda själlösa, dock icke fullt omedvetna eller djuriska väsen. Men varken det ena eller det andra är ett företag som tillkommer den nyktre iakttagaren och skildraren av påtaglig verklighet. Det är snarare den allsmäktiga fantasien och den godtyckliga viljan hos en romantiker, som åstadkommer ett dylikt verk.

Den tokige, men geniale Hoffmann och hans Teufelselixir kom mig i tankarne, dels emedan berättelsen även där rör sig om en ättling av utsvävande förfäder, vilken, liksom Jacques, måste gälda deras synder med brott och vansinne — dels med anledning av den sällsamma dubbelpersonligheten hos Hoffmanns "broder Medardus", vilken aldrig kommer till rätta med vad som är

hans egentliga jag. Samma tveklyvning av personligheten förefinnes hos Jacques Lantier — "la bête", som alldeles självständigt lever sitt liv inom honom och ibland är ensam herre, samt den andre Jacques, vilken ibland är så gott som försvunnen — bortblåst — borta. Detta måtte väl vara ett fantastiskt romantiskt sakförhållande! — om ock, möjligen, någon liknande företeelse förekommit i dårhusens annaler. Hoffmanns bok är för övrigt alltför lik en förvirrad feberdröm för att jag skulle vilja längre fortfölja jämförelsen.

Men den märkligaste parallellen erbjuder Lytton Bulwer. Även han har nämligen i "A strange story" företagit experimentet att skildra "la bête humaine" — människan utan själ. Såsom spiritualist fann han sig emellertid nödsakad att anställa en formlig rudimentisering av själen och han har därvid såsom medel måst bruka åtskilliga magiska konster i enlighet med de teosofiska läror, som på sista tiden gjort så mycket väsen av sig även i vårt land. Som bekant är människan enligt dessa läror sammansatt av icke mindre än sju principer, av vilka den femte ungefär motsvarar vad som i dagligt tal kallas själen. Dessa principer kunna avskiljas från varandra — de förhålla sig till varandra ungefär som sju olika rockar, påklädda samma person — och den femte principen tillika

med de tvenne högre avskiljas vid döden från de fyra lägre. Författaren behövde således hitta på ett medel att åstadkomma denna skilsmässa på något annat sätt än genom döden, för att hava vad han önskade — "la bête humaine", människan utan människosjäl, men styrd av "the mental principle", en intellektuell makt av samma art som djursjälen, men av långt större intensitet och omfattning. Och detta medel fann han i en magisk dryck tillagad av en arabisk adept — dock synes han låtit en liten rest av själ, liknande ett rudiment, förbliva kvar.

Charles Grayle, en rikt begåvad man i den byronska stilen, men härjad av häftiga passioner, råkar i strid med sin omgivning och beger sig till orienten, varest han delar sin tid mellan tillfredsställandet av sina lidelser och ockulta studier. Han är visserligen en stor brottsling, men har storslagna idéer och drag av ädelmod och ånger visa att han är en varelse av högre art — han har nämligen ännu en själ av yppersta slag, ehuru den blivit vanställd av sedligt fördärv. Grayle blir emellertid gammal och bräcklig — döden är i annalkande och han gripes av ett häftigt begär att leva och vara ung. Han låter därför mörda den arabiske adepten och bemäktigar sig dennes livsuppehållande elixir. Vare sig genom någon oförsiktighet eller

till följd av elixirets egenskaper gå nu hans högre principer så när helt förlorade och när han någon tid efteråt uppträder i sällskapslivet är det som den unge, älskvärde Margrave, begåvad med alla yttre och inre företräden, vilka kunna tänkas hos en varelse, som i det närmaste saknar själ, men äger "the vital and mental force" i allra högsta fullkomning.

Han är ett vänligt och smeksamt väsen, som verkar sympatiskt ehuru oroande på alla han möter. Hans temperament är livligt, hans skönhet bedårande och hans konversation full av behag, men flyktig och utan egentligt sammanhang i högre mening. Hans enda uppgift, hans enda intresse är att njuta av livet i fulla drag. För varje lidande ryser han tillbaka med mer än mänsklig avsky och om hans eget liv eller blott välbefinnande äro hotade, vaknar självuppehållelsedriften med djurisk vildhet och hans spänstighet och energi vid självförsvaret äro ett sårat rovdjurs. Det enda mer ihärdiga strävande som sysselsätter honom är att förlänga livet med dess njutningar och för att nå detta mål intrigerar och verkar han med stor konsekvens och s l u g h e t — under det han är i full saknad av den högre egenskap som kallas k l o k h e t. Och han går därvid till väga med naiv hänsynslöshet — mördar det ena ögonblicket och

är i det nästa lika oskyldigt lekfull och obekymrad som en ung tiger, sedan han överfallit och uppätit ett indiskt postbud. Av f. d. Charles Grayles moraliska känslighet återstår intet spår, lika litet som av dennes andliga överlägsenhet.

"A strange story" i sanning! Men Zolas historia är knappast mindre sällsam. Hans Sévérine är nästan fullständigt den kvinnliga motbilden till Margrave. Även hon har ingen annan uppgift än att må väl i sinnlig betydelse och att förlänga njutningen så långt som möjligt. Älskvärd, smeksam och tilldragande som hon är, lider hennes karaktär, ifall hon kan sägas besitta en sådan, intet men av utsvävningar och brott. Hon är lika kysk och oskyldig som förut, "*reste vierge malgré tout*" — hon, människohonan, som blott följer sina instinkter och lika litet kan anses ansvarig för sina gärningar som en vacker, smeksam kattunge, vilken stjäl i skafferiet och river ihjäl småfåglar. Det faller sig lika naturligt och vardagligt för henne att göra upp en mordplan som att besluta en resa till Paris eller Doinville. Och liksom Margrave äger hon ingen annan intellektuell begåvning än den art av slughet, vilken är tillräcklig att avvärja de faror, som hota hennes existens, och understödja henne, när hon strävar att göra den njutningsrik även för framtiden.

Zola såsom materialist behövde naturligtvis icke taga sin tillflykt till en magisk rudimentisering. För honom är "the mental principle" redan den högsta principen i människornas väsen och vad som kan kallas själ är endast det högre och mer kombinerade av hjärnans verksamhet — desto fullkomligare ju lyckligare en hjärna är konstruerad. För att finna "la bête humaine" har han därför endast behövt taga ur högen eller åtminstone endast välja bland vissa efterblivna naturer, brottslingsnaturer, hos vilka han har anledning att antaga att djurisk atavism förefinnes — i alla händelser gör han ingen nämnvärd skillnad mellan dessa och andra människor. Men när han åsidosätter och ignorerar den moraliska känslan av ont och gott, som möjligen utgör människans företräde på samma gång som hennes olycka i jämförelse med djuren, begår han kanske ett lika stort våld på verkligheten som Bulwer i den nämnda sällsamma historien och företager ett experiment av ungefär samma art som Adalbert von Chamisso med Peter Schlemihl, mannen utan skugga.

Det är även en annan fullblodsromantiker, som kommit mig i minnet vid läsningen av Zolas bok och det är, så konstigt det än må låta — Hans Kristian Andersen. Man drar naturligtvis på munnen och rycker på axlarne, men det må

verkligen förlåtas mig, om jag måste tänka på den gamle sagoberättaren, när jag gjorde bekantskap med La Lison, flickan-lokomotivet, som så ömt älskades av Lantier och hans eldare och hade "des qualités rares de brave femme" och "la personnalité de la machine, la vie". Mången tör i själva verket hava lagt märke till den barnsliga naivitet som stundom hos Zola kommer till synes, mitt ibland det stora och gräsliga, i synnerhet när han är i tagen med att giva ett levande väsen åt den döda materien, och han har då bra mycket större likhet med en sagoberättare än med en halvt vetenskaplig författare. Det är mig alldeles omöjligt att icke erinras om Andersens levande bollar och stoppnålar, hans vandrande silverslant och småpratande porslinsfigurer, varje gång La Lison — jag hade så när sagt, den snälla människan — uppträder på skådeplatsen. Stackare, hon hade ådragit sig en sjukdom i dimtjockan och "il n'y avait pas de sa faute, si elle était moins alerte" efter den betan. Ett halvt rörande, halvt komiskt intryck, samma känsla som Andersen vanligen framkallar, gör det när Zola med ovanlig medkänsla skildrar lokomotivets sista stunder, när det — eller rättare hon — jämrande "en une petite plainte d'enfant, qui pleure" ligger i dödsryckningarne. "Elle était morte" och "prenait l'affreuse

tristesse d'un cadavre humain, énorme, du tout un monde qui avait vécu et d'où la vie venait d'être arrachée, dans la douleur". Man vet icke antingen man skall skratta eller gråta vid denna sorgliga syn. Stackars, stackars, stackars lokomotiv! — Arma La Lison, älskvärda, men djupt olyckliga varelse, som fallit offer för ondskan hos "la bête humaine"!

Om man således finner frändskaper litet varstans mellan Zola och romantikens diktare, och om dessa frändskaper ingalunda äro oväsentliga utan väsentliga och inneboende i de respektive författarnes naturer, om Zolas författareskap huvudsakligen är ett den fria fantasiens och den godtyckliga personliga viljans verk — vad återstår i så fall egentligen av den naturalism, som skulle vara det mest utmärkande i detta "document humain"? Ingenting annat, tycks det mig, än den naturalistiska t e k n i k e n, vilken, fast och säker som den är, givit trovärdighet och klarhet åt alla författarens skapelser, även där de äro som mest avlägsnade från det verkliga livet. Detta strävande att skänka trovärdighet åt det drömda och diktade är för övrigt lika gammalt som litteraturen själv. Naturalismen är endast ett utfyllande av de ökade fordringar, som en högre utvecklad kultur ställer i detta avseende.

I själva verket tänker jag att naturalismens teori delat öde med systerteorien, den rena "materialismen". Liksom den senare påståtts vara ett hjälpmedel, en användbar hypotes i vetenskapens tjänst, under det att den inom filosofien och såsom världsåskådning visat sin ohållbarhet, så har också den förra trots allt kanske varit av gagn i plastiskt avseende — den har givit litteraturens former en förr okänd klarhet och ett fastare sammanhang — givit det diktade största möjliga likhet med verklighet i yttre mening, men den har icke förmått att ingjuta något innerligare liv, utan snarare hotat att verka förkvävande. Här som överallt gäller den gamla satsen att bokstaven dödar, men anden gör levande.

För att förskaffa sig en livlig övertygelse om detta, behöver man blott lägga framför sig en av dessa fattiga böcker, i vårt land ingalunda sällsynta, i vilka författarne eller författarinnorna tagit naturalismens teori på god tro och samvetsgrant satt sig ned att fotografera vad de sett, intetsägande vardagsliv, betydelselösa människor, tarvligt prat och intresselösa interiörer, utan att någonsin ha mod att bryta fjättrarne med ett drag av humor, skildringen av en egendomlig natur eller egendomliga förhållanden eller för övrigt av ett enda försök till originell skapelse. Antingen äga

de ingen fantasi och ingen konstnärlig beslutsamhet eller också undertrycka de dem med våld i sin fanatiska tro på den döda teorien. I vilket fall som helst är ett dylikt verk efter allt vad jag kan finna av föga större litterärt värde än en beskrivning på en rätt i en kokbok eller en korrekt skriven tidningsnotis om en vardaglig händelse. Det var och är och blir ständigt den skapande fantasien och den djärva viljan som bilda konstnären, han må för övrigt vara beväpnad med naturalistens anteckningsbok eller romantikerns magiska understav.

Jag har ovan använt termerna romantiker och romantik, men jag vill lika litet inrangera de bästa bland dem, som av litteraturhistorien gjorts till ett med romantiken, i något slags skola, som jag vill göra det med dem som fått namn av naturalister, Zola, Ibsen, Strindberg etc. Jag har endast använt dessa termer för motsatsens skull, väl vetande att klassifikationer äro vilseledande, när de icke ske efter ett "naturligt system", och ett sådant har mig veterligen ännu icke blivit uppfunnet för författaresläktet. De verkliga diktarne äro varken klassiker eller romantiker eller naturalister eller ock äro de alltsamman tillhopataget och mer därtill.

Den käcke Verner von Heidenstam har, tror jag, utvecklat åsikter i samma stil som de här

framlagda i sin broschyr "Renässans" och min artikel kunde därför måhända betraktas som onödig. Likväl torde det icke vara ur vägen att, såsom jag har gjort, genom jämförelser närmare ingå på den fråga han väckt till liv i Sverige. I vilket fall som helst blev jag vid läsningen av Zolas bok så livligt övertygad om det rättmätiga i hr von Heidenstams opposition mot en tvivelaktigt riktig teoritros herravälde, att jag icke kunde tillbakavisa lusten att själv säga något, som stödde den.

På någon renässans i konst och litteratur är jag emellertid icke böjd att tro. Åtminstone äro inga synnerliga tecken till en sådan att förspörja i dessa tider, då intressepolitiken uppslukar allt, och jag tänker att det behövs en starkare andlig strömning än den, som hittills blivit iakttagen, för att åstadkomma en pånyttfödelse. Men vad som tydligt och klart kan iakttagas det är en litterär r e a k t i o n mot teoriens tryckande tyranni, och ehuru ordet icke låter vackert, synes mig en sådan reaktion vara väl behövlig, om man ock har anledning till fruktan att den å sin sida slår över.

OM HUMOR.

Humor är icke helt och hållet avskaffad i dessa dagar. Det är tillåtet att skämta då och då för att krydda sitt tal, även när man är i tagen med de allvarliga spörsmål, som "satts under debatt". Man får till och med använda sin humoristiska gåva att fördränka i löje vad som helst, nota bene om man har ett moraliskt eller vetenskapligt tendentiöst syfte — ett syfte att förbättra genom att uppvisa vrångbilderna eller att visa människorna vad de äro. Men ingen törs vara en fin humorist — humorist på grund av nöjet av humoristisk uppfattning och framställning — en humorist med Guds nåde, som har rätt att upplösa allt disharmoniskt, vrångt och eländigt — tillvarostriden, skröpligheterna, synder och alltsammans — i ett stort, alltomfattande, alltförlåtande halvt svårmodigt men medkänsligt löje. Vem skulle i vår tid våga framställa en skara fyllbultar och glädjeflickor så som Bellman framställt dem — förkomna, bedrövliga varelser, men älskvärda i all sin löjlighet, och fullkomligt odömda i sedligt av-

seende? Stackars fader Movitz, stackars Ulla Vinblad — hade ni råkat i händerna på nutidsdiktare — huru skulle de icke karvat och dissekerat eder och uppvisat hur komplett ömkliga ni äro — djuriska förnedrade varelser, ej värda annat öde än "stöbesleven". Och ingen skulle ha nöje av er trots allt ert elände — utan alla skulle betrakta er som ett slags "försökskaniner" eller spotta och säga emellan sig: dryckenskapen och köttsens begärelser äro stora laster, låter oss bli goodtemplare och låter oss upprätta en midnattsmission och ett Magdalenahem, hundra alnar långt och femtio alnar brett och trettio alnar högt och en tvärhand därtill.

Ja, tiden är sedlig. Men den visar även anlag att bli fanatisk, aldrig har predikogåvan varit så i övning som i dessa dagar, och ehuru det alltsammans går ut på ädla syften — kärlek, broderlighet, altruism o. s. v. — förefaller det mig som hätskheten endast vore i stigande. Man predikar om kärlek tills man blir het och arg, man slår varandra i huvudet med kärlek och broderlighet — man hjälper och upprättar varandra i kärlek med sådant nit att man håller på att strypa varandra. Man är så kärleksfull i ord och gärning att man alldeles glömmer att vara det i själ och sinne, vilket ändå är det som verkar försonande människor emellan.

I en sådan tid är man i starkt behov av humor, ty humor försonar människorna — den är en yttring av den medfödda sympatien, som icke behöver predikas utan är tillstädes ändå hos rättfärdiga och orättfärdiga, som äga förmåga av sympati. Den är de publikaners och syndares evangelium — den uppställer intet sedlighetsideal — den tillåter människorna att vara sådana de äro — den kostar inga offer och ingen kamp — den är i full enlighet med våra böjelser, men den lär oss att finna nöje och behag i varandra, den förenar oss i det sorgbundna löjets brödraskap, där ingen anses god och ingen ond, emedan den alldeles bortser från, om man är det ena eller det andra.

Detta är ju en "farlig indifferentism"! Ja visst är det så, men inte annat än jag kan finna är kärleken sådan den beskrives av Paulus en lika farlig indifferentism. Kärleken är tålig och mild, säger han — så är humorn ock, ty den såras icke av det som är fult och stötande, den söker upp de förkomna och eländiga och visar att de äro värda intresse — kärleken vredgas icke, dömer icke — ej heller humorn — kärleken förlåter allting — så ock humorn — kärleken är ödmjuk — det är humorn ock, ty humorn kommer människorna att icke anse sig själva bättre än andra.

Humorn har därför rätt att vara till även utan

den ringaste förbindelse med sedliga tendenser — och den verkar så mycket mer försonande ju mer den får vara i fred för dylika. Därför är det icke tillbörligt att den skall stå i skamvrån längre. Den kan gärna flyttas litet närmare högsätet i liv och litteratur, ty den innebär en genväg till det som allt lyckosökande strävande syftar åt — ett stärkande av samhörighetskänslan.

Men detta ha de stränge moralisterna glömt. Man ser ned med förakt på gångna tiders humorister. De förgylla ju lasten och göra den nöjsam. Deras lustiga figurer äro så roliga, att man måste få lust att deltaga i deras liderliga lag. Ja, det är just det man får lust till, men det är icke därför att deras bestialitet i och för sig är så lockande, utan därför att de själva i den humoristiska belysningen blivit så tilldragande, att vi se bort ifrån deras bestialitet och finna dem älskvärda och nöjsamma. Vi tycka om dem. Och det är ju detta att tycka om våra likar som menas med kärlek. Kan någon för "Kristi skull" eller för den berömda "ideale fordrings" skull älska sin nästa, så är det gott och väl. Men vad man vanligen i den vägen får se bär just icke kärlekens tecken. Det kallas ju kärlek detta, att med behärskad avsky nalkas en usling, bestraffa, å högre makters vägnar förstås, och slutligen benåda — å högre makters

vägnar naturligtvis. Man är en domare — vem som har insatt en i det ämbetet vet inte jag — och man älskar efter den där grundsatsen: den man älskar agar man — en förmyndaregrundsats som egentligen icke passar varelser, som samt och synnerligen äro mer eller mindre omyndiga. Att älska utan aga passar bättre och det är just vad humorn gör. Vi skratta åt varandra, och åt oss själva samt tycka om varandra, det är humorns innebörd.

Gångna tiders humorister hade väl ock ibland anfall av sedligt nit, men de buro sig så naivt åt, att det humoristiska ensamt framstod som det berättigade — det som man tyckte om, under det att sens moralen kom på som en löst hängande skylt, som man icke brydde sig om. "Detta är djävulen" stod det skrivet på plakatet över de medeltida mysteriernas lustigkurre — den arme prästplågade humoristiske haltande hornbäraren, och det var naturligtvis meningen att inpränta förakt och avsky för honom. Men detta lovliga syfte förfelades alldeles, ty folket tyckte att halte fan var mer intressant och rolig än de andra personagerna. Sankte Per med nycklarna och fru Dygd och alla de andra helgonen förvandlades till obetydliga bipersoner, som man var lika nöjd åt, under det att halte fan levde sig in i och förblev att vara omtyckt av folkets fantasi.

Det är också mycket möjligt att Shakespeare velat predika mot dryckenskap och osedlighet med sin Falstaff, men hans humor och konstnärslynne drev honom oemotståndligt att låta den tjocke riddaren framträda i fri plastik utan mycket av konstlad belysning från sedligheten — att låta honom föra sin egen talan såsom "Sir John för hela Europa". Och när han genom kung Henrik låter domen falla över syndaren, är man knappast med längre — man tycker nästan att den glade prins Hal här snarare stigit ner ifrån en tron än stigit upp. Varför skulle han förstöta sin gamle vän? Är Sir John en bit sämre nu än han var för en vecka sen? Kan någon på allvar vredgas på Sir John? Finns det någon som icke skulle önska sig Sir John till umgängesvän? Nej, Sire, ni vinner måhända Frankrikes krona, men ni är icke mer prins Hal, kungen i ysterhetens och fördomsfrihetens och löjets konungarike. Ni har dessutom blivit inskränkt och trångsinnad, ty ni tror att en kung är något annat än den människa, som kronan betäcker. Tro mig, ni var närmare det mänskliga idealet, när ni låddes leka stråtrövare med John Falstaff och galne Poins än när ni stod segrande på Azincourts slagfält.

Sir John Falstaff är den yppersta varelse som humorn någonsin avlat och framfött. Han är till

den grad blottad på moraliska egenskaper att han ögonblickligen skulle förpassats till det understa gehenna, om han dömdes av dem som anse sig skyldiga att döma över andra, i enlighet med vad de kalla rättfärdighet. Men humorn dömer icke, den har endast sympati för alla människor, "jämväl de onde", såsom det står i katekesen — och därför har Sir John icke blivit förkastad, utan omhuldad med stor ömhet. Allt som kunnat göras för att förvandla ett dylikt bylte av osedlighet, lögn, skrytaktighet, feghet och låghet till en älskvärd personlighet har blivit gjort och med fullkomlig framgång. Vi känna icke den ringaste lust att säga ett ont ord om honom. Och vore vi alla i stånd att på samma sätt betrakta varenda människa vi mötte, höge och låge, onde och gode — vore i stånd att fullkomligt bortse från fel och brister och blott känna ett obeskrivligt behag, ju förvändare och skröpligare de uppförde sig — vart toge det då vägen med föraktet? Och vore vi fullständiga humorister, skulle vi betrakta allt och alla på det sättet. Alltså låtom oss bli humorister eller åtminstone icke förakta den smula humor, som ännu är kvar.

Humorn är som sagt icke helt och hållet avskaffad. Var vi färdas träffa vi medlemmar av humorns hemliga brödraskap. Och överallt där det

finnes tillstädes är livet icke mer ett torrbränt helvete, sådant det skildras av naturalister och asketister i kapp. Humorn är hundarne, som slicka såren på den lidande Lazarus, och vänligare än den kristliga kärleken aktar den icke för rov att skänka den rike mannen den vattendroppe, efter vilken hans tunga trådde.

Men humorn åtnjuter icke det anseende den förtjänar och tidens ande är sådan, att den icke förmår framföda någon stor humorist. Och hos de diktarnaturer där den verkligen finnes, inom t. ex. Henrik Ibsen, tränges den i bakgrunden av moraliska syften, och får en anstrykning av Mefistofelisk ironi — eller också förflackas den till ett rolighetsmakeri, som endast kan betraktas som humor av lägre ordning.

Sanningssträvandet i litteraturen må ha sin uppgift att fylla. Men det får icke bli enahärskande i sin ensidighet, ty livet är icke ensidigt utan oändligt mångfaldigt. Den fria skönhetsdriften må ha sitt fria spel och den humoristiska gåvan må utveckla sig i all sin fylliga kraft, ty den tillspetsade kampen för tillvaron behöver nu mer än någonsin en infusion av försonlighet, vilken är en av huvudbeståndsdelarne i humor vid sidan av det estetiska elementet.

ETT BESÖK I ZWINGER.

I hotelltrapporna traskade all världen — ryssar och ryssinnor, amerikanska såpsjudare och slaktare med prinsesslika döttrar, feta tyskor, magra engelskor, greker, judar och mesopotamier.

Gud välsigne amerikanskorna. De äro växta som oreader och gå som gudinnor. Tripp, trapp, chic, pschutt, de föra sig som legitima parisiskor, men äro i själva verket av en vida förnämare ras. De äro frihetens och intelligensens döttrar, och dessa höga anor ha skänkt dem nobless och hållning, fastän deras fäder en gång i tiden sprungit omkring som borstpojkar på New Yorks gator eller stulit boskap på Texas gräsmarker.

Se t. ex. på denna miss Marc-Antonia Hocus-Pocus från Kalifornien och hennes pappa, f. d. "cowboy", f. d. krögaren, f. d. guldgrävaren, bankiren Nathanael Hocus-Pocus. Han är "a smart fellow", det ser man på hans livliga ögon, som glittra av dollarjaktens djärva snille och stråtrövarens beslutsamhet. Han kan göra allting, vad han vill — upptäcka nordpolen — uppfinna en flyg-

maskin — bli president av United States — vad som helst. Men det enda han bryr sig om, är att samla miljoner. Hittills har han trettio samlade, och om några år kan han köpa konungariket Sachsen till hemgift åt miss Marc-Antonia.

En sak är det dock, som gamle Natty Hocus-Pocus icke kan, och det är att uppföra sig som folk i fint sällskap. Han vill gärna lägga benen på bordet och spotta genom fönstret.

Men miss Marc-Antonia kan. Hon kan konversera hertigar och markiser kollriga i huvudet, disputera kull professorer och fördunkla regerande drottningar. Vad annat folk behövt sekler av sträng tukt, "naturligt urval" och trägna studier att vinna, det har miss Marc-Antonia tillägnat sig på nitton år — den tid, vilken hon hittills värdigats tillbringa på vår tarvliga planet.

Och ändå har hon ett stycke cowboy och vilde i sig. Jag tycker mig se henne komma flängande till häst utför Mount Hannibal eller något annat tvärbrant berg i Kalifornien — med vildgalna indianögon, flygande lockar och lemmar av härdat stål. Och stackars Bill Jefferson kommer skumpande bakefter med andan i halsen och skriker: "You break your neck, miss Hocus-Pocus!"

Amerikanarne stego upp i en vagn och kuskade åstad till Brühlska terrassen. Själv for jag till

Zwinger för att fullända min uppfostran med betraktandet av madonna Sixtina.

Sachsarnes huvudstad låg och skrattade i solskenet, ty det var mitt i försommaren. Fönstren stodo öppna på vid gavel, och i fönstren nickade överallt gladlynta, breda sachsiska fysionomier. "Gu'n Morg'n, Gu'n Morg'n", ni roliga, runda kålhuvuden!

På gatorna rände tjänsteflickorna i sina nätta mössor, trindkindade, bastantlivade, stortofflade, men ganska täckeliga. Skönheter från konungariket Brobdignag kunde icke rört sig med graciöst klumpigare koketteri. Och bland de sachsiske öldrickarnes tungt trampande myriader traskade turistströmmen — engelsmän, ryssar, greker och mesopotamier etc., ty Dresden är icke blott en sachsarstad, utan även en kosmopolitisk stad, dit all världen samlas för att se på konstverken. Och alla skeno och logo i solskenet — t. o. m. engelsmännen. Sachsarne värst, naturligtvis — de liknade s. k. solvargar.

Endast poliskonstaplarne försökte bibehålla en viss preussisk stramhet och bisterhet under pickelhuvorna och den snäva uniformen. Men det lyckades inte. "Fåfängt söker man sig skapa till vad ej naturen vill", sade fru Lenngren i världen. Det är lika omöjligt för en sachsisk poliskonstapel att bita sig i ryggen som att se ut som en preussisk militär

— målet för alla tyskars ärelystnad i dessa dagar. Den rödnäsiga, fetpussiga, trindtrevliga sachsiska gemytligheten blir så mycket värre urkomiskt jubelfestlig, när den kommer under hjälmens stränga skugga, och den sachsiska ölmagens förtvivlade kamp med den preussiska uniformsfasonen har något av tragedi och patos i sig, som är oemotståndligt skrattmuskelkittlande. Ställ en tunna på en träbock och placera därovan ett kålhuvud! Sätt en uniformsrock på tunnan, en hjälm på kålhuvudet, sota ett par breda mustascher — och man har en ungefärlig föreställning om en ordningens väktare i Dresden! Men också endast ungefärlig, ty ett mustascherat kålhuvud kan icke ge uttryck åt den komiska konflikten mellan militärisk ämbetsvärdighet och gemytlig narraktighet, som arbetar i ordningsväktarens anlete. Bräck lös, poliskonstapel! — Grina fritt av hjärtat ut, ordningsväktare! Var dig själv, karl, och försök icke se ut som general Manteuffel och slaget vid Wörth!

Där låg nu Zwinger framför mig i solskenet — August den starkes härskartanke — en stor rundbyggnad à la cirkus Maximus, icke vacker, men förmodligen särdeles praktisk såsom förvaringsrum för konstverk. I trapporna stötte jag åter igen på turistströmmen — amerikanskor, tripp, trapp, chic — ryssar, judar och mesopotamier.

Och så trädde jag in i konstens helgedom, det vittberömda "pinakoteket". Rött, vitt — köttfärgat — grönt, blått, rött, köttfärgat — grönt, gredelint, violett — köttfärgat — sådan var min första förnimmelse, när jag kom in och fick holländarnes, flamländarnes och spanjorernas färgkladdar rakt i ögonen. Det var som hade jag slagit huvudet i en dörrpost och såge sol och måne och elva stjärnor fiyga omkring.

Men snart fingo färgkladdarne liv och konturer. De blevo ansikten och armar och ben, draperier och förhängen — sammetskjolar, spetsmanschetter — brinnande facklor och allt möjligt.

Spanska munkar och fältöverstar. Holländska borgmästare och åldermän. Adliga fröknar och borgarmadamer. Och madonnor, madonnor, madonnor. Vackra madonnor och fula madonnor. Tjocka madonnor och smala madonnor. Madonnor i duk och madonnor i krona. Madonnor i skyar, madonnor i tempel och madonnor i stall. Överjordiska, himmelska madonnor och duktiga, bastanta köksmadonnor.

Här stoltserar kung Karl av England i ridderligt majestät. Där pinas ett spanskt helgon till döds. Här står en fet naken bondpiga, som skall föreställa Diana. Där vilar en venetiansk glädjeflicka, som skall vara Danaë eller Leda, eller Afrodite själv.

Och här dansa Teniers' muntra bönder på värdshusgården, supa sig fulla, sova ruset av sig och bete sig oanständigt. Fulingar allesamman med klunsiga näsor och stripigt hår, men glada själar. Och helgonen bedja och pinas, och vår herre lider på korset, och madonnorna himla med ögonen eller slå dem ned. Och krigarne slå på sina svärd och dricka och bedriva älskog. Och furstarne tåga i guld och sammet och drottningarne le och hovdamerna kokettera. Och nakna nymfer dansa i skogen och bada och kyssas och smekas. Och prakt och älskog, och tortyr och asketism, och liderlighet och mord och slagsmål, och stolta fester och stora dater och katolicism och hellenism och furstemakt och borgarmakt och tyranni och frihet — hela renässansens intensiva levnadslust och formrikedom dansar om i alla regnbågens färger. Det är någonting demoniskt och vansinnigt i detta förvirrade sceneri av människokroppar i alla möjliga ställningar och dräkter — dessa myriader ögon, som le eller sörja, som älska eller hata från alla håll — hela denna förgångna tid, som störtar in på en med makten av tusen riktbegåvade konstnärers samlade fantasi och viljekraft. Man känner sig förflyttad till Blocksberg en Valborgsnatt och tycker sig försatt i en omöjlig värld, som icke desto mindre förefaller att besitta full verklighet. Ty renässansens konstnärer äga

naturalismens övertygande kraft i förening med romantikens obundna fantasi.

Och sällsamt, övermåttan sällsamt ta de sig ut i denna fantastiska omgivning — alla dessa åskådande moderna människor med Bædeker i handen och pincené på näsan. Övermåttan sällsamt, övermåttan tarvligt! När man ser på dem efter att hava hängivit sig åt färgorgierna i renässansens konst, känner man sig till mods som när man åser ett av Shakespeares stora dramer och händelsevis vänder sig om och får sikte på publiken. Ljumt, vattnigt, vardagligt, karaktärslöst är alltsammans man ser, och man frågar sig ovillkorligen med Henrik Ibsen: "Är det riktigt stort det store?" i detta berömda nittonde århundrade, och månne vi gjort något verkligt framskridande i verkligt värde ifrån denna rika, fylliga, brottsliga, men karaktärsstarka tid, som kallas sextonde seklet?

Det är emellertid rosenrasande galet och befängt, att på sätt som sker i vår tids museer, hava tusentals sinom tusentals tavlor och konstverk på ett ställe — ställa upp statyer i led som beväringar och hänga tavlorna tätt som tapeter på väggarne. Utom det att vart särskilt konstverk förlorar sin självständighet och individualitet i massan, blir intrycket av det hela någonting onaturligt, vansinnigt, någonting likt en häxsabbat i sin fantastiska samman-

gyttring av varelser och situationer. Ett dylikt intryck kan vara intressant nog, men ett sant konstnärligt intryck är det icke.

Varför låter man icke madonnorna hänga kvar i sina kyrkor? Varför få icke borgartavlorna och borgarporträtten bekläda väggarne i rådstugor och gillesalar — adels- och furstescenerierna i slott och palatser? Varför pryder man icke offentliga inrättningar med dessa konstens rikedomar — skolor, universitetssalar, banker, ämbets- och förlustelselokaler?

Konsten är ju dock någonting som hör livet till och borde vara överallt tillstädes — icke i ett magasin av kuriositeter. Varje konstverk vill vara något för sig själv, icke ett nummer i en armé, som ordnats regementsvis efter tider och länder.

Nåja, det där vet man ju, fast man gjort bra litet för att få missförhållandet rättat. Ett och annat konstverk har dock hedrats med självständig tillvaro. Venus från Milo har ju en sal för sig i Louvre och den sixtinska madonnan av Rafael har här i Dresden fått ett särskilt rum sig anvisat. Men stort är det icke och en präktig gotisk kyrka vore väl en lämpligare omgivning för den sköna tavlan än de tomma täta väggarne i denna ynkliga skrubb.

En viss kyrklig stämning var det emellertid där inne i skrubben, när jag trädde in. Sju eller åtta

damer av utpräglat guvernantsutseende och obestämd ålder sutto uppradade efter väggen. De hade tagit på sig en min som avhörde de en predikan, och i deras knän lågo Bædekrarna uppslagna som psalmböcker, medan de tyst stirrade på den fina, ädla gestalten som i hemlighetsfull blåaktig dager kom svävande emot dem från tavlan. Bra själlösa sågo de ut, och om de förstodo något av vad de sågo, vet inte jag.

Själv är jag icke heller någon konstkännare — kan icke resonera om "karnation" och sådant. Men så mycket kunde jag förstå, att denna madonna var någonting vackert, vackrare än allt annat jag sett — vek och vänlig, ren och ädel kvinnlighet — kysk utan kyla, ren utan högmod — en varelse från en skönare värld. Från samma värld som Gretchen och Mignon och Ada, Kains älskade, och Turgenjevs skönaste flickgestalter.

Holbeins madonna, som också hedrats med ett särskilt gästrum, är mera borgerlig, men mycket vacker även hon — en riktigt snäll och vänlig flicka. Till sällskap har hon fått en liten blåklädd madonna av van Dyck. Hon är bra lik ett påskbrev, stackars liten, med sina bjärta färger, men älskvärd och tilldragande i sin ljusa, klara naivitet.

Och nu farväl, du sköna konst från renässansens tid! Många sköna stämningar och intryck har du

att bjuda på, men det nittonde århundradets människor hava kastat dem huller om buller och rört ihop dem till en olla podrida, som kallas museum, och därför känner sig en stackare underlig till mods i ditt sällskap!

Där ute sken solen som förr på sachsarnes huvudstad, och bland öldrickarnes tungt trampande myriader traskade turistströmmen — ryssar, engelsmän, greker och män från de mesopotamers landsändar — och i fönstren nickade sachsiska fysionomier: "Mahlzeit, Mahlzeit", ni runda roliga kålhuvuden!

Och själva poliskonstaplarna hade förlorat sin preussiska stramhet, sedan de hunnit hälla ned sina fem förmiddagssejdlar. De gingo nu omkring och vitsade åt droskkuskarne och satte tungan i kindbenen åt stadsbuden.

Och när jag kom till hotellet, hoppade Marc-Antonia graciöst ur en vagn och Nathanael Hocus-Pocus spottade skickligt genom tänderna över gatan — och en långskranglig yankee — utan tvivel unge Bill Jefferson — letade ödmjukt, men förgäves i miss Marc-Antonias ögon. Stackars Bill — res tillbaka till Frisco, karl, och slå dig på att dricka whisky, ty miss Hocus-Pocus har beslutat att gifta sig med hertigen av Mantua eller lord Blackburn eller furst Trabalkansky!

Men i hotellvestibulen var det sorg och veklagan. Fyra gråtande tjänsteflickor sysslade omkring en dam, som låg och jämrade sig på golvet. Hon hade hoppat ut genom ett fönster och slagit sig fördärvad. Kläderna voro i oordning och det svarta håret låg i testar över det bleka, förvridna ansiktet. Var det ett verk av morfinen? Eller nihilismen? Eller "Kabale und Liebe"? Ingen vet.

LEGENDER OCH VISOR.

Oscar Levertin: Legender och visor. Albert Bonniers förlag.

Romantiken är uppstånden, Krist hjälpe oss! — är man frestad att utropa när man hunnit ett stycke i denna nya diktsamling. Novalis går igen med "lidandets lycka" i sina drag och bärande på "våndans sällsamt ljuvliga lott" — omgiven av katolsk viraksdoft och lyssnande på sankta Cecilias orgelspel — sliten mellan överjordiskt mystisk längtan och jordisk kärlekstrånad.

När man kommit litet längre fram, märker man nog att även en del mycket moderna element varit med i diktarens degel. Men grundstämningen är verkligen så lik de äldsta tyska romantikernas att man ibland undrar om dessa dikter kunna vara skrivna i våra dagar.

Själva valet av ämnen är romantiskt — legender om helgon, katolska tavlor, "Flores och Blanzeflor", "Ahasverus", "Passionsnatt" (med behörig attiralj av kapell och krucifix och "gudsmoderbild av trä"). Innehållet har också för romantikern

karaktäristiska beståndsdelar — en oklart mystisk stämning, ett slags estetisk trånadsextas, som icke har något med tron att göra, men ändå fått en religiös anstrykning, dödstankar i blomsterdräkt, syndmedveten njutningslust, "lidandets lycka" etc.

T. o. m. språket och bildvalet ha ett egendomligt släkttycke med romantiken. Samma mångfald av bjärt målande adjektiver, samma smak för blommor och andra färgrika föremål, samma förkärlek för vissa vackra ord, som därför komma oupphörligt igen. Man nästan väntar att få se "die blaue Blume" själv lysa fram i hr Levertins blomstergård.

Härmed skall icke sägas att dessa "Legender och visor" äro att anse som en efterklang efter en förgången tids diktning. Det är nu en gång så att den benägenhet för mystiskt fantasteri, som kännetecknat romantiken, periodvis återkommer i litteraturen såsom reaktion mot för långt drivet realisteri eller för mycken förnuftstorrhet.

Man kan ha antipatier mot denna mystiska strömning — men man kan ändå ha intresse för och även njutning av de poetiska skapelser den framkallat, d. v. s. när de äro mättade med lyrisk lidelse eller känslighet och äga konstnärligt sanna färger och former. Även det ordrika romantiska språket kan vara poetiskt skönt, när det är behärskat av verklig smak.

Hr Levertins dikter bära också vittne om att ha en verklig lyriker till författare. Det andliga innehållet är personligt erfaret och känt — icke lånat, men det är sjukligt och enformigt. Tonerna växla, bilderna växla, men grundstämningen är evigt densamma förfinat sorgsna med dödstanken till huvudbeståndsdel.

Språket förefaller ofta vackert, d. v. s. sedan man en gång vant sig vid de överlastande adjektiven. Stämningarne äro icke sällan fina och göra ett intensivt intryck i synnerhet genom användningen av bjärt färgade kontraster. Nästan lika ofta störes dock stämningen av en viss estetiserande ton, som mer erinrar om en väl skolad och beläsen tavelkännare än om en skald, som låter sitt hjärta tala och sin gestaltbildande förmåga verka. Dessutom förekommer här och var verklig onatur och drag av smaklöshet, som äro rent förvånande hos en sådan finsmakare.

Det är ett mycket vanskligt företag att söka skilja agnarne från vetet i en diktsamling. De flesta dikterna förena vanligen var för sig författarens fel och förtjänster. Man är dessutom beroende av antipati och sympati, så att man utväljer såsom det bästa det som "slagit an", och förkastar det som icke slår an, ehuru ett närmare och mera oväldigt studium kanske skulle komma en att ändra tankar.

Synnerligen vacker är "En gammal nyårsvisa" — enkel, sinnrik och stämningsfull. Av de övriga rent katoliserande dikterna är "Kristi stridsmän" rätt intressant för den groteska symboliken med ty åtföljande bjärt färgläggning — man tycker sig nästan se en tavla av någon gammal tysk mästare. Dock har man svårt att försona sig med sådana talesätt som "döds och rädslas land" och "helgdagsrikets ljusblå rand".

I sitt slag förträfflig är n:r IV av "Skrivarens visor", där den katolska medeltidsstämningen är nästan ohyggligt väl träffad. Där finns andakt, het sinnlighet och grymhet i innerligt förbund — det är verkligen något av "förhäxad brygd" från flagellanternas och kättarbålens tid.

Verkligt vacker och tilltalande i sitt tunga svårmod är dikten "Monica". De två längre styckena "Mardi-gras" och "Stockholmsidyll" utmärka sig för en mjuk diktion och stämning, vilket också kan sägas om en hel del av de övriga, ehuru såsom förut nämnts, svåra brister icke äro sällsynta.

Det i mitt tycke bästa i hela samlingen är dock "På judiska kyrkogården i Prag", vilket må meddelas i sin helhet. Det är sorg och lidelse i detta stycke — det är enkelt och gripande — ingen deklamation, intet estetiserande såsom i flera andra av författarens stycken.

Lägg icke blommor, band och fransar
på vården över deras ben,
ej livet gav dem gröna kransar
men sten. På vårdarne lägg sten!

Så gjorde fädren, de som jagats
från land till land i spe och skam
och genom sekel som ej dagats
sett ghettots jämmer slå sin stam.

Där den förtröttade fått somna
från hemlös vandrings tistelstråt
och ängslat hjärta äntligt domna
från andras hån och egen gråt,

där ej med sommarns löften gäcken
den döda ro, som vunnits ren!
Ej blommor lägg som kärlekstecken
på vårdarne, ej grönt. Lägg sten!

GÖSTA BERLINGS SAGA.

Gösta Berlings saga av *Selma Lagerlöf.* Frithiof Hellbergs förlag, Stockholm.

O, I nyare tiders människor, vilka vant er att betrakta dikten som en fotografiapparat att uppfånga allt, som dagligen sker och händer, vad skolen I tänka om Gösta Berling?

Skolen I rycka på axlarne åt den för dryckenskap avsatte prästen, vilken är skön som Apollo och snillrik som världens störste — Gösta Berling, starkast och svagast bland människor?

Ej vandrar den utstötte och förnedrade som fattighjon socknen omkring. Efter den svarte Don Juan, Ekebys stoltaste gångare, åker Gösta Berling hem från glänsande fester över Lövens is. I sin famn håller han en grevinna eller en fröken av Värmlands ädlaste släkter. Stjärnor och månljus kasta sitt trolska sken över de unga och ge deras anleten ett skimmer av sagolik skönhet. Hovarne dåna mot isen. Vargarne tjuta i skogen. På Gurlita klätt står den väldige slagbjörnen, hög som en klippa.

O, I nyare tiders barn, vad skolen I säga om detta?

Eller vad skolen I säga om gamla majorskan på Ekeby, som varit den mäktigaste kvinnan i Värmland och ägt sju bruk, men nu vandrar på vägar och stigar med stav i hand? Eller om den elake Sintram, som spelar kort om nätterna med den onde och skrämmer vettet av gamla Ulrika Dillner? Eller om de vilda kavaljererna, som ligga på marken och dricka glögg ur en tiokannkittel i Ekeby smedja? Eller om alla dessa sagor och skrock och galenskaper, som tagas på allvar och skildras på det trovärdigaste sätt?

"Ut i barnkammaren med dessa dårskaper", skolen I säga — "eller snarare in till de gamle vid skymningsbrasan, ty för barn är det farligt att läsa sådana hemska saker!"

Allvarsamt talat, kommer nog en och annan att säga något ditåt, när han läst Selma Lagerlöfs bok. Men det blir nog icke många, därom vittna de enstämmiga lovord, som tillströmmade från alla håll, när de första fragmenten av "Gösta Berlings saga" för ungefär ett år sen framträdde.

Och den som gläder sig åt djärvhet och originalitet i förening med talang, åt kraft i stämningen, åt fantasi och intelligens i skildringen, kan icke annat än hälsa fröken Lagerlöf mycket välkommen

i den svenska litteraturen, ty hon äger dessa egenskaper i högre grad än någon annan av våra författarinnor.

"Gösta Berlings saga" är visserligen såsom ett helt betraktat en mycket bristfällig komposition. Sammanhanget är svårt att hålla hop, så lösligt fogat är det, och händelserna sno sig in i varandra, så att man ibland känner sig ordentligt vimmelkantig. Dessa brister ursäktas dock till en del av ämnets egen beskaffenhet.

En annan brist förefinnes i skildringen av de många olika gestalterna i boken — man får för det mesta endast en allmän uppfattning eller några karaktäristiska konturstreck av dem. Det är vanligtvis endast a n t y d n i n g a r till karaktärer, ehuru det stundom är verkligen präktiga antydningar, så man måste beklaga att författarinnan icke brytt sig om att fullfölja dem.

Dessutom är det ett alltför ymnigt hopande av sällsamma tilldragelser även för en sagodikt, och språket, ehuru i sig själv både poetiskt, innehållsrikt och originellt, är måhända ibland alltför överlastat med rent lyriska beståndsdelar.

Den svåraste bristen är dock bokens längd. Författarinnan har tydligen befunnit sig i en "embarras de richesse" av sägner och fantasier, men hon skulle vunnit på att gallra ut och tränga tillsamman, även

om hon måst offra ett och annat som legat hennes hjärta närmast.

Emellertid förlåter man författarinnan dessa brister, som kunde varit tillintetgörande för en begåvning av lägre rang. Hon besitter nämligen en rent av betagande kraft i återgivandet av stämningar, en äkta skaldisk gåva att påtvinga läsaren diktade förnimmelser som vore de verkligheter. Hennes fantasi spelar med i naturen och livet och formar om dem efter sitt eget gottfinnande för att få fram den stämning av vilken hon själv behärskas — glädje, sorg, vänlighet, hemskhet, trolskhet etc.

Av hennes naturskildringar i sagobelysning äro en del alldeles överdådigt förträffliga — t. ex. episoden om björnen, om den illistige talgoxen, som knackar på bikupan och narrar ut de nyfikna bien, ett och ett i sänder, om hunden och skatorna etc. När man läser slikt, säger man "bravo" högt, liksom författarinnan vore närvarande.

Det Värmland hon skildrar är likt det verkliga, men det är ett fantastiskt förstorat och koncentrerat Värmland. Man har alla landskapets egenskaper samlade på ett ställe, sjöar och älvar, höga berg och djupa dalar, vildmarksliv och herrgårdsliv, allt sammanfört och förstärkt för att verka som en symfoni där alla toner stämma in. Och om man ibland tycker att överdrifter gjort sig alltför mycket

gällande, så känner man ändå att grundstämningen är äkta.

En annan värdefull egenskap äger författarinnan och det är en som jag skulle vilja kalla moraliskt ädelmod, d. v. s. gåvan att förstå människor och förlåta dem, utan att ha fällt någon dom om vilka, som skola stå på högra eller vänstra sidan. Detta är en äkta skaldeegenskap, vilken ägdes i hög grad av t. ex. Goethe, men i dessa moraliserandets dagar råkat i vanrykte. I synnerhet ha de flesta av våra författarinnor satt en ära i att utdela domar i enlighet med äldre eller yngre moraliska doktriner.

Det utkommer årligen här i Sverige en hel del böcker mot vilka egentligen intet är att invända. De äro så hjärtans väl uttänkta och bra hopsatta. Men de äro det oaktat intet värda, ty de äro endast vällyckade krior i berättelseform eller versform.

"Gösta Berlings saga" hör icke till dessa. Den har en del iögonenfallande bristfälligheter, men den är resultatet av en verklig diktaregåva och äger det värde, som originaliteten skänker. Den är i själva verket så original att den inte i den avlägsnaste grad erinrar om någon annan författare, om inte möjligen Törnrosens skald, C. J. L. Almquist (man tänke t. ex. på "Skällnora kvarn" och "Azuras Lazuli Tintomara").

LEO TOLSTOY OCH HANS SKRIFTER.

Alla som läsa tidningar veta något så när vem Leo Tolstoy är, och få skriftställare torde kunna räkna så många läsare inom Europas högre samhällsklasser som han. Tolstoy är emellertid en författare, som är lika lättförståelig för alla klasser, och hans böcker torde vara av lika stort intresse och värde för dem alla. Han borde därför kunna vinna läsare överallt — även på landsbygden, och det är för att i någon mån väcka intresse för hans böcker bland vår läsekrets, som här meddelas en kort levnadsteckning och en översikt av hans skriftställarskap och lära.

Det är nämligen ganska visst att ingen skall läsa dessa böcker utan det rikaste utbyte, ty de äro i hög grad ägnade att väcka nya tankar hos folk, som endast tänkt gamla, och att väcka verkliga personliga sedlighetsbegrepp hos människor, som förut trott sig uppfylla allan rättfärdighet genom att följa vissa yttre inlärda sedebud, vare sig att de därvid göra sig själva och andra skada eller icke. Och detta framkallar författaren icke blott genom

sådana satser, som man måste erkänna för sanna, utan även genom de ensidiga och målet överskjutande påståenden, som genom sin våldsamma kraft tvinga en till kritisk undersökning och självrannsakning för att bemöta dem.

Leo Tolstoy är i själva verket en reformator, att icke säga stiftare av en ny religion, ty hans uppfattning av kristendomen är på samma gång så beroende av en stark och innerlig religiös tro och så avvikande mot de gängse formerna av kristendomen, att den å ena sidan knappast kan sägas vara en förnuftsåskådning i likhet med andra religiösa tänkares, men å andra sidan icke heller kan betraktas såsom "kristen" i den mening ordet har hos de flesta sekter. Han har helt enkelt ur de kristna religionerna och även ur bibeln bortsovrat allt som synes honom oförnuftigt och osedligt och såsom norm för lära och liv endast bibehållit vad han tror vara Kristi egen oförfalskade lära och därur dragit upp konturerna till sin sedelära och världsåskådning, obekymrad om de eljest stå i strid med tydliga uttalanden i evangelierna eller epistlarne. Han försöker visserligen på bevisningens väg ge stöd åt sin uppfattning, men hans tro är dock det huvudsakliga stödet, vilket synes honom så mycket starkare som enligt hans mening samma tro återfinnes hos alla människor, om de ärligt rannsaka sig själva.

Den tolstoyska religionsläran, som i likhet med alla andra religionsläror i Europa gör anspråk att var Kristi egen, kommer antagligen att spela en av de främsta rollerna i den närmaste framtidens historia och även en tvivlare måste känna sig hågad att önska den framgång, ty den prägel av radikal ärlighet och alltförsakande människokärlek den fått av sin stiftare kan icke annat än verka välgörande bland det stora vimlet av förkomna och förkrympta sekter, statskyrkorna inberäknade, vilka i våra dagar ställa kristendomen i vanrykte. Tyvärr kommer väl den sedvanliga träldomsandan att inom kort ur mästarens ord och utsagor bilda ett nytt system av träaktiga och förträande dogmer och tolstoyanerna med bekännelse i paragrafer, med ceremonier och prästerskap och allt, inregistreras såsom ett särskilt kyrkosamfund — någonting som ligger stiftarens mening fjärran, ehuru hans omedvetet despotiska natur liksom Luthers mot hans vilja säkerligen kommer att bidraga till en sådan utveckling. Men läran har i alla fall då uträttat ett gott verk i det den för en tid ingjutit nytt liv i gamla former och givit anledning till nya meningsbrytningar, ur vilka åter en ny rörelse framåt inom det religiösa livet och tänkandet kan vara att hoppas.

*

I olikhet med de fleste siare, profeter och religionsstiftare, vilka utgått från fattiga hem, är Leo Tolstoy av förnäm börd och född till rikedom och hög samhällsställning. Han tillhör en grevlig släkt, vilken bland sina medlemmar räknat och räknar några av Rysslands främste statsmän, krigare, konstnärer och skriftställare.

Tolstoy har själv i några av sina berättelser ("Från mina barndoms- och ynglingaår" — "Min ungdom") på ett humoristiskt och ironiskt, men på samma gång finkänsligt och poetiskt sätt givit oss sin ungdomshistoria. Han framstår redan här som en grubblande natur med drag av ömsinthet och sanningskärlek, fastän han ifall man får tro dessa romantiserade skildringar söker att utbilda sig till en kall världsman, vilket annars synbarligen strider mot hans väsen. Hans skrifter från hans världslivsperiod visa också hur ohjälpligt han misslyckats i detta strävande, ty överallt träffar man en sträng självrannsakare, en lidelsefull och inkvisitorisk domare över människors ömklighet och missgärningar, på samma gång som en över eländet bittert sörjande människovän, därtill en stor skald och en stor konstnär, men av världsmannen ser man icke många spår utom i den säkra teckningen av det förnäma sällskapslivet.

Redan under sin första ungdomstid förlorade

Tolstoy tron på den lära (den grekiskt katolska), i vilken han uppfostrats, och även evangeliet lade han åsido, emedan han kände sig bortstött därifrån på grund av kyrkolärans motsägelser. I stället sökte han sitt sedliga rättesnöre i den världsliga, antika och moderna litteraturen samt strävade efter bästa förmåga att genom en sträng självtukt utveckla sig till en god och ädel människa. Småningom slappades denna strävan, efter vad han själv säger och upphörde till sist alldeles.

Sedan den unge greven några år vistats vid universitet blev han officer och deltog i fälttågen i Kaukasus och på Krim (1854—56). Samtidigt började han författa och hans böcker slogo genast an genom det kraftigt pulserande liv och den slående sanning, som genomgick dem. Efter krigets slut mottogs han också som en jämlike av de främste skriftställarne i Petersburg, där han nu bosatte sig.

Utom de nämnda ungdomsberättelserna och en del skildringar från krigen skrev han vid denna tidpunkt och de därefter följande åren sin mäktiga och praktfulla roman "Krig och fred", ett av världslitteraturens allra yppersta verk och Rysslands största nationala hjältedikt.

Det är icke en roman av vanliga dimensioner med en hjälte och hjältinna som efter många minutiöst skildrade förvecklingar och själsstrider bli förenade

eller skilda åt. Det är en roman om en hel tidsålder, ett helt folk. Hela arméer marschera livslevande förbi en, städer brinna, fältslag utkämpas — man blir lika hemmastadd i det Petersburgska hovlivet som i hemlivet på godsen och hos bönderna — det vimlar av typer och karaktärer, skildrade så att man tycker sig ha känt dem alltifrån sin barndom, kejsare, marskalkar, soldater och marodörer, koketter från storstäderna, fina flickgestalter från adelsfamiljerna, bondhustrur och marketenterskor — allt levande och färgrikt som livet självt. Men hur präktigt och fullständigt de yttre linjerna och färgerna blivit utförda, har författaren dock haft makt att även ge hela det inre livet i detta stora skådespel, vilket omfattar världskatastrofen i Moskva, där Napoleons välde brann ned till grunden i stadens lågor. Man lär känna vad hela tiden, vad var särskild individ tänker och känner, ända till de oåtkomligaste rörelserna i själslivet. Om Tolstoy endast skrivit denna väldiga dikt skulle han dock vara en av historiens stormän. Men han har gjort mer än så.

Några år innan den första delen av "Krig och fred" utkommit hade Tolstoy emellertid gift sig och slagit sig ned på fädernegodset Jasnaja Poljana i guvernementet Tula. Att han redan vid denna tidpunkt gick och grubblade på att höja och uppfostra folket, eburu han hade en annan mening om

medlen därtill än senare, framgår därav att han på sitt gods upprättade skolor och för övrigt sysslade mycket med att förbättra sina underhavandes ställning.

Han fortsatte emellertid att författa skrifter av allehanda slag, noveller, broschyrer m. m. och år 1878 utkom hans andra stora roman "Anna Karenina". Även denna roman är ett mäktigt konstverk i stor stil. Om "Krig och fred" var en rik och fyllig skildring av en förgången tids Ryssland, så gäller om denna detsamma beträffande det moderna Ryssland. De händelser som tilldraga sig äro visserligen mindre storartade, scenerna äro mindre omväxlande och lämna icke så mycket utrymme för den brett målande penseln, men karaktärerna hava till gengäld om möjligt blivit ännu klarare, författarens skarpa blick in i människosjälar har blivit ännu skarpare. Ingenting är honom dolt, han vet vad den lättsinnige, den brutale, den veke, den hårde, känner i varje ögonblick. Han ser vad den unga modern erfar andligt och lekamligt, när hon föder sitt första barn, vad självmördaren känner innan han avtrycker skottet, vad den döende tänker, känner och drömmer i själva dödssekunden. Därtill har den lidelsefulla förbittringen mot människornas uselhet och den därmed följande lidelsefulla sorgen vuxit sig ännu starkare samt givit boken en gripande

tragisk stämning, växlande mellan hatfullt hån och djupt bedrövat medlidande eller snarare samtidigt förenande dessa bägge element.

En mindre helgjuten författare skulle säkert under intrycket av denna stämning endera tecknat karikatyrer av människor eller ock betydelselösa varelser, utan annat intresse än det som framkallas av växlingarne i deras olika arter av uselhet eller ock det i förra tider vanliga menageriet av skurkar och helgon. Men Tolstoy har alltigenom skildrat m ä n n i s k o r, visserligen mycket skröpliga, men i alla fall fullständiga människor med alla de oberäkneligheter och böjelser åt höger och vänster, åt ont och gott, som säkert icke saknas hos någon. De äro dessutom samtidigt konstnärligt plastiska gestalter i hög grad och vinna därigenom ett intresse som deras karaktärer i och för sig kanske annars icke skulle tillvinna dem.

För övrigt saknas icke stora levande tavlor av samma överlägsna kraft och betagande verkan som i "Krig och fred". Det finnes t. ex. en bal i Moskva och en kejserlig kapplöpning vid Petersburg, som med avseende på liv, färg och åskådlighet torde sakna motstycken i världslitteraturen.

Naturligtvis har Tolstoy såsom författare även många brister liksom alla andra författare, stora och små. Han har ärvt icke så litet av ryska för-

domar och har åtskilliga hugskott, som inte ha något annat stöd för sig än författarens egen avgörande ton. Därtill är han stundom alltför bred att man icke ibland skall känna sig trött. Men allt vad han skrivit bär dock den stora stilens, livets och sanningens prägel och det är icke med orätt han sammanställts med Shakespeare, ty aldrig har det diktade livet framträtt så blodfullt, mångsidigt och likt det levande livet som hos dessa två.

"Anna Karenina" var det sista större arbete Tolstoy skrev under sin "syndiga" period. Han framlevde för övrigt sitt liv i skenbar ro på Jasnaja Poljana, omgiven av en älskvärd familj, vilken han själv aldrig omtalar annat än i de varmaste ordalag. Han var allmänt aktad och värderad som en god och ädel man. Hans författarerykte hade gått ut över hela världen och skaffat honom beundrare bland hans främste samtida yrkesbröder i hela Europa. Därtill var han ännu vid 50 års ålder i besittning av en ovanlig andlig och kroppslig kraft. Han berättar själv att han kunde arbeta i kapp med bönderna vid höbärgningen och sitta aderton timmar i sträck vid sitt skrivbord utan att känna sig trött. Vem kunde vara lyckligare än denne berömde man, som därtill icke blott var en rik, frisk och förnäm man, utan även en ädel och god man?

Men i början av 80-talet började det smyga om-

kring de besynnerligaste rykten om den store författaren och dessa rykten spredos med pressen över hela världen. Än sades det att greve Tolstoy blivit vansinnig, än att han icke var fullt vansinnig, men dock led av fixa idéer, att han slutit sig till någon fanatisk sekt, att han skänkt bort allt det han ägde och blivit skomakare m. m. sådant.

Dessa rykten voro överdrivna, men hade dock en kärna av sanning. Det verkliga förhållandet kom till sist i dagen, då Tolstoy offentliggjorde sina "Bekännelser" (översatta på svenska i förening med en annan uppsats "Vad är att göra"). Dessa bekännelser likna något den syndabikt och det "vittnande" om den nyförvärvade tron som pläga givas av nyomvände. Men Tolstoys bikt är dock i mycket olika de vanliga utgjutelserna av detta slag. Det finnes ingenting av lånade predikantfraser, ingen jämrande böneton, ingen onaturlig extas. I ett enkelt, ärligt och manligt språk redogör han för sina inre livserfarenheter, skildrar sitt tvivel, sin förtvivlan och det lugn han till sist funnit i kristendomen.

Sitt ungdomsliv förklarar han i allo uselt, tanklöst och meningslöst. "Det ges ingen last, vars slav jag icke varit", säger han själv. "Lögn, tjuveri, otukt, dryckenskap, övervåld, dråp — allt har jag gjort mig skyldig till, och samtidigt strävade och längtade jag endast efter det goda, och mina likar

höllo mig för en relativt taget mycket sedlig människa och anse mig så ännu i dag." Och med rätta, kan man väl tillägga, ty "relativt taget" var nog Tolstoy en mera sedlig människa än de fleste, därom vittna hans skrifter, i vilka en ande, som hungrar och törstar efter rättfärdighet och lider av människornas dålighet och kval, överallt kommer en till mötes.

Tolstoy slog sig emellertid i början till ro med att "tron på livsutvecklingen, på konstens och poesiens höga uppgift var en religion och han själv en av dess präster — en mycket inbringande och angenäm befattning". Och han inbillade sig att han liksom de övrige "prästerna" hade till uppgift att "undervisa människorna". Men ju mera han blev bekant med författarelivet, desto mer började hans tvivel vakna. Han lade märke till att den där religionen var en mycket tvivelaktig sak, ty prästerna grälade, överöste varandra med skällsord samt gjorde sig skyldiga till allehanda "skälmstycken". Dessutom insåg han att han såväl som de andra icke visste vad det var de undervisade i. Till sist föreföll honom allt detta som en ohygglig galenskap — det skrevs och sladdrades i oändlighet, men det var alltsammans meningslöst, ty ingen lade märke till att han icke kunde svara på "livets enklaste fråga: skall man handla så eller så?" Emellertid

fortfor han dock att skriva, därtill driven just av sin rädsla för "denna förfärliga känsla av sin egen okunnighet", och han "bemödade sig att döva den genom att så mycket ivrigare undervisa andra".

Sedan Tolstoy fått klart för sig, att författarelivet var fullkomligt värdelöst och att en författare icke blott utbredde skada runt omkring sig, utan även själv blev moraliskt undergrävd genom sin anspråksfulla strävan att vara lärare för andra, medan han dock icke visste något själv om livets djupaste frågor, greps han av vämjelse för yrket och fortsatte med att skriva endast liksom på trots — för att döva sina tvivel med våld.

Denna uppfattning att en författare är en lärare måtte vara förhärskande i Ryssland, eftersom Tolstoy alldeles förbigår en annan uppfattning av författarekallet, som är tämligen allmän i Väst-Europa, ehuru även där finnes anhängare av teorien om författares uppfostrarevärdighet (t. ex. Björnson). Enligt denna uppfattning är en skriftställare ingalunda en lärare, utan en som uttalar sitt hjärtas tankar och känslor inför likar, alls icke med anspråk att undervisa utan endast på grund av behovet att ge uttryck åt sitt inre liv. Han skiljer sig endast från andra människor därigenom att han talar i skrift och till en större mängd än vanligt. Naturligtvis kunna böcker även i denna mening ha en

uppfostrande betydelse men endast såsom kulturföreteelse i allmänhet. Man uppfostras egentligen av allt man hör, ser eller erfar och anspråket på lärarevärdigheten tillkommer varken författare, präster eller någon som helst, utom allmakten i naturen, som framkallat det allmänna åskådningsmaterialet. Ser man saken så, kan man mycket väl instämma i Tolstoys vämjelse för det oberättigade anspråket att undervisa andra, men däremot ingalunda anse en författares verksamhet värdelös, även om han misstar sig aldrig så mycket i de ting som ligga över det mänskliga vetandets horisont — frågorna varför vi äro till, hur fullkomligheten ser ut etc. Och allra minst kan man instämma i Tolstoys hårda dom över hans eget tidigare författarskaps värdelöshet. Hur skulle man det kunna, sedan man däri funnit så mycket skönhet av ädlaste och sannaste slag, så mycket varmhjärtad människokärlek och hat mot allt uselt samt lärt så mycket av den yppersta lärdom som kan givas, livets lärdom, vilken Tolstoy är en mästare i att återgiva. Ifall hans dom över detta äldre författarskap är riktig, drabbar den så mycket tyngre hans senare arbeten, vilka ha ett betydligt mera utpräglat anspråk att vara läroskrifter och tala i en dubbelt myndigare ton, fastän de varandra söndertrampande motsägelserna

i dem tydligt nog visa att författaren icke v e t, utan fortfarande bara tror, drömmer och anar.

Emellertid var Tolstoys förakt för författarekallet endast ett uttryck för den förtvivlan han kände vid den upptäckt han trodde sig ha gjort av livets allmänna meningslöshet. Han plågades ständigt av de där djupa ännu obesvarade frågorna, "varför är jag till", "vad är ont och vad är gott" etc. — frågor som väl alla människor, vilka icke leva och tänka endast efter traditioner, förr eller senare måste möta på sin väg. Varför strävar och arbetar och önskar jag — om några år är det slut på allt — varför är jag hitsatt utan min vilja och varför skall jag dö mot min vilja — har jag eller någon annan gagn eller glädje av att jag under en tid lider och gör ont och försvinner? Det finnes ingen förnuftig mening i allt detta. Hur mycket han än försökte slå bort dessa tankar, ville det icke lyckas honom. Han kom till sist i ett sådant tillstånd av förtvivlan, att han önskade göra slut på sitt liv, men ändå icke vågade det av fruktan för förintelsen.

"Men kanske är det något som jag översett, något som jag icke förstått", var det räddande halmstrå han därefter försökte gripa fatt. Han fördjupade sig i undersökningar av andra människors sätt att besvara de pinande frågorna. De av hans bekanta, som stodo på samma bildningsgrad som han själv,

tycktes honom emellertid befinna sig i samma förtvivlade belägenhet. Vetenskaperna gåvo heller intet svar, utan förklarade endast att så och så är det, om någon mening ligger där bakom lämnas därhän. Den spekulativa filosofien gick visserligen ut på att besvara frågorna, men den syntes honom för det mesta bestå av ett ändlöst resonerande hit och dit utan resultat. De enda enligt Tolstoys mening fullt ärliga och logiska tänkarne ha kommit till samma slutsats som han själv. Dit höra Sokrates, som sade: "det vet jag inte", den indiske Sakyamuni, som lärde att man skall förinta livet i grund, bibelns "Predikare" med sin tröstlösa klagan över allts fåfänglighet och Arthur Schopenhauer, som förklarar att "livet är ett ont och förintelsen det enda goda i livet".

(Oavslutad.)

ROBERT BURNS.

En kortfattad levnadsteckning.

1. Ungdom och armod.

Smaken förändras och modet växlar inom litteraturen liksom i alla andra resultat av människornas verksamhetsdrift. Det som är ett maner för dagen och därför anses skönt och snillrikt vid en tidpunkt förefaller vid en annan oskönt och obetydligt. Därför stå också många skalder, vilka en gång betraktats som sin tids under, numera kvar som tomma namn i konversationslexikon och läroböcker.

Men människornas känsloliv förändras icke så hastigt, och om en dikt ger en sann och verkningsfull form åt något av dettas väsentligaste innehåll, kan den säkert överleva vilken tidrymd som helst och ändå göra ett friskt och betagande intryck. Det gives delar av den hebreiska, den engelska och den fornnordiska diktningen, som än i dag efter tusen år ha större makt över mottagliga sinnen än det mest raffinerade av den moderna litteraturen.

Hebréernas gamla kärlekssång med dess glada och innerliga stämning kan ännu röra och behaga, även sedan den på det otympligaste sätt blivit överflyttad till ett vilt främmande språk, till den grad är den mättad med lyrisk kraft och fägring.

Med dylika exempel för ögonen kan man mycket väl tänka sig att människorna ännu om tusen år kunna skratta åt Falstaff, grubbla och sörja med Hamlet och Faust; känna alla själens strängar vibrera i samklang med Goethes rika och mångsidiga lyrik samt med de muntra, sympatifyllda eller lidelsefulla visorna av Robert Burns.

Dessa sistnämnda bära i synnerhet alla märken av inneboende odödlighet, ty i dem äro formbildningsförmåga och natur förenade till ett — åtminstone mer än i de flesta människoverk, och många av dem förefalla nära nog att vara ett icke mindre okonstlat och otvunget uttryck för vad människan känner såsom naturväsen, än vad kvittret är för en fågels glädje och sorg. Och ändå återfinner man i dessa dikter all självfullhet och finkänslighet, som tillkomma en högtutvecklad och i innersta mening förnäm personlighet, samt ett välljud, som utan tonsättarens hjälp verkar likt den mest melodiska musik.

Robert Burns' dikter hava också redan överlevat ett århundrade och äro det oaktat ännu i dag må-

hända mer allmänt lästa och sjungna än något annat av den engelska och skotska lyriken. De verka med samma makt på de obildade nybyggarna i Australiens och Amerikas vildmarker som på de mest förfinade kännare i Londons litterära kretsar, och uppskattningen av diktarens värde synes snarare vara i stigning än tvärt om. Då därtill kommer att hans egendomliga levnadsöden och älskvärda, men djupt disharmoniska personlighet äga ovanligt stort psykologiskt intresse, är det icke underligt att han blivit föremål för en lång rad av engelska levnadsteckningar och att även en främling känner sig lockad att efter några av dessa försöka giva en sådan.

*

Det var icke under lysande eller synnerligen hoppgivande omständigheter Robert Burns gjorde sitt inträde här i världen.

Hans fader, William Burns, var en fattig gårdbrukare av bondeklass och innehade ett arrendehem man ej långt från staden Ayr i det västskotska grevskapet Ayrshire. Med egna händer hade han byggt sitt hus, en koja av ler såsom de flesta allmogeboningar i Skottland vid den tiden, och där föddes Robert Burns den 25 januari 1759.

Det välkommen, som mötte den blivande skalden

från den av honom sedan så älskvärt besjungna naturen, var allt utom vänligt. Få dagar efter hans födelse skakades hans faders hus så häftigt av stormen, att mor och son måste söka skydd i granngården. "Intet under, att den, som inträdde i världen mitt i en sådan storm, kom att bli offer för stormiga lidelser", har han själv yttrat med anledning av denna tilldragelse. Och stormigt blev hans liv mer än de flestes — mindre dock med avseende på yttre levnadsöden än i fråga om inre slitningar.

När Robert var sex år gammal, övertog hans fader ett annat arrendehemman, Mount Oliphant, i samma grevskap, och där hade familjen en svår strid att genomkämpa. Arrendevillkoren voro svåra att fylla, och det magra jordstycket trotsade alla ansträngningar att därur draga en blygsam bärgning. Dessutom började William Burns att bli mindre arbetsför, och de bägge äldsta sönerna, Robert och Gilbert, måste redan som gossar göra vuxne mäns dagsverken.

Trots detta armod och dessa ständiga mödor må man emellertid icke tänka sig att livet i arrendegården var så förkommet och olyckligt som t. ex. i månget allmogehem här i landet — även i våra dagar. Den presbyterianska kyrkan med dess stiftare John Knox i spetsen hade allt ifrån början spritt läskunskap och läslust även till de lägsta

lagren av befolkningen, och under 1700-talet torde Skottland ha stått ensamt i fråga om allmänt utbredd själsodling. Visserligen är det sant att jämsides med denna folkupplysning utbredde sig ett tryckande själaförmynderskap och en förblindande fördomsfullhet mot allt, som icke stämde med de presbyterianska dogmerna. Men detta motvägdes och uppvägdes av den finkänslighet i fråga om "ont och gott", som väcktes genom de av strängheten i de kalvinska kraven på att göra sig värdig det likväl "förutbestämda nådavalet" påverkade självrannsakningarna, samt av den vana vid tankeverksamhet, som framkallats av de ständiga tvisterna om invecklade trosfrågor. Dessutom medförde det ivriga läsandet av den skotska "Bibeln" med dess mäktiga tankebilder och fantasirika dikter en mottaglighet och smak för poesi, som utan tvivel verkade välgörande på folket. Man bör alltså icke undra alltför mycket över den prägel av enkel förfinning, man återfinner i Robert Burns' barndomshem.

Hans fader synes ha varit en samvetsgrann och ärlig presbyterian av gamla stammen, ehuru frigjord från den fanatiska ofördragsamhet, som utmärkte ett äldre släkte av hans trosförvanter. Modern var en klok och godhjärtad kvinna, djupt "bibeltroende" även hon, och bägge sökte efter

bästa förmåga ge sina söner en god uppfostran. Böcker saknades icke, och att döma av en uppgift från Burns själv var familjens läsning av ganska omväxlande art. Utom presbyterianska uppbyggelse- och utläggningsskrifter av allehanda slag och vanliga skolböcker hade han i hemmet tillgång till sådana skrifter som Addisons "Spectator", Shakespeares skådespel, Boyles vetenskapliga föreläsningar, arbeten av Pope, Locke m. fl. — en särdeles märklig boksamling hos en from man av folket vid den tiden. Roberts älsklingsläsning utgjordes dock av de visböcker han kunde komma över. Han hyste i synnerhet stor beundran för de skotske skalderna Allan Ramsay och Ferguson, vilka han alltid betraktade som oupphinnliga mönster, ehuru han själv torde lämnat dessa mönster bakom sig. Det som övat det största och lyckligaste inflytandet på hans egen utveckling som skald var emellertid en samling gamla skotska folkvisor, vilkas tonart och form han upptagit och förädlat.

Oaktat sin fattigdom mäktade William Burns dessutom ge sina söner en rätt god skolunderbyggnad. Han och fyra av hans grannar förenade sig om att avlöna en privatlärare, och denne undervisade icke blott i den tidens vanliga skolämnen utan även i kyrkmusik och — konsten att göra vers! Robert visade ingen ovanlig begåvning, och

särskilt i musik var han alldeles ohjälplig, vilket man anmärkt såsom egendomligt hos den, som var ämnad att bli en av världens mest musikaliske visdiktare.

Han skildras för övrigt vid denna tidpunkt såsom en allvarsam, osällskaplig och tafatt gosse. Ingen — allra minst han själv — anade den rikedom av älskvärdhet, lidelse och fantasi, som låg förborgad någonstädes i hans varelse. Han gick och upprepade för sig själv Allan Ramsays versar och tänkte att det var något övermåttan vackert — de gamla skotska balladerna sjöngo trolskt och lockande i hans öron — det fagra, vänliga landskapet smekte hans sinnen med färger och doft och ljud — inom sig själv kände han att det var något mäktigt och innerligt, som ville fram och ut i världen. Men aldrig kunde han komma att tänka en så galen tanke som att han, fattige Robbie Burns, skulle kunna skriva vers "likt folk som läser grekiska och latin".

Det behövdes en inverkan utifrån för att väcka honom till medvetande om sina inneboende krafter, och denna kom i gestalt av en ung flicka, som vid andtiden "tog upp" efter honom, när han gick och skar havre på sin faders gärden. Han har själv skildrat henne med de vänligaste uttryck, han kunnat finna. Hon var så fin och fager och blid och glad, så att det kan knappt beskrivas, åtminstone icke

översättas efter de skotska smekord han använder. När hon talade, "darrade hans hjärtsträngar som en eolsharpa" och hans puls slog vilt, när han fick fatt i hennes hand för att frälsa den från "grymma" tisteltaggar. Dessutom sjöng hon så vekt och fint så att det gick Robert ända in i själen, och han fick en sådan lust att skriva egna ord till melodien av den "reel" (en skotsk dansvisa), hon tyckte mest om. "Och detta var begynnelsen till min kärlek och min poesi", tillägger han själv, sedan han berättat om "vackra Nell", den första av de många han älskat och skrivit dikter till.

"Vackra Nell" visste emellertid icke om den gärning hon gjort, och ehuru Robert Burns aldrig glömde henne, lika litet som någon annan av sin lidelses föremål, började han snart svärma och dikta för flera andra. Sedan familjen kommit lös från det hårda arrendet vid Mount Oliphant och lyckats nå litet mera välstånd i sitt nya hem i Tarbolton, fick han oftare tillfälle att vistas bland jämnåriga av bägge könen. Den stillsamme gossen hade blivit en ganska vidlyftig yngling, som fann nöje i att röra sig bland smugglare och andra äventyrare samt i synnerhet hade sin glädje i att vara i flicksällskap. "De bästa timmar jag förött, förödde jag bland flickor", säger han i en av sina visor.

Själv var han ständigt invecklad i m i n s t e t t

kärleksförhållande och var för övrigt förtrogen rådgivare åt hälften av alla älskande i församlingen. Det fanns knappt en av de vackra flickorna i trakten, som han icke hedrade med en liten visa, och sedan skrev han en där de voro med allesamman. Hans kärlekshistorier från den tiden tyckas emellertid ha inskränkt sig till månskenssvärmerier, hemliga handtryckningar och vackra visor. Ingen ledde till några allvarsammare följder än ett och annat utbrott av svartsjuka.

Det var på det hela en lycklig tid för Robert Burns, och hans medfödda älskvärdhet, kvickhet och muntra lynne spirade upp i sin första vårlika friskhet. Han var själen i lantliga samkväm och bedårade alla med sina glada infall och sitt varma, vänliga hjärtelag.

Så mycket hårdare drabbade honom de sorger och bedrövelser han därefter hade att gå igenom.

Trots sin flyktighet i allmänhet hade han med djupare lidelse fäst sig vid en ung gårdbrukaredotter Ellison Begbie, till vilken han skrivit flera dikter. Ellison ville dock icke veta av någon förbindelse med Burns och det var i ett tillstånd av djup tungsinthet han lämnade sin faders hus för att tillsammans med sin broder försöka sig med ett eget företag — en linhäcklingsaffär i Irvine, en av huvudorterna för denna folkindustri. Det

var väl under intrycket av sin försmådda kärlek, han här började föra ett vildare och mindre regelbundet liv. Han umgicks helst med kamrater av trotsig och obändig karaktär, och hans alltjämt fortsatta kärleksaffärer voro icke längre av samma platoniska art som förr.

Linhäcklingen fick emellertid ett hastigt slut genom en eldsvåda, som förstörde den därför avsedda byggnaden. Vid samma tid dog Roberts fader, efterlämnande en stor familj med ringa utsikter till bärgning, och nu skulle de bägge äldsta bröderna icke blott försörja sig själva utan även sin mor och flera syskon. De övergåvo det gamla hemmet och övertogo ett nytt arrende vid Mossgiel, några mil därifrån.

2. Kärlek och sång.

Robert Burns gjorde sitt bästa att bli en god lantbrukare och en vis man, "trots djävulen, världen och mitt eget kött", såsom han själv säger. Men dåliga skördar och dåliga vanor bragte honom snart åter i allehanda obehagligheter. Allra minst kunde han avstå från att inlåta sig i kärleksförbindelser med unga flickor i grannskapet och en av dessa blev moder till hans första barn. Dylika snedsprång från den lagstadgade vägen belades den tiden med offentliga kyrkostraff, och även Burns måste under-

kasta sig denna skam. Han hämnades med bitande kvicka satirer på vers över det presbyterianska prästerskapets skenhelighet och hyckleri — "Helige Willies bön", "De två herdarna" m. fl., alla mycket livfulla, träffande och genomflutna av den käckaste humor.

Några av de allvarlige brittiske levnadstecknarne hava mycket strängt bedömt detta dristiga skämt med de vördige herrarne. För en utlänning synes det däremot fullt berättigat i sin opposition mot det själatyranni och anspråksfullhet, som verkligen rådde bland den tidens skotska prästerskap, och man kan icke underlåta att beundra den unge mannen av folket, som kunnat höja sig till en så överlägset humoristisk kritik.

Att han fullt förstått att uppskatta de älskvärda sidorna av det presbyterianska livet i hans omgivning, har han för övrigt visat i sin behagfulla dikt om "Lantmannens lördagskväll".

Det var de ovannämnda satirerna mot kyrkan, som först gjorde hans namn bekant i den kringliggande trakten. De gingo från hand till hand och framkallade överallt bifallslöje eller surmulen ovilja. Under intrycket av denna begynnande ryktbarhet började Burns själv få en stadgad övertygelse om sin poetiska förmåga, och då han icke hade annat än motgång som lantbrukare, fann han att han måste

bygga sina livsförhoppningar på de inre krafter han kände sig äga.

Från hösten av 1784 till maj 1786 har han också diktat en hel del av sina bästa stycken. Utom de förut omtalade härstamma från denna tid åtskilliga humoristiska och livliga epistlar på vers till jämnåriga umgängesvänner samt den i hög grad förträffliga, överdådigt dramatiska och levnadsfriska dikten "De muntre tiggarne".

Denna dikt har av Carlyle, en av Burns' minnestecknare, satts främst av hans poetiska alster, om man frånräknar de egentliga visorna. Skalden har i en avsides liggande krog sammanfört ett följe laglösa landstrykare av bägge könen.

"En höst, när varje björk stod torr
och Boreas bröt upp från norr
till vild och stormig ritt,
när hagelmoln för störtskur brast
och köldens tänder beto vasst
och allt av rim var vitt
— en lustig tiggarflock, som satt
i Nansies krog vid brasan,
drack upp sin sammantiggda skatt
av lump till sista trasan.
De klunka och dunka
i bänkarna med stop,
de skåla och skråla
och skratta allihop."

Trots elände och allt tar det lustiga sällskapet livet glatt, och var och en sjunger sin egen visa,

i vilken han skildrar sitt speciella yrke i de mest målande drag. "Ämnet hör till de lägsta i naturen", säger Carlyle, "men det visar så mycket klarare skaldens gåva att höja det till konstens värld."

Åtskilliga andra mycket intressanta dikter av liknande slag kunde anföras från denna tid. Det är emellertid de egentliga visorna, The Songs, som beteckna det högsta av hans diktning. De äro bildade efter de gamla skotska balladerna och bygdevisorna och hava ofta samma omkväden som dessa. En del av förebilderna hade ett rått och ytterst lättfärdigt innehåll. Hos Burns finner man visserligen ingen skräck för det naturliga, och hans visor röra sig om samma ämnen som de gamla balladerna, kärlek och vin, men de äro fyllda av en så finkänslig innerlighet och en så frisk humor, att man skall vara en engelsk moralist för att känna sig bortstött från även de djärvaste ämnen de behandla.

Kärlek först och kärlek sist, det är det huvudsakliga i dessa visor — icke blott kärleken till kärestan eller rättare kärestorna, ty de voro nästan så många som legio, utan till allt som mötte honom. För Robert Burns' blick är så gott som allting vackert, allting intressant och älskvärt. De vilda, mossiga bergen, de ringlande strömmarna med alar och björkar vid stränderna, de ödsliga myrarna, där kärrfåglarna flyga upp, de fattiga tegarna och

de fattiga små stugorna — allt är så friskt och härligt och värt att besjungas på det välvilligaste sätt. Och alla människor och alla varelser — det finnes icke en, om än aldrig så obetydlig eller förkastad, som icke är värd sin egen visa.

"Gamla Mailie" ligger på sin dödsbädd och förmanar de kringstående att se väl om hennes lamm, så att det inte lider någon skada när det blir ensamt i världen och utan stöd.

Den olycklige "Jock Rabb" går och letar efter sin älskade "Eppie M'Nabb", och när han får veta att l a i r d e n (godsherren) just står och kysser henne i trädgården, säger han blott att hon "är välkommen igen till sin egen Jock Rabb", och först när hon låter hälsa honom, att hon "för alltid glömt honom och förnekar honom", blir han förtvivlad och utropar: "Du har krossat hjärtat på din egen Jock Rabb."

Den vandrande birfilarn Willie, som jämt går och gnider och filar på sin kära fiol, är kommen till marknaden och spelar för marknadsfolket. Han träffar några glada sällar, som vilja förmå honom att sälja "fiolen så fin" och i stället köpa vin. Den obeständige spelmannen kan icke motstå frestelsen, men när han skall till att skiljas från sin kära fiol, komma honom de "salta tårarna" i ögonen och han utbrister:

"Och sålde jag min fejla,
det vore tokeri,
för mången en hejsansdag
tillsammans hade vi!"

Icke desto mindre återfinner man honom något senare i krogen vid Crochallan, där han sitter främst vid bordsändan och spenderar laget runt av köpeskillingen för fiolen. Man kan tänka sig den ånger och förtvivlan som skall följa — han har sålt sin trogne kamrat i lust och nöd. Emellertid står alltid en vän vid hans sida och säger: "Filande gnidande Willie, I är välkommen hem till mig", såsom det heter i omkvädet. Det är något i denna humoristiskt rörande visa, som erinrar om Burns' eget öde. Han var icke den som sparade på sin konst — han kastade bort både den och sitt anseende och sig själv för glädjen i ett muntert lag. Sedan kom grämelse och ånger och förkastelse från allt anständigt folk. Men alltid fanns det någon som icke räknade så noga med den älskvärde och obetänksamme spelmannen, utan bad honom "välkommen hem till sig". Och så gör hela den anglosaxiska världen än i dag, ehuru dess moralister söka lägga band på sin medkänsla för att icke släppa något efter på budorden. Det är rätt komiskt att se de varningar några av hans levnadstecknare giva sig själva för att icke låta bedåra sig.

I en annan visa får en ung tös giftermålsförslag från en främmande man. "Jag är min moders enda barn, och jag är blyg bland främmat folk, ser herrn — jag är för ung att giftas än, jag är för ung att giftas än, ser herrn", svarar den stackars flickan och beskriver allt obehag hon skulle ha av att ligga i samma säng som en man. "Men om ni kommer den här vägen fram litet senare, så skall jag vara en sommar äldre, ser herrn — jag är för ung ännu — det vore synd att ta mig från min mamma än!"

På ett annat ställe kommer "Duncan Gray" dragande för att fria. Men "Maggie" knyckte på nacken och såg obekant och skygg ut och bad Duncan hålla sig på avstånd. "Duncan grät och Duncan bad" men "Meg var döv som Ailsa Craig". Till slut tröttnade Duncan. Skall jag gå här och dö som en galning för en högfärdig jänta, tänkte han, hon kan gärna för mig få gå åt — Frankrike. Nu var det Maggies tur att ödmjuka sig. "Hur det gick till, må doktorerna ge besked om", heter det, men "Meg blev sjuk och han blev frisk", Duncan var emellertid en beskedlig gosse och lät tala vid sig, "han ville icke bli hennes död — nu äro de krya och glada bägge två".

Dylika ämnen i mångfaldig växling från allmogelivet i Låg-Skottland har Burns behandlat i en mängd visor. De låta obetydliga nog, när man är

nödsakad att återge deras innehåll i prosa och på ett främmande språk. Men i sin ursprungliga form äga de ett oförlikneligt behag genom originella ordmålningar på det uttrycksfulla skotska landsmålet samt genom de klingande, okonstlat fulländade rytmerna. När man läst en av dessa små visor, glömmer man den icke lätt, den sjunger en länge i öronen och man får då och då lust att slå upp i boken för att återknyta bekantskapen.

Av samma intagande verkan äro många av visorna till de snart sagt oräkneliga flickor, som mött Robert Burns på hans väg och kommit hans hjärta att slå fortare. När man läser dessa visor, får man nästan det intrycket att han oundvikligt blev förälskad i första bästa unga flicka han såg — icke flyktigt, utan verkligt djupt och innerligt, ty samma sanna och uppriktiga känsla talar ur dem alla, de må vara riktade till Nancy eller Peggy eller Phemie eller "flickan som bäddade sängen åt mig". Han var tydligen mer än andra mottaglig för det "evigt kvinnliga", utan att därför vara någon Don Juansnatur, som fann ett raffinerat behag i att växla föremål för sin erotiska fantasi. Han kunde helt enkelt icke motstå en ny art av kvinnlig älskvärdhet, även när han var innerligt bunden på ett annat håll, och han hade i detta fall, ehuru i några fall karaktärsfast nog, icke tillräcklig självbehärskning

att undertrycka en ny uppspirande känsla för att icke grumla en annan. Åtskilligt i hans liv ger vid handen att han i själva verket hyst en långvarig och på sitt vis trofast lidelse för minst två kvinnor på en gång.

Denna dubbelhet eller snarare mångdubbelhet kom honom tyvärr att inverka olycksbringande på några kvinnors öden, och hans högt utvecklade benägenhet för självrannsakning bragte honom själv ånger och förtvivlan över det onda han vållat andra. Möjligen skulle han icke lätt blivit den i förtid brutne och djupt olycklige man han blev, om han icke gått och burit på minnet av den stackars Höglands-Mary, som han gjort så mycket ont och besjungit så varmt och vackert.

De många vackra visorna till de många vackra flickorna hava emellertid ingenting förlorat i friskhet och behag, fastän ömheten är så frikostigt fördelad på alla håll. Burns hade så rika källor av lidelse, att den fullt räckte till åt de många. För honom fanns under himmelen ingenting skönare, mera behagfullt och älskvärt än dessa fattiga lantflickor — de förde sig så utomordentligt intagande, deras gestalter voro så utsökt fina, deras kläder sutto så nätt, de voro genomandade av allt ljuvt och milt och vekt som finnes i naturen. Och bakom de klingande melodierna, de smeksamma omkvädena

och den lidelsefulla rytmiken är det som man hörde ett ständigt viskande bakom husknutar och busksnår, hemliga kyssar och trohetslöften. Och så komma smärtsamma skilsmässor och trohetsbrott och ånger, sorg och förtvivlan — allt i de mest melodiska och själfulla tongångar.

Med nutidens herrskapsklädda lantflickor i minnet har man svårt att tänka sig "vackra Phemie" eller "fina Jenny" såsom några så utomordentligt gudomliga varelser. Man måste tänka på tafatthet och klumpighet i förening med försöket att se förnäm ut. Men det är sannolikt så, att alla varelser kunna se behagfulla ut, om de röra sig otvunget i den dräkt och den krets där de höra hemma. Burns har i alla händelser icke givit sina flickor några egenskaper de icke äga — han endast beundrar allt som tillhör dem. De äro icke egentligen idealiserade, endast sedda med den mest förälskade blick, som är möjlig. Och skaldens kärlighet är så smittsam, att man låter alla invändningar fara och tycker som han.

3. Tolv visor av Burns.

Såsom förut antytts beror det intagande intrycket av Burns' visor till stor del på det uttrycksfulla språket och den sjungande rytmiskt fulländade vis-

tonen. Slikt är omöjligt att återgiva i översättning annat än högst bristfälligt.

Dessutom finnes det så mycket i Burns' poesi av det där endast halvt artikulerade, i vilket en stor skald förmår inlägga det finaste och skönaste av allt vad tankar och känslor heter, utan att i tydliga ord uttala det — allt beror på tonfallen och ordsammanställningen, som ger anledning till aningar och stämningar av samma slag, som dem skalden själv har känt. Sådant är naturligtvis alldeles absolut oöversättligt.

Det är därför under den starkaste reservation mot att döma skaldens värde efter nedanstående försök, som det här meddelas några översättningar — icke valda, ty det vore lönlös möda att välja bland det bästa, vilket vanligen är svårast att överflytta — utan "tagna ur högen".

De höra icke alla till Burns' ungdomstid, men införas dock här för sammanhangets skull.

Vackra Peg.

En gång jag står vid grinden vår,
när skymningen är nära,
vem får jag se, om inte just
den vackra Peg, min kära!

Hon vandrar hän så fin och vän,
mer vän kan ingen finnas,
med smärt gestalt, i skick och allt
lik kärlekens gudinnas.

Vi följde stranden, hand i hand,
där älvens vågor strömma.
Hur underbar den stunden var,
det kan jag aldrig glömma!

Glad var hon.

Glad, glad och vänlig var hon,
glad i kök och glad i sal,
glad vid stranden av Ern
och glad i Glenturits dal.

Vid Auchtertyre står eken grön
och björkar stå vid Yarrows våg,
men sådan tös som Phemie var
ej Yarrowdalen såg.

Som blomst i maj hon var att se,
och likt en sommardag hon log.
Hon trippade så lätt vid Ern
som trast på gren i skog.

Som ull av lamm så vit och vän
och mjuk och fin i hyn hon var.
Mer ljuv än solens var en glimt
från Phemies ögonpar.

I Lågland har jag färdats vitt,
bland Höglands berg och hundra näs.
Men Phemie var den vänsta tös,
som trampat daggigt gräs.

Glad, glad och vänlig var hon,
glad i kök och glad i sal,
glad vid stranden av Ern
och glad i Glenturits dal.

Kom till bakdörrn.

O, vissla, så kommer jag
till dig, min vän,
o, vissla, så kommer jag
till dig, min vän!
Och bleve de gamla så
galna än,
o, vissla, så kommer jag
till dig, min vän!

Och kom till bakdörrn
när du går till mig,
och kom till bakdörrn,
när du går till mig!
Och kom till bakdörrn,
låts ingenting om
och låts som det ej var
till mig du kom!

Det hårda ödet.

Det hårda ödets vind slog ned
till marken mina blad, o!
Det hårda ödets vind slog ned
till marken mina blad, o!

Min stam var fin, min knopp var grön,
min blomma växte glad, o!
Och frisk föll dagg, och solen göt
kring mig sitt milda bad, o!

Men ödets hårda nordanstorm
förfrös min blommas blad, o!
Men ödets hårda nordanstorm
förfrös min blommas blad, o!

Min Harry han var stolt och glad.

Min Harry han var stolt och glad,
mer ståtligt växt än andra män.
Nu är han jagad långt åstad,
han kommer aldrig hit igen.

O, för honom här igen!
O, för honom här igen!
Jag gåve allt Knockhaspies land
för Höglands-Harry här igen!

När alla andra gått till sängs,
jag vandrar sorgsen ute än
och sätter mig och gråter titt
och önskar Harry hit igen.

O, hängde de i galgen högt
de skurkar, som förföljt min vän,
jag kanske kunde än få se
min Höglands-Harry här igen!

O, för honom här igen!
O, för honom här igen!
Jag gåve allt Knockhaspies land
för Höglands-Harry här igen!

Och gott öl kom.

Och gott öl kom och gott öl for,
för gott öls skull har jag sålt mina skor
och satt mina strumpor i pant i en bod
— med gott öl håller jag upp mitt mod.

Sex oxar jag hade i ok för min plog,
de trivdes så tämligt och drogo bra nog
— jag sålde dem en efter en si så där,
med gott öls hjälp jag sorgen bär.

Och gott öl har gjort mig så arm som jag är
och haft mig att komma min piga för när
— för gott öls skull i stocken jag stod,
— med gott öl håller jag upp mitt mod.

Och gott öl kom och gott öl for,
för gott öls skull har jag sålt mina skor
och satt mina strumpor i pant i en bod
— med gott öl håller jag upp mitt mod.

Devondalen.

Hur fagert det är vid den ringlande Devon,
bland blomster och lövskog hur fagert det är!
Men fagrast av blomster vid stranden av Devon
är knoppen, som växer på branten vid Ayr.
Må morgonen milt på dess rodnande krona
strö daggdropp och sol på dess spirande blad,
må vårregnet vänligt de växande skona,
men nära dess rot med förfriskande bad!

O, skonen den unga, I vingmörka vindar,
som komma med skymningen öster ifrån,
och bliv henne fjärran, du mask, som dig lindar
kring allt, som är skönt och som lockar till rån.
Om Frankrikes kungliga liljor man talar
och ros, som i Albions hjärtvapen står;
mer vän vet jag en under björkar och alar,
där Devon, där Devon den ringlande går.

Macphersons farväl.

"Farväl, min cell, farväl i frid,
du var mig mörk och trång
— ej lång skall bli Macphersons tid
inunder galgens stång!"

Så stolt och käck och utan skräck,
så trotsig var hans gång.
Han sjöng och tog i dans ett språng
allt under galgens stång.

"Allt kött är hö, envar skall dö
— vad är att dö för män,
som dödens hot i kamp gått mot!
Jag trotsar honom än!

Tag dessa band ifrån min hand
och bringa mig mitt svärd
— den bästa hand i Skottlands land
skall se, vad min är värd!

Jag levt ett liv av strid och kiv,
mig svek till galgen för,
och endast ett mig grämer hett:
att utan hämnd jag dör.

Nu hälsar jag farväl till dag
och berg och dal och sjö
— en feg nämns den bland stolte män,
som icke vågar dö!"

Så stolt och käck och utan skräck,
så trotsig var hans gång
— han sjöng och log och tog sitt språng
inunder galgens stång.

Tibbie Dunbar.[1]

O, vill du gå med mig,
skön Tibbie Dunbar,
o, vill du gå med mig,
skön Tibbie Dunbar?

Vill du fara i vagn
som en lady far
eller gå vid min sida,
skön Tibbie Dunbar?

Mig kvittar det lika,
att far din har pengar
och släkten din titlar
och åkrar och ängar,

men säg, du vill ha mig
så litet jag har,
och kom som du står där,
skön Tibbie Dunbar!

Du dal vid vackra Doon.

Du friska dal vid vackra Doon,
hur kan du blomstra, väna dal?
Du fågel, varför sjunger du?
Min själ är sjuk och full av kval!

Din muntra sång bland rosorna
har sorgen till mitt hjärta sänt,
den minner mig om lyckans tid,
som gått, men aldrig återvänt!

[1] Denna visa finnes förut omskriven på svenska i den bekanta sången:

"Säg, vill du mig följa,
skön Anna Marie."

Jag strövade vid vackra Doon,
där ros med vedben slingras in.
Var fågel om sin kärlek sjöng,
detsamma gjorde jag om min.

Med hjärtat glatt jag bröt en ros,
hur skön min fagra törnros var!
Då kom det en, som stal min ros,
men lämnade mig törnet kvar.

Än en kyss.

Än en kyss, och så ett sista
avsked, du för alltid mista!
Djupt i hjärtat vill jag bära
dig med trofast sorg, min kära.
Den en glimt av hopp ledsagar,
är en dåre, om han klagar.
Mig mot sorgerna skall värna
ingen glimt från hoppets stjärna.

Men mitt val jag vill ej klandra,
du var mera ljuv än andra,
svår att motstå, svår att mista,
värd att älskas till det sista.
Hade vi ej mötts i livet,
ej så blint och övergivet
blevo till varandra knutna
— ej vi skildes hjärtebrutna.

Så farväl, du var mig kärast,
skönast, ljuvast, renast, skärast!
Så farväl! Och dig tillstädje
lyckan allt av livets glädje!
Så farväl och så den sista
kyssen, du för alltid mista!
Djupt i hjärtat vill jag bära
dig med trofast sorg, min kära!

Förnöjsam med litet.

Förnöjsam med litet och glad att få mer,
— när sorgen och nöden i synen jag ser,
jag ger dem ett rapp, om de hindra min gång,
med en bräddad mugg öl och en skotsk gammal sång.

Ibland störa härjande tankar min frid,
men mannen är stridsman och livet är strid,
mitt glättiga lynne är mynt i min pung,
min frihet är adel, ej skänkt av en kung.

Ett år av betryck, skulle det bli mitt fall?
En natt i ett gille och sorgen är all!
När målet, det sköna, för resan är nått,
vem tusan vill tänka på vägen han gått?

Låt lyckan, den blinda, få ragla omkring,
ifrån mig som till mig, det gör ingenting!
Jag ropar åt nöjet: välkommen, min vän!
Åt mödan: välkommen, välkommen igen!

4. Ärans dagar.

Ej långt från Burns' hem i Mossgiel låg den lilla köpingen eller byn Mauchline, och där bodde en hel del unga flickor, vilka han besjungit allesamman. "Miss Miller är fin, miss Markland gudomlig, miss Smith har förstånd och miss Betty är en bra flicka — man vinner skönhet och förmögenhet med miss Morton, men Jean Armour är juvelen bland alla för mig", heter det i en av dessa visor.

Jean Armour, dotter till en hederlig murarmästare, ägnade han också i all synnerhet sin hyllning, vilken år 1786 ledde till en hemlig trolovning med skriftligt erkännande av att den skett — en art äktenskap, som den tiden till en viss grad hade gällande kraft i Skottland, ehuru de, om de ej ingingos med föräldrars samtycke, synas ha varit straffbara! Hennes fader ville emellertid icke veta av förbindelsen med Burns, som förmodligen icke åtnjöt anseende för stadighet i grannskapet. Jean tvingades att slå upp med sin trolovade och sönderriva det hemliga kontraktet. Lagen sattes i rörelse. Burns måste leva som flykting och hålla sig dold hos sina vänner. Några månader därefter blev Jean moder till tvillingar.

I allt detta synes efter nutida begrepp icke synnerligt mycket att förebrå de bägge unga människorna — skulden faller snarare på den brutale och egensinnige faderns sida. Men Burns' beteende får ett mycket egendomligt utseende, när man erfar, att han just vid samma tid som det hemliga äktenskapet med Jean kommit till stånd, firat en snarlik akt med en annan flicka, Mary Campbell, samma flicka som han sedan besjungit under namnet "Höglands-Mary". De möttes vid stranden av Ayr och där tvättade de sina händer i strömmen och lovade varandra evig trohet, i det de höllo en bibel emellan

sig. Man har sedermera återfunnit denna bibel och där anträffat några skrivna rader av Burns' hand: "Och I skolen icke svärja falskt vid mitt namn, jag är Herren", samt ett annat bibelspråk av samma innehåll, vilket visar att det varit så allvarligt menat, som gärna är tänkbart. De bägge namnen, som ursprungligen stått under dessa bibliska varningsord, voro emellertid till hälften utplånade, och man har därav dragit den slutsatsen att den stackars Mary vid underrättelsen om att hon var bedragen förintat dessa vittnen inför Gud om trofasthet till döden. Burns var just stadd på hemfärd, när de möttes vid Ayr, och Mary återsåg aldrig sin bedräglige trolovade. Hon gjorde några månader efteråt en resa i förhoppning att ännu en gång få se honom, men dog på vägen av feber.

Det säges, att kärleken till Höglands-Mary trots allt varit den djupaste lidelse Burns någonsin haft, och den lämnade spår efter sig av ånger och sorg, som varade ända till livets slut. Han nämner henne aldrig annat än i sina visor — till "Mary i himlen" och många andra, men dessa vittna otvivelaktigt om de samvetsförebråelser han känt och den saknad han aldrig kunde besegra. Ännu så sent som 1792 ägnar han henne en av sina vackraste sånger.

Icke desto mindre synes han hava kunnat bibehålla en varm och innerlig känsla även för Jean

Armour, vilket framgår av många uttalanden i hans brev. Så mycket underligare är det att höra, att han samtidigt med dessa bägge allvarligt menade förbindelser knutit ännu en tredje, vilken dock måtte varit av flyktigare art.

Alla dessa olyckliga förhållanden bragte Burns till förtvivlan, och han såg ingen annan utväg än att draga ur landet. Han beslöt att söka sig anställning i Västindien och hade redan börjat underhandla med personer, som kunde skaffa honom en sådan, då den vändning i hans öden inträffade, som med ens hjälpte honom ur alla yttre trångmål för tillfället, gjorde honom till en ryktbar man och förde honom som ärad gäst in i Skottlands bästa kretsar vid den tiden.

För att fylla sin reskassa uppmanades han nämligen av några vänner att låta trycka sina visor och andra dikter. En subskription sattes på förhand i gång för att betrygga företaget, och efter några månader utkom det lilla häftet från ett tryckeri i den närbelägna staden Kilmarnock. Dess rykte spred sig genast som en löpeld från grevskap till grevskap. "Gammal och ung, hög och låg, den allvarsamme lika väl som den glade, lärd och olärd, alla voro lika intagna och hänförda", säger en av Burns' samtida.

Han började nu uppmärksammas av lantadeln,

och även till Edinburgh hade diktsamlingen letat sig väg och väckt den livligaste beundran, det livligaste intresse för författarens person. Det var en i hög grad välvillig recension i en där utkommande tidskrift samt några uttalanden av en ansedd lärd där sammastädes, som föranledde Burns att överge sin utvandringsplan och i stället söka sin lycka i huvudstaden.

På senhösten 1786 anlände han till Edinburgh och mottogs genast från början som "säsongens lejon". Icke blott hos den tidens litterära och akademiska storheter, utan även i de högsta adeliga kretsar mötte honom den bästa välkomst, och han rörde sig i den nya omgivningen med en säkerhet, som man icke skulle tilltrott den unge mannen av folket — "Plogmannen från Ayrshire", såsom han nu började kallas.

Han beskrives från denna tid såsom en starkt byggd och välvuxen man med utseende och dräkt av en aktningsvärd och särdeles förståndig gårdbrukare. Ingenting utom hans stora svarta ögon, vilka otvetydigt vittnade om snille och tankekraft, utvisade att man hade en utomordentlig personlighet framför sig. Hans rörelser voro trygga och bestämda samt fria från all tafatthet. Hans konversation skildras av alla såsom allt igenom genial, växlande mellan humor och äkta patos, full av infall

och originella tankar. Av de egenskaper han vid sina samtal lagt i dagen hava några av hans samtida dragit den slutsatsen att han varit långt mera storartat anlagd än de enkla visorna giva vid handen och att han på vilket andligt område som helst skulle blivit något utomordentligt, om han fått tid och tillfälle. Detta vore icke heller så osannolikt, eftersom förmodligen poetisk förmåga icke är genom en bestämd gräns skild från andlig kraft i allmänhet.

Trots den verkliga beundran han utan tvivel ingivit den förnäma världen i Edinburgh, var den uppmärksamhet man visade honom troligen till största delen ägnad hans egenskap att vara ett underting, en ovanlig företeelse — man skulle säkert vänt honom ryggen, ifall det kommit en ännu märkvärdigare person till staden — t. ex. en indisk raja eller något ditåt. För övrigt lät man honom nog känna att han icke hörde till kretsen och något verkligt handtag från de stores sida hade han icke att vänta.

Burns kände säkert sin fåfänga smickrad av allt det uppseende han väckte och det erkännande han mötte, men samtidigt reste sig hans starka självkänsla mot att behandlas som ett intressant förevisningsföremål, och detta tör ha varit anledningen till den strävhet han stundom visade. Hur dishar-

monisk han även under dessa ärans dagar i själva verket känt sig framgår av hans dagböcker, i vilka han bittert uttalar sig om det skeva i sin ställning och på ett ingalunda välvilligt, men särdeles träffande sätt upptecknat sina omdömen om de nedlåtande personligheter han mött i salongerna.

Från det stela salongslivet ryckte han sig också titt och ofta lös och sökte sig ett friare umgänge bland de glada dryckesbröderna i medelklassens klubbar och värdshus. Han mottogs naturligtvis med öppna armar och kunde i denna omgivning lämna sin humor och kvickhet lösa tyglar. Det antydes av hans levnadstecknare att han även sökt ännu lägre på rangskalan stående sällskap av bägge könen och därvid lagt grunden till senare dagars ohälsa, till dåligt anseende och fördärvbringande vanor.

Den yttre orsaken till hans vistelse i Edinburgh var att få en ny upplaga av dikterna utgiven från trycket, och sedan denna på våren 1787 utkommit fanns ingen anledning att längre stanna kvar. Han företog därför under sommaren och hösten samma år en del resor i olika trakter av Skottland. Först ställde han kosan till engelska gränsen och därefter till Ayrshire, varest han gästade Mossgiel, sitt forna hem. Han var nu en helt annan man än för ett år sedan, då han flydde från gård till gård för att

undgå fängelse och väl ansågs för en förlorad man av allt anständigt folk i trakten. Nu kom han höljd av ära hem från huvudstaden, där han firats som sitt lands främste skald, han var känd och värderad landet runt, och de ekonomiska utsikter han nu kunde hoppas på, gjorde väl sitt till att skaffa honom aktning hos de fattiga grannarna i hembygden. Han mottogs också med stolthet av sina forna vänner och med krypande ödmjukhet av sina ovänner. I synnerhet bemöttes han av familjen Armour, som förut så hätskt förföljt honom, med trälaktig efterhängsenhet, vilket av Burns omtalas med uttryck av den största leda. Denna ovilja utsträckte han dock icke till "vackra Jean", dottern i huset som lidit så mycket för hans skull och verkligen tycks ha varit en präktig flicka. De återknöto det gamla förhållandet och hade åter hemliga möten, vilka i sinom tid ledde till förvecklingar, som längre fram skola omtalas.

Sedan Burns ytterligare utsträckt sina resor till de västra högländerna, återvände han till Edinburgh för att söka utbekomma sitt honorar för diktsamlingen och möjligen även i den hemliga förhoppningen att något skulle göras för honom av dem som smålett så nedlåtande mot honom under hans förra besök.

Men det mottagande han nu rönte var ett helt

annat än förra gången. Han var icke längre en nyhet för dagen, man började dra sig för en person med så litet presentabla umgängesvänner, man hade hört ett och annat om hans vilda vanor och om hans satiriska dagboksanteckningar. Det var endast ytterst sällan han numera inbjöds till sina forna gynnare, och han hängav sig i stället så mycket ivrigare åt det fria värdshuslivet och sina "vansinniga lidelser" (Bedlam passions), såsom han själv kallar det.

Bland dessa var lidelsen för det andra könet den mest förhärskande, och fastän han väl bort starkare än någonsin känna sig bunden vid den stackars Jean Armour var han snart invecklad i ett nytt förhållande. Sedan han förgäves ägnat sin hyllning åt ett par unga damer, gjorde han nämligen bekantskap med en viss mrs M'Lehose, vars man övergivit henne och rest till Västindien. Han blev häftigt förälskad och under några månader besökte han henne dagligen och stundligen samt tillskrev henne oräkneliga brev, som andas mycken lidelse och mycken falsk sentimentalitet, en ton som är helt olik det hos Burns vanliga enkelt naturliga sättet att uttala känslor och tankar. De kallade varandra "Sylvander" och "Clarinda", och det tyckes ha varit något uppstyltat i deras förhållande, som väl stämde med det onaturligt sentimentala i

tidsandan, men icke med den anda som genomgår hela Burns' diktning.

Just som Sylvander var i färd med sina dyra försäkringar att "älska Clarinda till döden, genom döden och för evigt", mottog han sorgliga underrättelser om sin övergivna trolovade, Jean Armour. Hon var åter, såsom följd av deras senaste samvaro, på väg att bli moder. Hennes brutale fader hade drivit henne på dörren, och hon stod nu utan huld och skydd. Burns föranstaltade visserligen att hon blev mottagen i en väns hus, men fortsatte ännu en tid förhållandet till Clarinda, "den sköna härskarinnan över skaldens själ".

Sedan han sent omsider erhållit sitt honorar, 9,000 kronor, av vilka han lämnade en betydlig del till underhåll åt sin moder, och sedan han otvetydigt erfarit att intet var att vinna av vederbörande i Edinburgh, fann han emellertid ingen annan utväg än att återtaga sitt gamla yrke såsom gårdbrukare. Han uppgjorde därför kontrakt om arrendehemmanet Ellisland i närheten av Dumfries och det var väl med tanken på att han där behövde en duglig matmor att föreslå hushållet, som han erinrade sig sin gamla skuld till "vackra Jean". Han lämnade Edinburgh på våren 1788, och i augusti samma år fullbordade han genom vigsel det i själva verket redan förut lagligt giltiga äkten-

skapet med henne. Någon anledning att ångra den rättvisa han sent omsider gjort henne fick han heller aldrig, ty trots hans ständiga otrohet minskades aldrig hennes tillgivenhet, och hon blev den förträffligaste husmoder han kunde önskat sig.

5. *Motgångar och död.*

Huru betryckt Burns än må ha varit, när han såg sina förhoppningar krossade och kände sig tillbakavisad från de kretsar, där han nyligen mottagits som hedrad gäst, så synes han dock ha känt en viss tillfredsställelse i medvetandet av att ha handlat rätt och att i alla fall numera vara en oberoende man. Han grep därför det nya värvet an med friskt mod och lätt hjärta.

Själv lade han hand vid utarbetet på Ellisland, gick själv efter plogen och var en god husbonde mot sina tjänare. Hans oroliga vanor följde honom dock även hit. Han var en i hög grad sällskaplig natur och kunde aldrig besluta sig för att rycka sig lös från det muntra dryckeslivet och i stället ägna sig åt lantbruk eller poetisk alstring. Titt och ofta var han gäst hos sina grannar av lantadeln och gårdbrukarklassen, och lika ofta tillbragte dessa en afton på Ellisland. Att döma av samtida beskrivningar och Burns' egna dryckesvisor måtte

det vid dessa glada lag gått så vilt till som gärna är möjligt. Det är icke underligt att hans starka hälsa till sist bröts av detta levnadssätt och att gårdsbruket, trots de ansträngningar han verkligen gjorde att sköta det med kraft och förstånd, icke blev som det borde.

När därtill kom att skördarna slogo fel, måste han vara betänkt på att annorledes söka trygga sin familjs uppehälle. Han sökte därför och erhöll även en anställning såsom tjänsteman vid accisverket (accis är en art tullbeskattning). Ingenting kunde vara mindre i överensstämmelse med hans människovänliga sinnelag än detta yrke, som hade tycke av en polisspions och tvang honom att draga lagens straff över dem, som kringgingo dess bestämmelser. Det var nog endast för familjens skull han åtog sig det.

Han var dock alltför vekhjärtad att icke själv då och då kringgå sin plikt för att frälsa en fattig stackare. Många historier berättas om de icke alltför listiga knep han begagnade för att hjälpa lagöverträdarna att lura honom själv. En gång skulle han å tjänstens vägnar göra undersökning hos en fattig kvinna, som förehade någonting mindre tillåtligt. Burns infann sig emellertid själv hemligen på förhand för att ge henne en vink. "Kate, är ni tokig", sade han, "vet ni inte att överuppsyningsmannen

och jag äro över er inom fyrtio minuter?" Kvinnan tog fasta på vinken och lagade att undersökningen ej ledde till något resultat. En annan gång kom Burns och en medhjälpare till en kvinna, som misstänktes för olaglig brygd. När hon såg dem, smög hon sig ut bakvägen och lät en piga och en liten flicka reda sig bäst de kunde med de objudna gästerna. "Har det varit någon marknadsbrygd här i dag?" — "Nej då, herrn, vi har ingen tillåtelse till det", sade pigan. Men den lilla flickan visste icke bättre än att hon utropade: "Det är inte sant, för den stora svarta kistan är full av ölbuteljer och mor har bryggt hela natten." — "Vi ha bråttom just nu", sade Burns, "men när vi kommer tillbaka från marknaden, så skall vi se efter i den stora svarta kistan!" När de kommo tillbaka, var naturligtvis den stora svarta kistan tom.

Det är klart att de många resor Burns måste företaga i tjänsteärenden ännu mindre än förr tillläto honom att föra ett lugnt liv och endast voro ägnade att ge ökad fart åt umgänget med dryckesbröder av alla slag, till föga båtnad för vare sig gårdsbruket eller poesien. Det oaktat var hans litterära verksamhet under vistelsen på Ellisland mera betydande än under de bägge besöken i Edinburgh, och några av hans bästa stycken härstamma från denna tid — bland andra den måhända något

överskattade dikten om Tam O'Shanter och många förträffliga visor, skrivna för en samling, som då börjat utgivas i Edinburgh.

Under alla dessa resor, sällskapliga samkväm och poetiska utflykter gick det som sagt utför med gårdsbruket, och efter ungefär tre års vistelse på Ellisland beslöt han uppgiva arrendet och flytta in till Dumfries. Detta var likväl som att komma ur askan i elden, ty voro frestelserna till ett tygellöst liv starka där ute på landsbygden, så voro de det i ännu högre grad i den lilla småstaden, som hade rikligare tillgång på dryckesbröder och dryckestillfällen samt gästades av en mängd resande, vilka sällan underläto att inbjuda den sällskaplige skalden till sitt värdshus. De vanor han åsamkat sig under sitt föregående liv voro för övrigt numera så ingrodda, att det väl lär vara tvivel underkastat, om han någonsin skulle kunnat lösslita sig från dem. Han började väl också känna att hans liv på sätt och vis var förfelat så i yttre som inre mening. Förhoppningarna på en sorgfri och aktad levnadsställning hade blivit besvikna, och trots det höga värdet av det han verkligen åstadkommit såsom skald var han nog medveten om att det icke stod i rimligt förhållande till de rika förmågor han kände sig äga. Hans sinne förbittrades allt mer — hans omdömen om människorna och livet blevo allt

dystrare, och hans självförebråelser blevo honom en ständig anledning till pina. Den enda utvägen att komma ifrån denna förtvivlade sinnesstämning var att söka upp det muntra sällskapet vid de fyllda glasen.

Han hade dock ännu stunder av poetisk ingivelse, och några av hans sista dikter andas en levnadsfriskhet och ett manligt mod, som stå i bjärt motsats till hans hypokondriska betraktelser i brev. Till dessa friska dikter av den sjuke mannen hör den käcka visan "Förnöjsam med litet" samt den manliga av prof. C. R. Nyblom på svenska översatta "En man är man, trots allt sånt".

En kung kan adla en och var,
baroner gör och allt sånt,
men nämna ut till ärlig karl
— jag tror han låter bli sånt.
För allt sånt och allt sånt,
förnäma namn och allt sånt
— den stolta känslan av sin kraft
är högre rang än allt sånt.

Om den självständighet och den frihetskänsla, som tagit sig uttryck i denna stolta dikt, ock voro ägnade att ge skalden det stöd han behövde för att kunna uthärda livet, medverkade de likväl i sin mån att göra hans liv olyckligt, i det de till sist utestängde honom från det något så när bildade umgänge, som var att tillgå i grannskapet och som

hans sällskapliga och sympatiska natur så väl behövde.

Hans självkänsla hade alltid varit mycket stark, och även under den tid nådens sol kringstrålade honom som varmast höll han sig upprätt, därutinnan olik de flesta samtida skalder, vilka vanligen kommo sig upp genom gynnares ynnest. Med sitt skarpa omdöme fattade han alltför väl det ytliga i samhällets rangskala, kände alltid sin inre jämbördighet eller överlägsenhet i förhållande till de personer han mötte, höga som låga, och dolde icke alltid sin mening i det fallet. Dessutom hade det 18: de århundradets filosofiska kritik över allt hävdvunnet även nått fram till honom i hans avkrok, och han grubblade på sitt sätt över de samhällsproblem, som sysselsatte de flesta mer framstående intelligenser vid den tiden. När därför franska revolutionen bröt lös och spred sina idéer om frihet, jämlikhet och broderskap, mottogs den genast med hänförelse av Burns, och trotsigt obetänksam som han var, sparade han icke de öppenhjärtigaste uttalanden på vers och prosa. Han gick t. o. m. så långt att han såsom skänk till lagstiftande församlingen i Paris sände fyra kanoner, vilka tillhört ett beslagtaget franskt smugglarfartyg och fallit på hans lott såsom pris — något som höll på att kosta honom hans tjänst. Allt detta medan hans vänner och bekanta

av de högre klasserna voro besjälade av den djupaste skräck och avsky för Frankrike och revolutionen.

Allt var förlåtligt, även de vildaste utsvävningar, men att öppet och av fullaste hjärta uttala sin övertygelse om frihetens och jämlikhetens rätt, det kunde icke förlåtas. Burns levde under sina sista år utestängd från annat sällskap än sådant som icke kunde förlora något på att umgås med "jakobinen".

Denna förvisning gjorde sitt till att förbittra skaldens liv, som redan dessförutan var tillräckligt förbittrat av ekonomiska bekymmer. Han var dessutom sjuk och bruten till kropp och själ. Det gick allt mera utför för honom i alla avseenden, och till sist hade han endast att välja på "tre befrielsens portar", såsom Thomas Carlyle säger — "klart uppfattad poetisk verksamhet, vansinne eller döden". Det blev denna sista port som i förtid öppnades för den olycklige mannen. Han avled den 21 juli 1796, endast trettiosju år gammal.

Knappt hade underrättelsen om dödsfallet spritt sig, förrän ett allmänt omslag inträffade i sättet att betrakta den länge missaktade skalden och hans verk. Man fick plötsligt ögonen öppna för de ovärderliga skänker han givit sin samtid och eftervärlden, och såsom vanligt belönade man med en präktig begravning den livsgärning man icke förstått

att fullt uppskatta förrän det var för sent att giva den det stöd och den uppmuntran, som ligger i en allmänt uttalad sympati.

Alla levnadstecknare och litteraturhistoriker synas vara ense i att uppskatta det höga värdet av Burns' diktning och den stora betydelse han haft för vårt århundrades litteratur, i det han var den förste som på allvar bröt med den förstelnade och förstelnande franska smaken samt med de friska naturliga källsprången i sina visor gav nytt liv åt den nationella brittiska poesien, vilken sedan genom Wordsworth, Scott och Byron kom att mäktigt gripa in i hela Europas kulturliv. Även därutinnan tyckas alla vara ense att Burns aldrig blev vad han kunnat — att hans liv och diktning äro att betrakta som en stort tilltagen praktbyggnad, vilken förfallit innan den nått till takresningen och står kvar som en skön men vemodsväckande ruin.

Däremot är omdömet om hans karaktär av mångfaldigt växlande art, och man har gjort sig mycken möda att förklara de motsatser av det upphöjda och förnedrade, som hans liv i så rikt mått erbjuder. "Vilken ande av motsägelser! Ömhet, råhet, finkänslighet, sinnlighet, det upphöjda och det låga, det smutsiga och det gudomliga!" — utbrister lord Byron efter att ha läst en del av sin föregångares och själsfrändes brev, vilka han säger vara upp-

fyllda av "förbannelser och slippriga dikter". Av allt att döma har Burns också åtminstone vid vissa tidpunkter varit en slav av de grövsta sinnliga njutningar och levat ett i några hänseenden verkligt ovärdigt liv. Så mycket sällsammare är det att han kunnat bibehålla så mycket av sitt människovärde och varit i stånd till yttringar av den renaste finkänslighet och sannaste själsadel.

Särskilt sällsamt är det självmotsägande i hans förhållande till de kvinnor, han verkligt älskat. Han betraktade dem synbarligen icke såsom endast leksaker och njutningsföremål — han hade nog för ögonblicket all den känsla av offervillighet och hängivenhet, som tillkommer verklig kärlek. Men ändå gjorde han sig skyldig till den svåraste trolöshet, icke emedan han av naturen var falsk, utan emedan en övermäktig lidelse drev honom in i förvecklingar han icke kunde behärska.

Det är väl i själva verket lönlös möda att söka efter förklaringsgrunder till en dylik dubbelhet i karaktären, vilken säkert ehuru i olika grad och av olika art är att återfinna hos alla människor. Att döma eller söka ursäkta är ännu mera lönlöst. Man måste nöja sig med att påvisa bristerna vid sidan av de ädla egenskaperna, låta skuggorna bryta sig mot de vänligt belysta dragen av den personlighet, man vill teckna med sympati, men även med san-

ning. Månne det icke på det hela taget är ägnat att väcka den största medkänsla, när man ser en i grunden ädel natur i strid med oädla drifter bevara det innersta och bästa av sitt väsende? Att detta varit fallet med Robert Burns måste var och en medgiva som gjort bekantskap med hans liv och diktning, där trots alla förvillelser den älskvärdaste finkänslighet och den varmaste människokärlek höra till de mest förhärskande dragen.

HANS ALIENUS.

Hans Alienus av *Verner von Heidenstam.* Albert Bonniers förlag.

På grund av en del tillfälligheter blev Heidenstams bok icke anmäld i denna tidning, när den kom ut. Men bättre sent än aldrig.

"Hans Alienus" är sagan om en modern konstnärssjäls utveckling och äventyr i fantasiens och reflexionens subjektiva värld. Endast sällan skymtar den handgripliga verkligheten fram i berättelsen och då till den grad kringvärvd av fantomer och så nyckfullt belyst att man icke fullt kan skilja den från den övriga fantastiska skapelsen.

Det verkar litet tröttande i en så pass vidlyftig bok att oupphörligt svärma omkring bland drömmar och tankebilder utan fotfäste i det yttre livet. Man föres med Hans Alienus från det moderna Rom till det gamla Ninive, därefter till det med Kristus samtidiga Palestina — åter till Rom på kejsartiden, så upp i världsrymden för att forma världar, äntligen tillbaka till det moderna Sverige och någonting

som liknar andra dödliges tillvaro — allt detta under ett ständigt regn av hjältens tankepinande självreflexioner.

Emellertid är författarens kraft så stor att han förmått ge en del av dessa drömsyner, även de mest våldsamt osannolika, en färg och en plastisk åskådlighet, som skänka dem ett långt mera intensivt sken av verklighet än de flesta av våra realistiska nutidsskildringar. Hr Heidenstam är kolorist och figurmålare mer än någon annan av våra diktare. Han har verkligen något av den värme och dristiga kraft, som utmärkte en del av renässanstidens konstnärer och även något av det djärva och storslagna i deras fantasi. Så ofta han kan frigöra sig från den gnagande tvivelsjuka reflexionen, framanar han därför scener och gestalter av underbar klarhet och konstnärligt sann och verkningsfull skönhet, i vilka framställningens nobla stilfullhet tävlar med dess livskraftiga originalitet.

Men det är icke alltid Heidenstam kan frigöra sig från självkommentarens bojor, så att hans skapelser träda fram i konstnärligt objektiv frihet. Alltför ofta grumlas färgerna och skymmas gestalterna av långdragna resonemanger för och emot om allt som finnes i himmel och på jord. Genom hela författarens föregående skriftställarskap är

självgrubbleriet ett starkt framträdande element och i Hans Alienus är det förhärskande till den grad, att det så gott som förstör det konstnärliga intrycket av boken, såsom helt betraktad, trots de många präktiga detaljerna. Man tänke sig en stor tavla av Velasquez eller Rembrandt tätt överskriven med konstnärernas betraktelser över sin konst, över sig själva och över sin samtid. Något liknande är det man erfar vid läsningen av hr Heidenstams bok. Han är för övrigt själv fullt medveten om det förlamande inflytande den dissekerande reflexionen övar på ett konstverk — hela boken är ju icke annat än historien om en livfull och originell konstnärsfantasis ojämna kamp med den livsmördande skepticismen.

Men man känner sig till en viss grad försonad med dessa kommentarer till följd av deras eget värde. De lämna författaren tillfälle att fritt tumla sin kvickhet, sin humor och sitt satiriska övermod. Samtidskritiken är ofta lika träffande som vass och många av författarens paradoxer äro djupa och tankeväckande. För övrigt går genom allt detta filosoferande en underström av svårmodig lyrik — den gamla "världssmärtan", Byrons och Mussets och Heines, vilken råkat i vanrykte till följd av eftersägarnes dumheter, men som icke desto mindre är

djupt och äkta poetisk, när den yttrar sig originellt som hos Heidenstam.

De i boken inflätade bundna dikterna äga samma förtjänster och fel som Heidenstams prosa — de hava icke ett spår av efterklang, överflöda av praktfulla och karaktäristiska bilder, men även av onödiga tankeutflykter. Rimbildningen är självständig och verkningsfull. Men en sak vårdslösar författaren alltför mycket i sina vers och det är det musikaliska elementet. Hans dikter måla, men k l i n g a icke. Att han likväl icke saknar känslan för det musikaliska vittna annars nogsamt en del dikter ur "Vallfarts- och vandringsår" samt den präktigt klangfulla pilgrimssången i "Hans Alienus".

Över huvud taget torde Heidenstams sista bok icke länge hålla sig uppe som konstverk, men däremot torde den i alla tider förbliva av största intresse såsom en av de mest betydande yttringarne av en viss riktning i vår litteratur och såsom ett memoarfragment, vilket kastar belysning över en av våra älskvärdaste och mest sympatiska skalder. Heidenstam liksom Byron, Musset och Heine hör nu en gång till den grupp av författare, vilkas personligheter betraktas med minst lika stort intresse som deras diktning. Allt som rör själsliv och levnadsöden hos en av dessa "ungezogene Lieblinge der Gratien" skall länge förbliva föremål för sym-

patisk forskning och det med rätta, ty de äro sammansatta av det finaste stoff naturen har att erbjuda och hava mycket att lära oss andra i avseende på det ädlaste och bästa inom oss — och det även i de fall då de fela och misstaga sig.

BJÖRNSTJERNE BJÖRNSON.

I torsdags fyllde Björnson sextio år och har med anledning därav hyllats överallt i Norge.

Norska Dagbladet återger i ett av sina senaste nummer ett förträffligt porträtt av skalden. Det är säkert en av de på samma gång mest lockande och minst krävande uppgifter för en duktig konstnär att teckna eller mejsla detta präktiga huvud, där allt är karaktäristiskt, energiskt och storartat stilfullt. Han ser bister och vred ut på alla bilder från senare år såsom det höves en hövding mitt i stridens hetta, de buskiga ögonbrynen äro hotfullt sammandragna, den väldiga manen står på ända av stridslystnad, panna och ögon varsla om åska, munnen är beslutsamt hopknipen för att i nästa ögonblick slunga fram ett knusende kraftord —

"Den pagt, som vi forpestes i,
den hader og forbander vi"

eller något sådant.

Det milda lyriska tycket, som förr gav ett så oförlikneligt behag åt den myckna kraften i det geniala ansiktet, är nu så gott som borta. Men det är ett majestätiskt och vördnadsbjudande ansikte, som verkar tilltalande genom sin storslagna kraft och genom sin ärliga stolthet. Icke ens skämttidningarne kunna med all karrikatyrens makt göra det löjligt eller obetydligt. De framställa Björnson i alla möjliga dräkter och gestalter, såsom bondkvinna, fågel, lejon etc., men det präktiga huvudet gör sig alltid gällande ändå, och det är snarare karrikatyrförsöket, som tar sig löjligt ut, ty kontrasten mellan det stora och det lilla är alltför stor. Vill man lyckas med att karrikera Björnson måste man först skära bort hans geni och därefter göra en ny människa av hans svagheter enbart, såsom Heiberg gjort i "Kong Midas", men då blir det endast en tom grimas, vars härmande elakhet icke träffar det väsentliga hos den förlöjligade.

Ungefär detsamma kan sägas om de ständiga och hätska anfallen från hans motståndares väldiga härskara — dessa störtregn av stenar och gatsmuts, som offentligen och enskilt slungas över honom. De träffa icke mannen själv utan det halmbeläte de klätt ut i hans svagheter och missgrepp.

Det är naturligtvis emedan de icke skjuta rätt, som Björnson trots allt ingalunda känner sig slagen

och ingalunda förlorar i prestige genom smädelsen. I egna och alla oförblindades ögon står han efter varje sådant utbrott av fiendernas ilska lika rak och osmutsad som förut. Det skall aldrig lyckas att göra Björnson till en nedbruten man i livstiden, eller till en liten man i historien, ty hans fel äro icke karaktärförödande, och de fläckar man kan upptäcka i hans diktning och övriga livsgärning kunna väl fördunkla en och annan sida av hans ädla och geniala personlighet, men icke komma den att krympa tillsamman till något tarvligt och obetydligt.

Man kan sakna sympati för några sidor av hans politiska verksamhet, vilken icke varit utan svåra missgrepp och obetänksamheter. Men även där har han verkat gott och djupt. Många livgivande idéer har han upptagit och fostrat med sin mäktiga själsvärme och genom sitt välde över sinnena gjort till allmän egendom. Många modiga ord i sinom tid har han sagt och ofta har han genom sin ärlighet tvingat partipolitiken att undvika demoraliserande smygvägar.

Björnsons senare diktning har emellertid utan tvivel tagit skada av hans sociala och politiska ställning — såväl i kvalitativt som kvantitativt hänseende. Tendensen har blivit för allsmäktig i hans

skrifter att icke verka förlamande på hans stora konstnärsbegåvning. Dock har han även på senare tid frambragt så präktiga diktalster att insinuationen om "f. d. diktaren Björnson" är och förblir en löjlighet.

För övrigt är det han förut diktat av så högt värde, att man väl av tacksamhet borde känna sig manad att något lägga band på sin smädelust, även när den gamle skalden gör och säger något, man icke gillar. Längst kommer kanske hans ungdomslyrik att leva — det är en underbar skatt av kärlek till allt som andas, naivt behagfulla melodier med folklivets hela friskhet i varje ton, storslagen sagoklang, mäktiga symfonier, där skaldens själ är i samklang med naturens egen ande, såsom i den majestätiska sången om havet ur Arnljot Gelline:

"Jeg føres, hav, av dit store tungsind
og slipper ned mine matte planer
og lader flyve de bange længsler:
din kolde ånde mit bryst skal svale!
Lad døden følge, på byttet lure:
vi skal nok spille en stund om brikken!
Jeg slider timer ifra din rovlyst,
mens frem jeg skær under vredesbrynet;
du skal kun fylle mit spænte storsejl
med dine susende dødsorkaner."

Den som skrivit denna stolta och klangfullt sköna sång om den heroiska personlighetens trotsiga kamp

med naturens och livets alla makter och verkligen själv gått från seger till seger med sitt storsegel fyllt av fientliga dödsorkaner, han behöver icke "højres" erkännande för att vara en skald och en stor man.

BYGMESTER SOLNESS.

Ibsens nya skådespel.

"Somliga undra så och andra undra så och mitt under skall heller inte bli ifrå" — så går det till i underleken. Och så går det till, när de stora och små kritikskrivarne tala om Henrik Ibsen, var gång han utgivit ett nytt skådespel — och det undras och undras, vad i all världen han menar, och man liknar honom vid allt möjligt som upptänkas kan. Men om man gissar rätt, det vet ingen, ty Ibsen pekar aldrig ut den sannskyldige rättgissaren såsom det annars bör ske i en underlek.

> "Kræv ikke, ven, at jeg skal gåden klare,
> jeg spørger helst; mit kald er ej at svare."

Det är allt man får till förklaring från den store ensamme tigaren.

Ett av de bästa understolsunder, jag hört om Ibsen är August Strindbergs under, om han icke snarast är att likna vid Moses, när han stod på Sinai berg och talade till folket genom ett blått skynke. Folket hörde hans röst och lydde hans bud,

men de sågo icke hans ansikte, det blåa skynket var i vägen.

När också jag nu sätter mig ned att undra över Bygmester Solness, så är det utan anspråk på att undra rätt — ingen människa kan åtaga sig att se klart genom ett blått skynke.

*

"Det dunkelt sagda är det dunkelt tänkta", påstår Tegnér och det är nog en god del sanning i detta visdomsord från en, som tänkte klarare än de fleste. Men därmed är alls icke sagt, att det dunkelt tänkta och sagda är utan värde eller mening. Tankar, som i en framtid skola klart tänkas och uttalas, kunna vid sitt första framträdande icke finna sitt rätta uttryck — de spira fram i sitt första outvecklade tillstånd såsom aningar, paradoxer och gåtor. Människorna ha emellertid fått något att grubbla på, de fundera och analysera och experimentera i enlighet med den impuls de fått av de geniale paradoxmakarne och i tidens fullbordan lyckas de i fullständigt skick uppföra den tankebyggnad, som den ursprunglige upphovsmannen endast känt och anat. Ingen må därför förakta en tänkare eller skald som tänker och talar dunklare om stora och hittills okända ting än vanligt folk om de små och i oändlighet omtuggade vardagligheter, de anse vara

vishetens sista ord. Och ingen kan säga att det icke är Moses utan ett ingenting som talar bakom det blå skynket. Ordens makt förråder att det är han, även om de icke äro tydliga.

Vad Ibsen angår, är han på sätt och vis ett undantag från dem, som träffas av den Tegnérska satsen. Hans tankar äro oftast dunkla, det är obestridligt, men i viss mening är hans språk klart och genomskinligt som kristall.

I själva verket ha väl aldrig dunkla tankar blivit på sätt och vis klarare uttryckta än av Ibsen. De hava tagit gestalt i de mest utmejslade karaktärsbilder och de kärnfullaste, mest innehållsrika och uttrycksfulla repliker, som någonsin åstadkommits av en dramatiker. Skådespelarens handling är klar och konsekvent, man måste i varje ögonblick erkänna att just så måste sådana människor tala och handla, just så måste slutkatastrofen följa på de förutsättningar författaren antytt, eller rättare intvungit i ens föreställning. Man är alldeles på det rena med att en "kaldets" man såsom Brand måste genomleva just den tragedi, skalden skapat, att konflikten mellan drifterna att vara "sig selv" och "sig selv nok" just måste tumla om med "det Gyntske jeg" på det sätt, skalden skildrat, och föra "kejser Peer Gynt" till dårhuset att hyllas och gillas av de galne. Men vad är egentligen det där "kaldet",

vad är det att vara "sig selv" och "sig selv nok"? Går man dessa begrepp in på livet, vika de undan och äro i vägen på samma gång, vidga sig och uppfylla rummet, äro överallt och ingenstädes, alldeles som den mystiske Böjgen. Bakom dem anar och skymtar man alla tillvarons gåtor, här och där glimtvis och överraskande klart belysta, men eljest omgivna av halvdunkel eller kolmörk natt. Vem kan förklara vad som är människans och mänsklighetens uppgift här i livet? — eller självviskhetens och medkänslans väsen och förhållande till varandra? — eller viljefrihetens och nödvändighetens motsättning och förening! Det är hemligheter, som ligga förborgade djupt under jorden — men just därnere i gruvgångar, som ingen annan besökt, är det som Ibsen vandrar omkring och letar efter de dolda skatterna. Stundom faller ett sken från hans lykta på antydningen till en guldåder, hans hammar slår mot bergväggen, man hör den rätta malmklangen — ditåt är det man skall hugga sig fram. "Bryd mig vejen, tunge hammer, til det dulgtes hjertekammer."

Om också Ibsen icke funnit de skatter han sökt — de höra visst till dem som sent eller aldrig hittas — så har han dock visat vägen och väckt modet att söka där man har hopp att finna.

"Bygmester Solness" är liksom sina föregångare till den yttre handlingen på sätt och vis ett mycket

klart och "grejt" skådespel. Konsten att ge förhistoria och karaktäristik i dialogen är här driven till sin fullkomning, ja kanske t. o. m. överdriven till en sorts ekvilibristisk virtuositet. Genom ett kort samtal mellan ett par personer får man veta en eller två människors långa historia, full av tragiska förvecklingar och ovanliga händelser, och detta ehuru samtalet rör sig om helt andra ting — endast genom underbart skickligt insmugna mellanmeningar. Man tycker verkligen ibland att det är mer likt ett konststycke än det man menar med egentlig konst.

Men "Bygmester Solness" skiljer sig från föregående skådespel därutinnan att symboliken icke blott svävar däröver i försvinnande och återkommande fantomer, utan försökt taga kött och blod i själva de handlandes personer och spela med såsom verkligheter. Nästan i varenda replik häntydes det ganska handgripligt att det säges ett och menas ett annat. När t. ex. byggmästaren, som icke är en vanlig byggmästare, utan en byggmästare av tankar och dikter, talar om hus och torn, är det alltid med en mystisk häntydning att husen och tornen äro skaldens och tänkarens skapelser. Och ändå gör skådespelet genom hela sin uppställning, genom val av omgivning och biomständigheter samt genom noggrann detaljbeskrivning anspråk på att

vara ett modernt realistiskt drama. Rätt som man tycker sig höra en verklig byggmästare av sina bekanta tala om ämnen, som röra hans yrke, förändras omärkligt hans ton och man hör den mystiske tankebyggmästarn. På det viset ryckes man oupphörligt mellan himmel och jord och känner sig därvid ganska underlig till mods. Man vet aldrig riktigt var man är hemma.

Man nödsakas därför nästan att med våld skilja de bägge jämnlöpande historierna, som likna varandra såsom en biblisk parabel liknar sin religiöst mystiska förebild, men därför icke kunna smältas tillsamman till ett. Vilken underlig historia skulle det icke ha blivit, om Kristus försökt göra ett realistiskt drama av sin liknelse om vingårdsmannen! Det är den symbolistiska konstens Akilleshäl att den inte kan komma längre än till själva liknelsen — så snart den vill framställa liknelsen i en verklig bild, där bägge liknelselederna äro med, misslyckas man och åstadkommer endast något absurt. "Döden är lik en man, som avmejar åkern med sin lie" — det är en alldeles riktig liknelse, men när en målare skall framställa den i bild står han mellan de bägge alternativen att göra en vanlig lantbrukare som slår gräs — då förstår man ej att det skall vara döden — eller ock att sätta en dödskalle på mannens skuldror och försöka få

grässtråna att likna människofigurer — då måste åskådaren vändas över den gruvliga onaturen och aldrig komma till klarhet om vad han ser, gräs eller människor. Man åtskiljer i tankarne med eller mot sin vilja det, som blivit onaturligt hoptvunget.

Det ena liknelseledet i Ibsens drama är av ungefär följande innehåll:

Byggmästaren Halvard Solness har genom geni och hänsynslös kraft slagit alla konkurrenter till jorden och är den främste, snart sagt ende i sitt fack — alla söka honom, de unge förmågorna komma icke fram under trycket av hans allenahärskande namn.

Men för sin storhet har han offrat sin livslycka — sympati och vänskap, familjelivets gammaldagstrevnad och varje hänsyn till det som ligger utanför hans konst har han måst sätta till för att bli den store arkitekten. Han har blivit en ensam grubblare, som hemsökes av samvetskval över det onda han övat eller åtminstone velat och önskat, och gnages av tvivel om han verkligen gjort det stora han drömt — kanske är den stil han infört en missriktning? — kanske han icke ens utfört de tankar han innerst velat, utan t. o. m. påtvingat människorna något de icke ha bruk för och han själv icke tror på?

Dessutom börjar han frukta den framåtsträvande

ungdomen — han anar att den har en del av rätten på sin sida, han t. o. m. ser och vet det, liksom han ser och vet att den en gång skall besegra honom. Men han har blivit hård av striden och framgången, han vill icke ge ett ord av erkännande, han håller ungdomen nere med berått mod och vett och vilja, samtidigt med att han går i ständig oro att den skall komma och "klappa på hans dörr", gå honom på livet, rycka masken av hans storhet och själv taga hans plats.

Och ungdomen kommer verkligen, men icke såsom en fientlig makt, utan i den vänliga och sympatiska gestalten av en ung flicka, som beundrar honom över allt här i världen och tror på honom med all en kvinnas makt att tro. Hon betager honom med sin friskhet och djärva tillförsikt, förmår honom att lämna en ung arkitekt på hans ritkontor frihet att arbeta på egen hand och t. o. m. att ge den unge mannen en rekommendation. Ja, hon driver honom till sist därhän att han vill överträffa ungdomen i dess egen ungdomliga strävan att göra det "omöjliga". Även fysiskt skall han visa sin djärvhet och själv sätta kransen på det skyhöga torn han byggt. Han gör det, trots den svindel han lider av, når toppen och faller krossad till jorden.

Det andra liknelseledet är litet svårare att angiva. Huruvida det är härskarnaturen och geniet i allmän-

het som blivit representerade av bygmester Solness eller endast en stark och begåvad framgångens man, därom ha kritikerna varit oense. Jag tycker för min del att han är alltför individuell att kunna tagas i allmänhet. Han har alltför mycken likhet med en skald och tänkare — och det en viss vida omkring känd och beundrad skald och tänkare, utan att därför vara identisk med honom. Byggmästeriet är bara en omklädnad för en skalds och tänkares strävan efter sanning, lycka och skönhet för sig och människorna. Han glädes när han ser den gamla romantikens borgar brinna och de gamla falska idealen grusas som nedstörtande torn. Han diktar och tänker fram en ny stil i människornas tanke- och känsloliv och efter många strider har den stilen slagit sig igenom kring rike och land — människorna se upp till dess skapare som till en Messias, utan vilken ingen frälsning kan vinnas. Men en ny stils skapare måste ägna sig helt åt sitt verk, måste slå ned allt omkring sig för att få plats för sitt arbete, han blir älskad och hatad, men ensam och oåtkomlig. Och så vaknar hos ungdomen aningen om en ny stil — den känner att ibland det grusade och brända fanns ett och annat som borde fått leva kvar och utvecklas till något nytt. Den vill åter ha torn som visa mot höjden och överallt kännes det en ny æra är i antågande, där det icke finnes plats för den nu

åldrade Messias, som blivit en tyngd på de framsträvande unga krafterna. Och så komma själva vännerna, som blint tro och beundra, och kräva att den gamle även i den nya æran skall giva det stora livgivande uppslaget. Han känner själv att hans väl och ve beror därpå och vågar giva det, gör det ännu ingen förmått, stiger högre än någon ännu nått och faller krossad till marken, emedan han försökt det omöjliga.

Det finnes mycken djup sanning och poetisk skönhet i det inre drama som genomgår den yttre handlingen i "Bygmester Solness" och många geniala drag även i den senare. Men konflikten mellan realismen och mystiken är för stor. Man vet aldrig om "Hilde" är en ung yrhätta av människosläkt eller ett skogsrå. Alla "troldene" mitt upp i det moderna vardagslivet göra ett rent förbluffande intryck och den realistiskt handgripliga tornbestigningen såsom slutkatastrof för något, som egentligen är ett subjektivt själsliv, är rent halsbrytande för fantasien.

Vilka brister emellertid skådespelet må lida av, så är det dock ett högeligen genialt verk, vilket kanske mer än något annat visar skaldens djupgående och vittskådande blick lika väl som hans stolta högsinne och redliga självkritik. Jag kan icke tänka mig ett noblare svar på de hätska angrepp de unga riktat mot honom.

BJÖRNSTJERNE BJÖRNSON.

(Ur ett föredrag av Gustaf Fröding, hållet i logen "Ægir".)

Utom de rent litterära intrycken voro även åtskilliga andra bestämmande för Björnsons utveckling. Han var son till en präst, som utgått från en gammal storbondesläkt, och den unge Björnson kom därför tidigt i beröring dels med de religiösa strömningar, som genomgingo tiden, dels med folklivet i all dess omedelbarhet. Han har något av präst i hela sin anläggning, som talare liknar han en predikant, vilken ovanifrån fått de ingivelser och maktbud han uttalar. Hans moraliska syn på människorna är tydligen påverkad av de religiösa föreställningar, han fått i sin ungdom — han har något av de norske pietisternas innerlighet och allvar i fråga om pliktuppfyllelse och sedlighet i allmänhet, men även något av deras fördomsfullhet. Han har något av det rent kristliga i sin alltomfattande människokärlek.

Även storbondenaturen lever kvar i honom med oförminskad kraft. Hans gestalt är en bondes —

icke en sådan som går i arv ifrån livegna herreträlar, utan en sådan som tillkommer den äkta nordiske odalmannen, vilken ibland kan leda sitt ättartal upp till jarlar och konungar, en ättling i många led från fria och stolte män. När man ser Björnson måste man tänka på Welhavens vers om Dyre fra Vaa:

> Den gæveste Bonde i Vinje Gæld
> var Dyre fra Vaa at nævne,
> han var saa sikker og stø som et Fjæld
> og hade tolv mands Evne.
> Om Dyre der gik saa stort et Ord:
> han tør vel at vove en Leg som Thor
> med Trold og med Bjerguhyre
> — "ja, om det var mørkt", sagde Dyre.

Denna ryggfasta säkerhet och denna lugna vågsamhet höra just till de framträdande dragen i Björnsons karaktär. Han har nog också något av storbondenaturens sämre sidor — en viss dryghet i ord och åthävor, en viss oefterrättlig envishet, som endast motvilligt ger vika för skäl. Men även åtskilligt annat av det man brukar beteckna som det speciellt f o l k l i g a är omisskännligt i allt vad Björnson skrivit — det osammansatta och omedelbara i känslor och uttryck av känslor, den innerliga förbindelsen med naturvärlden och det enkla okonstlade språket. Han är därför en folkskald, en folkhövding och en folktalare såsom ingen annan.

Men utom allt detta är han också ett geni och en konstnär och detta innebär att hans personlighet kan höja sig över de inskränkningar börd och uppfostran pålagt honom. Man begår därför ett stort misstag, när man dömer honom efter enstaka yttringar och handlingar, vilka erinra om de antydda sidorna i hans natur och vittna om fördom eller ensidighet. Han har en alldeles märkvärdig självföryngringsgåva och fastnar därför aldrig i en inskränkt åskådning, hur våldsamt han än under en tid må uttala den. När man hör honom tala eller ser honom skriva tidningsartiklar, känner man sig ofta böjd att bedöma honom som en hänsynslös och blint troende partiman, som icke har öga för människolivets och människonaturens mångfaldiga skiftningar, vilka icke låta sig dömas efter dogmer, de må vara modernt liberala eller gammaldags konservativa. Men när man läser hans skaldeverk, vilka tillkommit medan hans själ befinner sig i jämvikt och hans andliga verksamhet nått sin högsta kraft och rikedom, finner man hur djupt han ser, hur rättvist och ädelmodigt han dömer, vilken fin och kärleksfull blick han har för det värdefulla även hos karaktärer, vilka i åskådning och naturanläggning äro raka motsatser till honom själv. Det kan låta underligt för många, som förnämligast känna Björnson genom hans deltagande i unions-

grälet — men det är icke desto mindre sant att han är en fördragsamhetens skald mer än någon annan i norden.

På många ställen i hans skådespel och berättelser överraskas man av detta moraliska ädelmod och några av dem såsom skådespelet "Leonarda" och romanen "Paa Guds Veje" tyckas rent av vara skrivna i syfte att predika en alltomfattande och alltförlåtande fördragsamhet. Kanske skall han en gång, när den svåraste kampen är överstånden, taga unionstvisten till ämne för ett skådespel och många skola då helt visst få anledning att förvånas över den rättvisa och den självfullt förstående uppfattning han har även av det speciellt svenska.

STRINDBERGS DRAMATIK.

August Strindberg. Dramatik — Inför döden — Första varningen — Debet och kredit — Moderskärlek. Stockholm. Albert Bonniers förlag.

Alla dessa dramer behandla ämnen som äro välkända från Strindbergs föregående böcker, men i ny belysning och nya situationer samt äro alla utformade med stor dramatisk konst. Det första stycket rör sig om den gamla historien med den ädle och olycklige familjeförsörjaren, som släpar sig till döds för husets kvinnor, vilka äro råa undermänniskor utan intelligens och finkänslighet. Fadern går här så långt i sin förtvivlan och sin ädelhet att han till sist tar gift, sedan han förut tänt eld på huset för att döttrarna må få brandförsäkringen.

Det gamla ämnet "Kung Lear" och hans döttrar förefaller här väl mycket drivet till sin yttersta överdrift men det är liv och sanning i själva den dramatiska formen, så att det otroliga nästan blir troligt. Det mesta intresset ägnar man en av döttrarna, Therese, en ung flicka full av frisk och

omedveten egoism och skildrad i korta drag, som dock äro tillräckliga genom sin förträffliga karaktäristik.

"Första varningen" omfattar också ett äkta Strindbergsämne: mannens makt över hustrun, så länge han har makt över andra kvinnor. "Herrn", som ännu älskar "frun", har likväl till sist blivit trött på samlivet med en kvinna som ringaktar honom och är på väg att resa. En ung flicka och hennes mor ha emellertid förälskat sig i herrn och givit de mest tydliga vittnesbörd att så är och dessa vittnesbörd ha setts av frun. Hennes aktning för mannen och därmed kärleken återvända med detsamma, mannen stannar och allt blir gott och väl, tycks det. Även i detta stycke är det en ung flicka, som drar till sig det största intresset. "Rosa" är bara en 15-årig backfisch, som är vilt förälskad i herrn, men hon har litet mer av het erotik i blodet än sådana vanligen ha, en excentrisk pockande unge, skildrad med beundransvärd säkerhet och sanning.

"Debet och kredit" hör till de många "omvärderingar av alla värden", varmed Strindberg beständigt sysselsätter sig. Här är det fråga om t a c k s a m h e t e n. En ung doktor, berömd Afrikaresande, som före sin avresa varit i misär och skaffat sig fordringsägare av alla slag, återvänder till fäderneslandet och överfalles genast av folk som

kräver återtjänst — han skall gå i borgen, han skall genast betala sitt lån etc. Doktorn gör det bästa han kan för att tillfredsställa dem, men kraven hopa sig och bli allt oförskämdare. Som han ej äger kontanter och ser ett plötsligt nedstörtande från sin ansedda ställning oundvikligt, börjar han övertänka det egentliga förhållandet med de där tacksamhetsskulderna och finner att saken har två sidor — det förefaller honom att han och de andra ömsesidigt brukat varandra, debet och kredit gå ungefär jämnt ihop. Han tar sitt beslut, lämnar de förmenta fordringsägarne åt sitt öde och reser sin väg — förmodligen tillbaka till Afrika.

Det sista stycket, "Moderskärlek", är mera sorgmodigt än bittert fastän det även här gäller att ge en stöt åt en gängse tvångsföreställning — den att kärleken till föräldrarne måste gå över allt annat för barnen. En stackars ung skådespelerska har uppväxt såsom oäkta dotter till en moder, som förut varit prostituerad — hon har erhållit bildning genom faderns hjälp och är en finkänslig varelse, men kvarhålles av den där obligatoriska moderskärleken i den råa vidriga krets, där modern vistas. Så kommer halvsystern, faderns äkta dotter, och erbjuder henne ett ljusare liv, men flickans finkänsliga plikttrohet tvingar henne att stanna kvar i sin förra omgivning, där rännstenslukten överallt

stinker igenom. Scenen mellan de bägge flickorna är av en vek och rörande skönhet, som är sällsynt hos de senare årens Strindberg. Han tycks ha återfått en del av intresset och även sympatien för den u n g a kvinnan, vilken länge varit borta från hans författarskap, medan den halvt åldrade megäran där spelat huvudrollen.

ERIK JOHAN STAGNELIUS.

Den s. k. "svenska poesiens guldålder" börjar allt mer förblekna i en förgången tids fjärran och förefaller icke mer så glänsande för de yngre generationerna. Kritiken står icke längre så vördnadsfullt tillbedjande inför de stora skaldeminnena och allmänheten börjar allt mer glömma både Geijer och Tegnér — att icke tala om de mindre gudarne. Snart skola de vara helt och hållet förvisade till antologierna och skolböckerna samt den lärda litteraturforskningens verk. Och även där skola kanske många av dessa storståtliga skaldegestalter med professorstitlar och biskopskors i sinom tid krympa ihop till ganska små dimensioner, medan deras mindre pompösa föregångare, den vilsefarande krogskalden Bellman, ännu länge skall leva kvar såsom den svenska lyrikens största minne, tack vare den geniala och äkta humorn i hans skaplynne och den på samma gång själfulla och friska musiken i hans sånger. Men även hans stjärna skall väl en gång slockna, ehuru den redan överlevat så många

av sina medstjärnor. Fåfänglighet, förgänglighet är nu en gång lagen för diktarstorheten liksom för all annan storhet.

Men den som i sin barndom levde med i efterklangstidens entusiasm för de "gudingivne" sångarne bibehåller en viss sympati för dem. Åtminstone känner jag alltid en själssträng vibrera, när jag råkar få fatt på Fritiofs saga, trots det att jag finner hela sagan orimlig med dess sammansättning av forntidsstoff och modern sentimentalitet (stundom ganska falsk till på köpet). Ibland träffar man väl i alla fall den äkta lyriska tonen ur själens innersta hos Tegnér och många av hans briljanta bilder, ehuru de ibland skena av utom rimlighetens gränser, äro i all sin prakt oförlikneligt träffande och målande. Dessutom var han det kvickaste och klaraste huvudet på sin tid och en av de älskvärdaste personligheter litteraturhistorien känner. Jag vill därför icke vara med på den ringaktning en del av mina jämnåriga ägna honom.

Även andra av "guldålderns" skalder, ehuru icke bland biskops- och professorspoeterna, skulle jag nästan önska ett annat öde än glömskan. Men det är väl en fåvitsk önskan, ty de här och där förekommande pärlorna med framtidsvärde äro för mycket inbäddade i värdelöst slam från den tid de levde i. Love Almquist t. ex. var alldeles otvivelak-

tigt ett geni, men han är i alla fall en labyrint av romantiska fantasterier, i vilken en nutidsmänniska icke gärna vågar sig in. Den generation jag tillhör kan ännu läsa "Törnrosens bok" med ett visst välbehag, men våra närmaste efterföljare skola nog hellre avstå från njutningen.

En av den gamla goda tidens mest äkta skaldenaturer är efter min mening Sjöberg-Vitalis, vilken ingen numera talar om. Han hade sitt eget språk och sin egen poetiska blick på allt — ett mycket kantigt men energiskt och verkningsfullt språk, en bittert ironisk och djupt humoristisk blick. Han försmådde i allmänhet att klaga över sina sorger, han gick hellre och svalt och led i enslig stolthet, men när hans svårmod någon gång fått taga form i en dikt, så gör den en så mycket mera gripande verkan genom kontrasten mot den stolta självbehärskning han ålagt sig. Det är verkligen uppfriskande att stöta på denna självständiga och originala personlighet mitt i "skolornas" gyllene tid — oppositionsmannen mot de ledande makterna i litteraturen. Han vågade visa de stortalige och forntidsgalne "göterna" att de voro löjliga och smålog satiriskt åt de känslosamme nyromantikerna, som ständigt koketterade med sina kärlekskval och andra kval.

"Och skalderna satte sig neder att gråta,
så elegiskt det mände i lunderna låta,
men denna gången hade de skäl,
ty de höllo på att svälta ihjäl."

Den bäste och i sitt svårmod minst koketterande av de gråtande skalderne var Erik Johan Stagnelius, vars födelses hundraårsminne i dagarna firats med levnadsteckningar av pressen. Han svalt visserligen icke ihjäl i ordets vanliga bokstavliga mening, men han led likväl under sitt korta, men kvalfulla liv av en aldrig tillfredsställd hunger — hungern efter kvinnlig kärlek. Han var ful och illa växt, därtill inåtvänd och grubblande — ej underligt därför att han blev skygg och i sin finkänsliga självkritik icke vågade närma sig kvinnorna av fruktan att bli missförstådd och kanske även mottagen med rent fysisk motvilja. Han tvangs därför till ett ensligt munkliv, där han i stället för kärlek måste nöja sig med självförödande kärleksfantasier. Av hans dikter finner man, hur oavbrutet hans fantasi sysslade med kvinnogestalter; än kyska och eteriska varelser, framkallade av det högre elementet i kärleksbehovet, behovet av tröst, innerligt förtroende och växelverkan i sympati och självuppoffring — än endast eftertrådda och trånsjuka kvinnogestalter med yppiga former, det evigt kvinnliga i dess rent kroppsliga framträdande. Vanligtvis äro dessa bägge

slag av kvinnogestalter på ett dualistiskt sätt strängt avskilda från varandra såsom representanter för den efterlängtade översinnliga saligheten och å andra sidan det ondas makt, som likväl är så stark, att den salighet, den lockar med för ögonblicket, kan framkalla lika häftig trånad som den andra. Men en och annan gång hava de på sätt och vis blivit till ett såsom i dramat "Glädjeflickan i Rom", där en het sinnlig lidelse är stegrad till den grad att den blir översinnlig — de älskande bli nedstörtade till helvetet, men över de eviga kvalen höjer sig deras kärlek såsom ett moment av salighet ändå — skilda åt skulle var och en av dem känna sig osaliga i själva himlen. Detta är väl höjdpunkten av det fantasiens kärleksvansinne, dit skaldens ensliga liv fört honom, men det kan icke nekas att det är poesi i galenskapen.

Med denna dualism i kärleksbehovet sammanhänger hans religiösa uppfattning på det närmaste. Han var av prästsläkt och hade därför begreppet om synd och nåd, Gud och satan, insupet med modersmjölken. Kom så den halvt katolska litteraturströmningen från Tyskland med madonnadyrkan och celibatfantasier, hela detta sammelsurium av religion som är poesi och poesi som är religion, och en kärleksmystik, där Kristus och Eros, Maria och Venus gå upp i varandra. Att svälja i de sinn-

liga njutningarnas rus, därefter berusa sig med förtvivlans helvetesskräck samt sist i andaktens och syndaförlåtelsens rus saligt händomna i Kristi armar eller madonnans, allt efter det kön man tillhörde, det var huvudinnehållet i många romantiska dikter och många romantiska liv vid den tiden. Sinnlighet var synd, som måste försonas, men även nådens tillstånd tog mycket sinnliga former. Ungefär samma anda rådde hos de gamle gnostikerna under kristendomens första århundraden och det var efter deras läror Stagnelius utformade sin poetiska religion — om Pleroma, ljusets boning, och Kenoma, sinnlighetens värld, där "eonerna" (själarne) voro fångna i materien och strävade upp mot sitt himmelska urhem i växtgestalt eller människogestalt, men alltjämt kände bojan om rot och fot. Denna eonernas hemlängtan är huvudinnehållet i diktcykeln "Liljor i Saron" — där sinnebildligt framställd såsom "Animas" (själens) kärlek till Kristus. Det är en viss österländskt fager stämning och färg över dessa och andra symboler såsom de framträda i Stagnelii dikter, så länge de något så när taga en yttre form — Anima som en vek och ung flickgestalt, sörjande, ångrande och fången, och Demiurgen (den onde världsfursten) i all sin demoniska prakt, omgiven av sultaninnor, "som honom leende kredensa i moriskt guld astraliskt vin". Men

alltför ofta kommer den filosofiska spekulerande tanken och förstör den levande bilden och lika ofta verkar det alltför brokiga juvelglittret och ordprålet avskräckande, trots den alltid musikaliska klangen i versen. Det är därför endast styckevis man kan känna en något så när hel njutning vid läsningen av "Liljor i Saron" och skaldens övriga dikter. Ett sådant stycke är episoden om havet i "Suckarnes mystär":

> "Ser du havet? Ilande det kommer,
> vill med blåa, längtansfulla armar
> under fästets bröllopsfacklor sluta
> till sitt bröst den liljekrönta jorden.
> Se, det kommer! Hur dess hjärta svallar
> högt av längtan! Hur dess armar sträva!
> Men förgäves. Ingen önskan fylles
> under månen. Själva månens fullhet
> är minutlig. Med bedragen väntan
> dignar havet, och dess stolta böljor
> fly tillbaka suckande från stranden."

Även här fördärvar en inskjuten reflexion — "själva månens fullhet är minutlig" — helstämningen, men det är i alla fall en den vackraste, mest fulländade bild av den ständigt svikna längtan som genomgår livet, i de mest musikaliska rytmer och tonfall. Det är en fläkt av den högsta poesien, Goethes och Shelleys, i denna lösryckta strof, vilken borde stått ensam såsom en dikt för sig. Det behövs ingenting varken förut eller efter.

Många sådana lösryckta strofer av stor skönhet kan man leta fram, men de äro vanligtvis omgivna av grumliga spekulationer på vers eller grannlåtsklingklang. På många ställen verkar Stagnelius fullkomligt parodiskt såsom i den gruvliga dikten: "I blomman, i solen Amanda jag ser."

Men vem har hjärta att skratta åt den stackars sjuke enslingen som sökte fly undan själens och kroppens marter genom att skapa sig en ny fantastisk värld full av sorgens och salighetens under, glänsande av juvelers prakt, doftande av lyckliga Arabiens vällukter, befolkad av himmelska och jordiska houris och behärskad av mystiska makter från höjden och djupet. Han måste skapa denna mystiska värld för att kunna uthärda livet under den korta tid han levde.

TEATER.

I början av nästa månad inviges vår nya teater av det Selanderska sällskapet, vilket framdeles kommer att bliva "Malmö teaters första stående sällskap". Med anledning av sin blivande verksamhet i den sydsvenska huvudstaden har hr Selander utgivit en broschyr rörande teaterförhållanden i allmänhet. Titelbladet prydes av sällskapets samtliga medlemmars porträtt. Av det yttre att döma ser sällskapet ganska lovande ut.

I sina omdömen om konstens förfall tycks hr Selander närma sig den Strindbergska pessimismen såsom man kan se av nedanstående utdrag ur broschyren:

"Förhållandena förete verkligen en sådan förvirring, att man endast med svårighet kan göra sig ett begrepp om vad man i framtiden har att vänta sig, antingen teaterns fullständiga tillintetgörelse eller dess återuppståndelse ur sin närvarande lägervall. Vända vi oss först och främst till den hållning allmänheten iakttager mot densamma, så måste vi

finna denna vara av ganska avvisande art. En isande likgiltighet är vad som kommer den till del, ja, företeelser finnas, som tyda på bestämd fientlighet. Vår representation har, anseende teaterns värde såsom bildningsmedel vara omtvistligt, undandragit dess båda förnämsta anstalter det understöd, som statskassan förut tilldelat dem. Det religiösa sektväsendet icke blott fullständigt förnekar teaterns betydelse ur kultursynpunkt, utan motarbetar den med alla till buds stående medel såsom rent av fördärvlig, och vad beträffar den allmänhet, som ännu vill låtsas om bekantskapen, så är dess vänskap, utom det att den i det stora hela är tämligen ljum, också mindre att rekommendera därför, att den vill påtvinga sitt föremål tidens förskämda smak och därigenom nedbringa teatern till en ståndpunkt, som kunde giva lastarena rätt och skäl till krigsförklaring. Man tyckes fullständigt ha glömt bort, att teatern ej är blott 'til lyst', att den till sin idé är en sedernas, sanningens och skönhetens väktare, det ser ut som om man i den såge endast en expositionslokal för möbelhandlarens, tapetserarens, skräddarens och modistens alster, eller ännu värre, för nakna människoformer, en utställning, som till sitt ändamål har intet gemensamt med de gallerier, som innesluta skulpturens skönhetsverk. Eller också önskar man att förfäas genom ett hejdlöst skratt

åt dramatiska alster, som trampa under fötterna varje skymt av förnuft och rimlighet och endast tyckas vara tillkomna av ett mefistofeliskt begär att narra en hop utsluppna dårar till piruetter. Och vilket inflytande på själva konsten, för att nu övergå till den, måste ett sådant förfarande från allmänhetens sida nödvändigt få? Naturligtvis ett allt mer hotande förfall. Stycken av verkligt värde ha hos publiken blivit en vara utan efterfrågan, men som man inte får ge tappt i kampen för tillvaron utan måste leva, så bjuder man på varor med efterfrågan, och på så sätt har man under årtionden sett vandra över tiljan alla dessa slippriga operetter med sina retande förevisningar av formfulländade fortskaffningsledamöter, alla dessa tygellösa, på all anständighet och god smak blottade fransyska teaterföreteelser, som man knappt vet vad man skall ge för namn, eller dessa tyska 'Possen', som äro riktiga mönster av dårhusmässighet. Teatern blir ett affärsgeschäft och teatercheferna en hop provryttare i dåliga varor. Och det värsta av allt, denna repertoar är synnerligen ägnad att med roten upprycka allt verkligt skådespelarskap. Sceniska artister skapas endast genom lösning av uppgifter, som höra till den sköna konstens område, och med denna ha ovannämnda parasiter på den dramatiska litteraturen intet att skaffa. Dessa senare bringa i världen

grinande pajazzos, intet annat, och om den anfrätta tidsandan ohejdat skulle få driva sitt spel med den sceniska konsten, så skulle den snart göra en hel människoklass till onyttiga individer utan berättigande till någon sorts tillvaro."

Hr Selander är dock icke en fullt så bitter pessimist som Strindberg, vilken alls icke tror på någon dramatikens återfödelse och skriver skådespel under det resignerade medvetandet att dramats tid är förbi. Hr Selander är bara pessimist beträffande det närvarande tillståndet, icke för framtiden. Han tror på botemedel och hoppas på lyckligare dagar.

"Framställ inom dramat för våra ögon konflikter, vilka ha sin rot i förhållanden, dem tiden känner igen som sina egna", säger han, "uppdrag med obetvingelig logik överensstämmelsen mellan orsak och verkan, och förgät på samma gång aldrig den konstnärliga skönhetsfordran eller det sedliga ändamålet, och självförståelsen skall växa på samma gång som intresset. Gissla inom komedien alltför väl tidens lyten och förvändhet, men gör det utan cynisk råhet eller mefistofelisk skadeglädje. Skaffa genom farsen tillfälle till ett befriande skratt, men framställ inom den företeelser, som mindre påminna om grinande apor och mera om människor, vilka gå här och dras med sina små harmlösa egenheter och tjäna som en spegel, vari även den mest gravi-

tetiske kan känna igen och bele sig själv. Fyll dessa villkor och teatern skall som fågel Fenix stå upp igen och bli vad den är ämnad att vara! Kulturhistorien ger oss medhåll i detta avseende, ty många gånger förr under tidernas lopp har teatern befunnit sig i samma eller värre läge än nu, och dock alltid höjt sig igen, föryngrad och renad."

Det är mycket i denna broschyr som tyckes mig beaktansvärt och det är synnerligen rekommenderande för sällskapet att dess chef har en så nobel uppfattning av sitt kalls förpliktelser.

Emellertid delar jag varken hr Strindbergs mening om dramats hopplösa framtid eller hans och hr Selanders tro på den samtida dramatikens förfall och föraktade ställning. De missförhållanden den senare skildrar hava förmodligen alltid funnits och jag undrar mycket om icke snarare ett framåtskridande även här kan iakttagas — så väl i konstnärernas uppfattning av sin konst som allmänhetens uppfattning av konst och konstnärer. Tänk bara på gångna tiders föraktade "komedianter", som drogo omkring i landsorterna och spelade vanvettiga rövarhistorier på vindar eller i lador!

I själva verket har väl dramatiken gått framåt i alla avseenden — så väl vad beträffar diktningen som utförandet. En rad av framstående skådespelsdiktare i Frankrike och Skandinavien har fördjupat

och förfinat det högre dramat och även de lägre arterna av dramatiken ha vunnit i konstnärlighet. Skådespelarne ha blivit mera både allmänt och konstnärligt bildade och deras anseende tror jag snarare vara i stigande än tvärt om. Den Sjövallska tidens aktörer och aktriser jämställdes ju ungefär med akrobater och lindansare — nu däremot gör man ingen skillnad mellan dem och annat folk, även av högsta rang — ibland.

Till och med den stora publikens smak, vilken naturligtvis i alla fall inte är vidare utvecklad, har nog till en viss grad förfinats och elitpubliken, som uppfattar det konstnärliga, har nog på det hela taget ökats. Man k a n ju i alla fall samla en publik, som förstår ett och annat, framför ett av Ibsens skådespel. Jag undrar om det kunde gått för sig på Sjövalls tid? Intresset är säkerligen icke heller mindre än förr, fastän det till följd av den rikligare tillströmningen av all sorts konst och konstmakeri måste fördela sig på flera håll än förut.

Att ändå icke teatrarne i allmänhet bära sig beror väl dels på denna tillströmning och dels på de ökade pretentionerna rörande lokal, kostym och iscensättning. Inkomsterna äro förmodligen ojämförligt större än förr, men likväl icke tillräckligt stora att kunna bekosta den nya tidens attiralj. Och där är det egentligen skon klämmer. Man kan inte gärna

avskaffa de dyrbara kostymerna och dekorationerna — nutidsmänniskornas fantasi är för litet naiv, såsom Strindberg påvisar, att nöja sig med vad som helst i dekorations- och kostymväg för att få fram illusionen — den minsta inkorrekthet kan verka förstämmande. Och detta krav på illusion måste ständigt stiga allt eftersom kritiken utbildas och blir allmän. Emellertid kan det ju hända att dramat självt förenklas så att det icke behöver så mycket lyx. De historiska skådespelen från olika epoker med växlande dräkter och möblemang måste bliva oerhört dyrbara, om tidskostymen skall kunna göra intryck av att vara äkta på en nutidsmänniska. Men de historiska skådespelen äro väl i utdöende och så kommer det väl att gå med en del andra kostsamma arter av den dramatiska konsten. Möjligtvis kan allt reglera sig i en framtid, fastän vi nu befinna oss i en övergångstid, såsom hr Selander säger.

Konkurrensen mellan konstmakeriet och konsten och mellan den lägre och högre konsten har väl alltid förefunnits — den kämpar bara med större maktutveckling å ömse sidor nuförtiden. Förr tävlade "hundfröjden" i portgången med teaterbandet på vinden. Nu är det en cirkus med 50 hästar som konkurrerar med ett konstnärligt utbildat teatersällskap i ett nytt ståtligt teaterhus som vårt (ifall man räknar bort det hybelejiska tornet). Och om

publiken någon gång i den gamla goda tiden föredrog Hamlet framför en tysk rövardram, så var det väl mest för spökeriernas och de många mordens skull. De flesta människor äro i konstnärligt avseende barn och de behöva sagor och lekar — de hava väl under seklet växt något men äro ännu barn. Även de något så när vuxna hava barnsliga återfall. Man skall därför icke vara så sträng mot cirkus, varieté och tokstolliga farsupptåg på teatern. De fylla sin plats såsom leksaker för barnen — och alla människor äro då och då barn.

Det är likväl endast i denna mening jag vill försvara de tyska "Possen", vilka jag avskyr lika mycket som hr Selander. De äro på samma gång så jollriga och så klumpiga att man hellre vill gå hem och lägga sig att gråta på sängen än sitta kvar och skratta. Men franska operetter har jag en viss svaghet för, när de äro spirituellt uppsluppna och graciöst levnadsfriska. Och om det förekommer mer eller mindre trikå så tycker jag inte det är så farligt, om den annars "hör till pjäsen" och inte är omotiverad. Jag tror nu en gång att anständigheten eller dess motsats inte sitter i benen, utan i själen.

Emellertid medges det att ett landsortssällskap har en svår ställning. I de stora städerna ha de olika dramatiska konstarterna var sin egen scen eller åtminstone sina särskilda utövare. Ingen som är

skapad för det högre skådespelet behöver därför göra piruetter i en operett. Men i landsorten, där alla konstarterna måste utövas för den ekonomiska existensens skull, måste alla skådespelarne vara med på allt. Operettkomikern måste ibland spela tragiska roller (dåligt) och den födde tragikern vara med på skojet i en galen fars. Detta måste vara lika pinsamt som det är oundvikligt och jag tycker att man bör fästa avseende vid detta, när man skall bedöma ett landsortssällskaps spel. Jag vet något så när hur det känns, att rätt som det är nödgas fram att spela clown, när man hellre ville stå och grubbla som prins Hamlet över "vara eller icke vara".

*

Det Selanderska sällskapet får det emellertid ganska anständigt i det nya teaterhuset härstädes. Jag var där i går och såg och besegrades. Det hybelejiska tornet kan jag visserligen aldrig förlika mig med, men invändigt är teatern verkligen stilfull. Änglarne i taket (jag tror att det är änglar, men jag är närsynt) ta sig bra ut och den övriga dekoreringen lämnar intet övrigt att önska. Folk, som har sett mycket och förstår mycket, har sagt mig att Karlstads teater är den stiligaste av alla teatrar i Sveriges, Götes och Vendes rike. Men det

är väl icke värt att skryta för mycket, ty då får teatern bara öknamn liksom den i Örebro — "Örebro fåfänga".

Måtte nu bara publiken bära sig förståndigt åt, så att det kan bära sig för bättre teatersällskap att spela bättre stycken på den vackra scenen och mellan de vackra dekorationerna. Ske alltså! Amen.

JONAS LIE.

Norge är mer än något annat land, England icke ens undantaget, ett hemmets land. Hela folket är såsom en enda stor familj, där det visserligen trätes mycket, men där man kan varandra utantill från pärm till pärm. Man behöver icke ha vistats länge i Norge för att få ett mycket livligt intryck av detta familjesammanhang över hela landet. I pressen är en förtrolig personlig ton rådande, som nästan erinrar om brevväxling mellan släktingar och åtminstone för en främling förefaller det som om alla människor vore barndomsbekanta även när de se varandra för första gången och komma, den ene från Hammerfest, den andre från Laurvig. Undersökes förhållandet närmre, så visar det sig också att de äro släkt och mycket väl känna till varandra. Personen från Hammerfest är "fætter" till "gamle Olsen i Bergen" och gamle Olsen i Bergen åter är "bedstefar" till Laurvigsbons hustru eller så. Under den tid jag vistades i Norge lärde jag mig nästan hela folkets släkthistoria — på vad sätt Heyer-

dalerne och Vogterne voro släkt, vilka som flammat för fröken Hvitfeldt i Trondhjem och varför overlærer Hansen i Molde skilde sig vid sin hustru, född Morgenstjerne-Bredal fra Mandal etc.

Jonas Lie firar i dagarne sitt sextioårsjubileum och är föremål för hyllningar från hela Norge. Han är hemmets diktare i detta hemmets land och kanske den förnämste skildrare i hela världen av hemlivet med dess lycka och konflikter, dess "hygge" och "uhygge". Han har även skrivit sjöromaner, men alla sjöfärderna äro endast utflykter från hemmet, där den egentliga striden står — mellan man och hustru, mellan föräldrar och barn. Han har en utomordentlig gåva att giva lokalstämning — när man läser hans böcker, är det som om man aldrig levat annat än på den och den herrgården, i den och den familjen, aldrig sett något annat än de välkända evigt genomvandrade gatorna i den eller den småstaden. Jag vet ingen annan utom Walter Scott som lyckats så få fram denna hemkänsla. Illusionen är allsmäktig i Lies romaner och noveller — man kritiserar inte, man är mitt inne i det levande liv han trollar fram.

Men detta är endast ett av hans maktmedel. Han har dessutom en utsökt fin och rättfärdig blick för själslivets nyanser och han är därför en av de ypperste karaktärsskildrare, som funnits. Han

känner så väl alla de hemliga vägar en känsla eller tanke har att genomgå innan de framträda i handling och vet följaktligen vad som är sken eller verklighet hos onde och gode. Gränsen mellan dessa blir så hårfin att man icke längre kan upptäcka den och författaren fäller heller aldrig någon dom. Även för de skenbart uslaste har hans finkänsliga, goda och förstående blick en glimt av sympati till övers. Det är sällan mildhet och genomträngande omdömeskraft varit så innerligt förenade hos någon. Lie är också den mest allmänt avhållne av Norges diktare. Han förtjänar att vara det även hos oss.

STRINDBERGS LYRIK.

Strindberg har icke skrivit mycket lyrisk vers åtminstone i jämförelse med hans övriga vidlyftiga produktion. Men hans temperament är till sitt innersta väsen lyriskt, för så vitt man med lyriskt temperament menar ett temperament med förmåga att känna starkt, djupt och innerligt.

Hela hans diktning är utom allt annat och isynnerhet — liksom Byrons och Goethes i hans yppersta verk — en "lidelsens poesi", i vilken det personligt upplevda, personligt kända och eftersträvade spelar huvudrollen. Överallt i hans skrifter förnimmer man makten av ett energiskt jag, som älskar och hatar, trotsar, sörjer och hoppas. I själva verket lär väl ingen dram eller roman av högt värde kunna undvara denna infusion av personlig lidelse. De diktade gestalterna förbliva döddansande marionetter, tills ett jag inblåser sin levande ande i deras näsa. Den utompersonliga verkligheten kan ingen författare återgiva annat än fotografiskt, men om han är en rik personlighet kan han meddela något av sitt eget

liv även åt de med honom själv mest olikartade karaktärer han skildrar. Också känner man alltid den värmande fläkten av den personliga lidelsen även hos Shakespeare och Ibsen, vilka ju oftast omtalas såsom strängt objektiva skådespelsdiktare. De hava också i den rytmiska dikten visat sig vara så äkta lyriker som någon av alla tiders yppersta, ehuru denna sida av deras författarskap blivit undanskymd av deras dramatiska världsrykte.

Strindberg betraktas vanligen såsom de antipatiska känslornas skald framför allt. Också har väl knappt någon av hans föregångare förmått giva ett så energiskt uttryck åt hatet, trotset, vämjelsen och föraktet — den enda vore väl Jonathan Swift, vars vämjelse och förakt för människosläktet mynnade ut i vanvettet. Men Strindberg är ingalunda främmande för de känslor som binda människorna tillsamman i sympati och solidarisk växelverkan. Hur våldsamt han än misshandlat kärleken, slitit de förskönande och fördöljande kläderna från dess sköte och länder, blottat all dess skam och nesa, dess hyckleri och lumpenhet, så har likväl ingen svensk författare skildrat den med en sådan innerlighetens och sanningens makt som han. Andra kunna behandla kärleken med större pietet, beslöja den med alla längtans och aningens drömmar, tillbedja den i hymner och svänga doftande rökelsekar

kring dess altar — men vad är allt detta mot den livslevande lidelsen själv i dess friska härlighet, i dess sjukdom och dess förnedring, alltid besudlad av människornas uselhet, men alltid samma starka förstörande eller livgivande kraft i blod och nerver, fantasi, förnuft och vilja.

I Strindbergs tidigare arbeten "Mäster Olov", "Röda Rummet", "Svenska öden och äventyr", "Lycko-Pers resa" m. fl. träffar man överallt en djup och mångsidig framställning av kärleken — icke blott dess offervilja och hängivenhet, utan även dess skröpligheter, fåfänga, svartsjuka och galenskaper av alla slag. "Herr Bengts hustru" har av författaren själv under ett senare skede omtalats med ringaktning och han har antytt att detta skådespel skulle vara hopsatt för att skaffa en viss skådespelerska en tilltalande roll. Väl möjligt också att skådespelet i sin helhet lider på en jämförelse med en del andra av Strindbergs dramer, men den heta blodfulla erotiken i skådespelets början med dess dramatiska livsfullhet är betagande och återkommer med eller mot ens vilja i minnet, när man tänker sig ung kärlek i dess första friskhet. Den unga Margit är genomgjuten av en så varm och elektrisk kärlekens poesi att man icke alls förvånas av den unge paterns plötsliga och våldsamt framstörtande kärleksförklaring, vilken annars kanske skulle tagit

sig alltför romantisk ut. Det är romantik i detta skådespel trots dess moderna tendens, så väl Margit som Herr Bengt och den unge patern äro romantiska gestalter och karaktärer, men det är renässansens varmblodiga, solbrända romantik, icke den vattusiktiga månskenssmäktande, som kom ett par århundraden senare.

I "Giftas" är romantiken icke med längre annat än såsom syndabock, men kärleken är med. Det hycklande, det lumpna och löjliga, det rent rosenrasande och perversa i förhållandet mellan könen skildras med överlägsen satirisk kraft och en bitter indignation, som erinrar om Tolstoy, men även här möter man den unge guden Eros och allt det friska och mäktiga, som ännu återstår av hans krafter i den sjuka moderna mänskligheten.

I flera av Strindbergs senare dramer samt i romanerna "I havsbandet" och "En dåres bikt" är kärleken en hudflängd, av smärta skälvande kärlek med starkt individuellt tycke. Det är som man hörde den marterades ångestskri under tortyren — den tortyr, som åstadkommes, när två människor, som icke höra tillsamman, med våld hopföras av lidelsen och sammanskruvas av den konventionella skruven. Man kan finna det ohyggligt, men det är dock ett stycke människoliv av äktaste slag, frambesvuret av en våldsamt sjudande diktarkraft och utformat med

en säker konstnärlighet, som visserligen ibland vårdslösar sina medel, men alltid förfogar över det geniala greppet, när det gäller att få fram det väsentliga.

Även den allmänna sympatien för allt, som andas och lever, ingår i Strindbergs diktning vid sidan av de repulsiva känslorna. Hans sympati med natur och naturvarelser har flerstädes tagit sig uttryck i präktiga skildringar. Och hans medkänsla för människorna har varit så stark att det väl knappast finnes någon samhällsklass eller art av individualiteter, med vilka han icke känt sig solidarisk och för vilka han icke kämpat med hela sin själs kraft och värme mot de pinsamma och tryckande förhållanden, varav han funnit dem omgivna. För närvarande är han ett med den ensamma, av allt smått och eländigt pinade adelsmänniskan, som måste dväljas och kväljas bland de råa och futtiga barbarer, varav han finner jorden till största delen befolkad. Och det är adelsmänniskans strid han nu strider, ehuru icke alltid med de adligaste vapen.

Emellertid är det den fientliga och negativa sidan av Strindbergs författarskap, som tilldragit sig största uppmärksamheten — hatet, hånet, föraktet och vämjelsen. Den som älskar något måste försvara det han älskar i denna värld, där allt är statt i anfall, och den som vill försvara, måste slå. Är

han därtill nog olycklig att ha en ytterlig finkänslighet, så skall han lida mer av de sår som tillfogas honom och bringas i ett vildare raseri än andra. Och han skall slå omkring sig med ytterlig våldsamhet och icke väja för var han slår, när det gäller att försvara det han skattar högst — den älskade nya idén, som tagit gestalt i honom. Och människorna skola säga: "Se hur brutal och hämndfull han är." Det är nu en gång så, att den måttligt finkänslige kan hålla sig kallblodig under sin omgivnings nålsting, medan den ytterligt finkänslige genom överretning hetsas att bliva motsatsen till vad han förut varit — den hänsynslöse och hårde.

Strindberg har slagit omkring sig med hänsynslös våldsamhet och därvid icke blott mitt i synen träffat alla "tidens gudar", alltifrån den gamle judeguden ända till den moderne guden, nyttighetsteorin, utan även många personligheter och tankar, som han sedan gjort sig all möda att återställa till ära och anseende. Och stundom har framfarten alltför orättvist och grymt gått ut över varelser, vilka kommit att te sig för honom som inkarnationen av den låghet och orättfärdighet han hatar, ehuru de snarare kunde betraktas som offer än som skyldige. Men så går det till i krig, att den oskyldige får lida med den skyldige.

En bekant litteraturkritiker brukar bliva djupt

bedrövad och även vred, när han under sin verksamhet såsom recensent träffar på dikter och skildringar av bitterhet och trots. "De avtorka inga tårar för de lidande och elända", säger han. Men det är icke fromma varningar och förmaningar som skänka tröst åt dem, vilkas lidande är djupt och starkt och icke bara en gråtande sentimentalitet. Det är just sympatien i lidandets och den kämpande lidelsens bitterhet som verkar tröstande och befriande på dem, som lida och strida. När därför ett maktfullt och äkta diktarord ger uttryck åt allt vad de känt, velat och lidit, draga de ett befrielsens andetag och strax är det bättre med dem. Att kunna säga detta ord är just den äkta lyrikens hemlighet. Goethe, Byron och Heine ägde denna hemlighet och hos Strindberg är det den, som gör att hela hans författarskap är så lyriskt, trots allt tendentiöst världsförbättrarbråk och trots det att han endast sällan brukat den lyriska formen.

Man har ingen anledning att beklaga att Strindberg mest uttalat sig genom dramer och berättande dikter, eftersom så många bland dem äro verkliga konstverk. Men onekligen skulle den lyriska formen med dess koncentration och omedelbarhet varit ett ypperligt instrument och ett ypperligt vapen för ett sådant temperament som Strindbergs. Rytm och klang äro visserligen icke mycket värda, när de icke

äro besjälade av en personlighet och icke ordnade av en naturlig konstnärlighet. Men äro de detta, gives det väl knappast någon diktform, som så omedelbart ger uttryck åt ett rikt och djupt själsliv och så omedelbart och kännbart träffar en annans. All dikt är ju i grunden icke annat än förbindelseledet mellan diktarens själsliv och deras, som äga psykisk frändskap med honom — med de övriga kan ingen egentlig kommunikation uppstå. Att förbindelsen genom den lyriska koncentrationen och de rytmiska och musikaliska verkningarna blir mer direkt än annars är väl snarare en fördel än tvärt om. Tolstoy har nyligen till en intervjuare uttalat sig mot den bundna formen, emedan han finner det orimligt att man lägger onödiga band på sina tankar. Men den lyriska formens band äro ingalunda onödiga, likasom det ingalunda är onödiga band man pålägger sig, när man vill skriva god prosa i stället för dålig. Det är icke alls likgiltigt på vad sätt man uttalar en känsla eller uttrycker en tanke och även prosaisten måste ibland begagna medel, som närma sig den lyriska formens koncentration, klangfärg och rytmik, för att giva sin skildring största möjliga energi och åskådlighet. Den som icke kan uttrycka en känsla eller tanke i bunden form utan att fördärva dem, må gärna låta bli, men kan tanken eller känslan sammanfalla med rytm

och ordmusik, så att de bliva till ett, tör den till sin yttre form endast kunna vinna på föreningen.

Olyckligtvis har Strindberg levat i ett land och en tid, i vilka regelpedanteriet å ena sidan och den tomma svulsten å den andra varit alltför mycket i anseende. Det var därför icke så underligt att hans första diktsamling framträdde med ohöljt och öppet uttalat förakt för den form, han för en gångs skull valt. Han tycks här och var nästan med flit vårdslösa versen och fördärvar någon gång därigenom den verkan han velat åstadkomma. Flera av hans i och för sig förträffliga satirer hava på så vis lidit stor skada och flera av hans bästa rent lyriska dikter hava fått skavanker, som i viss mån förringa deras värde.

Det är likväl ingalunda alltid han låter sin i företalet uttalade ringaktning för versen råda. Ibland finner man helstöpta dikter, på vilkas form intet är att anmärka utom dess förträfflighet. Dikten om "Idealet" är en i alla avseenden ypperlig satir mot den tomma och osanna idealism, som alltför länge levat och regerat i vårt lands litteratur. "Olika vapen" är en ännu ypperligare dikt — en blodigt ironisk satir över den förnäma lumpenheten i otadlig riddardräkt, och därtill något mer än en satir, ett lidelsefullt utbrott av den upproriska talangens trotsiga förakt för de futtiga makthavare, som sitta till

doms över honom, men i sin inbillade höghet icke värdigas möta honom i öppen kamp, utan föredraga att på hemliga vägar bestraffa honom genom att "blanda vitt i vitt". Det är dessutom i detta stycke en präktig lokalfärg och en målande klang i rytmen, som i sin mån bidraga till det energiska intryck det gör. Den ståtliga spanska grandezzan i versen ger relief åt den magre hidalgons högmod och värdighet åt den förbittrade morens våldsamma hat.

"Lokes smädelser" är en dikt, som här och var lider av författarens styvfaderliga sätt att behandla den lyriska formen, men är icke desto mindre åtskilligt mycket mer värd än en hel mängd berömda svenska dikter.

"Tidens gudar, som jag smädat,
smäda vill jag än en gång,
tidens gudar, som jag hädat,
häda vill jag i en sång."

Så begynner dikten och därefter smattra smädelserna som örfilar kring de stackars gudarnes öron. Och man har intet medlidande med dem, ty de representera de arma ynkryggar till sanningar och idealer, vilka människorna i sitt trälsinne ägna gudomlig dyrkan — gissningar och påhitt, vilka kunna ha sitt värde som gissningar och påhitt, men heller icke mer. För dem som bibehållit den gamla dualistiska världsåskådningen om en sorts Pleroma

och Hyle, Asgård och Jotunheim, det godas och det ondas skarpt åtskilda riken, låter det naturligtvis ohyggligt, när en skald ställer sig på den onda maktens sida. Strindberg har naturligtvis också fått anatemer över sig för sin sympati med Loke. Men för dem som anse den dualistiska åskådningen för en tämligen tvivelaktig och godtycklig förklaring av de skenbara motsägelserna i världsförlopp och människoliv, låter det icke just fasaväckande, när en mytisk representant för det "onda" i en dikt tillerkännes rätten mot den ene eller andre "gode" guden. Och när man länge sett en mängd dåligheter av dem, som bestämma opinionen, kanoniseras och inrangeras på det "godas" sida och mycket av det man skattar högst och heligast jämställas med det sataniska och bestraffas som sådant, är det helt naturligt att ens sympatier komma att luta åt det senare hållet. Man sympatiserar därför mer eller mindre med Goethes "Promethevs", Carduccis "Hymn till Satan" och Strindbergs "Loke". Den som levde med och var ung, när den sistnämnda dikten först syntes, torde haft starkt intryck av densamma — den unga generationen igenkände däri den länge efterlängtade krigsförklaringen mot det slöa stillastående och den krokryggiga underdånigheten under allehanda usurperande auktoriteter.

En annan dikt med överskrift "Biografiskt" är

en av författarens mest intressanta — hans egen ungdoms fälttågshistoria med dess segrar, mödor och nederlag, skildrad med präktig energi, bitter ironi och humor samt med en underström av svårmod och ensamhetskänsla, som dock äro för stolta att ge sig luft i klagan och verop. Det brukar talas om skalder som skrivit med "sitt eget hjärteblod" — det är ibland bara ett vackert tal, men om denna dikt kan det sägas med sanning. Det är hjärteblod i varenda rad, kanske varenda vers är upplevad. Därför ser man icke ordet, raden och versen, den konstnärliga formen — utan själva livet, striden och mannen som lever, lider och kämpar.

Samma intryck får man av många ställen i "Sömngångarnätterna", där ett djupt svårmod — icke klagar — men talar och skildrar i tungt fallande och mörkt målande rytmer. En vandrare strövar omkring som en främling i sin fädernestad. Allt är förändrat, staden är en annan, vänner och fränder äro borta — främlingen är ensam i sin fädernestad liksom i hela världen.

"Och när rävarne hava kulor
— sköna kulor i parentes —
nöt du gatan med slitna sulor,
lägg ditt huvud var sten det ges;
ut och leta, gatan har stenar,
gränderna eljest de ha hotell,
fågeln bygger sitt näste på grenar,
vargen sover i egen fäll!

Är du ledsen, så skjut dig för pannan,
mången fick vara med mindre nöjd,
och en ann är så god som en annan,
bruten blir den ej vill bli böjd."

Ställer man dessa bittert sorgmodiga strofer vid sidan av ett svårmodigt utbrott hos en annan svensk skald — Tegnérs "Mjältsjukan", förefaller den senare något deklamatorisk, utan att därför sakna en bakgrund av djupa lidanden — dessutom storartad i gestaltning. Den förnämsta skillnaden mellan de bägge svårmodsdikterna torde vara att Strindbergs är mera enkelt okonstlad, Tegnérs mera storartat praktfull.

Ännu mörkare kastar tungsinnet sin skugga över skildringen längre fram. Vandraren har omsider återfunnit sitt forna hem.

"Bland palatsen ett gammalt ruckel
ligger skumt i en enslig gränd
som bland resar en liten puckel
gömmer sig att icke bli känd."

Han ser in genom fönstret och försjunker i minnen om hur allting såg ut där inne — tavlorna, böckerna, skrivbordet. Och vid skrivbordet sitter en man och skriver med skälvande hand.

"Men där ligga de tomma bladen,
långa, vita som lärft på blek,
bläcket lämnar ej spår på raden,
pennan löper synbart på lek.

Nej, han skriver, han tror sig skriva,
se, nu lyfter han handen opp
liksom ville han tanken giva
ordets levande luftiga kropp.

I sitt bläckhorn han ivrigt doppar —
se, nu vänder han ansiktet till —
dödmans ögon stora som koppar
stirra mörkt som en enda pupill,
och mot namnen bekant han nickar,
pekar tankfullt på verket sitt;
och ur halsens kotor han hickar:
'ser du, jag börjar att skriva vitt'!"

Det är dubbelgångarstämning och spökluft i denna vision och det är något av den samtida dekadanspoesiens dödströtta känsla av förintelse och förtvivlan. Men vid sidan av de egentliga dekadansdiktarnes förkonstlade maner och koketteri äro dessa strofer manliga och energiskt målande. Realisten Strindberg förnekar sig aldrig — icke ens i drömsyner.

Det är många vitt skilda toner och färger i Strindbergs lyrik. I sin första ungdom har han skrivit muntra tillfällighetsdikter och känslosamma kärleksdikter i den då gängse stilen. Han har sedan skrivit vackra visor om natur och hemliv. En gång har han försökt balladmelodien i dikten om "Herr Beaujolais de Beaune", där Walter Scott kunde avundats honom den väl träffade rovriddarfärgen och trubadurtonen. Jag minns från min ungdom hur

den smittsamma melodien beständigt sjöng i mina öron.

"Herr Beaujolais,
herr Beaujolais de Beaune,
hans borg och han,
de sova nu i Rhône.
Men sonen hans går världen kring,
har ingenting, är ingenting
och blir väl aldrig någonting,
om ej han bliver kär."

I en av Strindbergs diktcykler har hans medvetna vårdslöshet i formen blivit en förtjänst och icke tvärt om. Det är hans reseskildring på orimmad vers i Heines maner. Redan Heine är i sina Nordsjöbilder suveränt likgiltig för gamla former, ehuru på ett synnerligen konstfullt och graciöst sätt — gör långa och korta verser efter behag, skapar nya märkvärdiga adjektiv, blandar det sublima och vardagliga eller komiska om vartannat, allt med en genial älskvärdhet, som kommer en att förlåta även de värsta bisarrerier. Detta maner har Strindberg tagit upp och behandlat parodiskt. Hans adjektiv äro lika långa och krångliga som Heines, men av en viss grovlemmad kärnsvensk natur — "drickspengshektisk", "eftersjösjukshungrig", "magkatarralisk" — och brukade i Heines mer eller mindre verkligt eller parodiskt patetiska stil framkalla de den kostligaste verkan. Men det är

något mer än en parodi, driften gäller icke blott Heine, utan poesien i allmänhet, och för resten hela världen, även författaren själv, som här givit sin humor lösa tyglar.

"Hemlös, flundermätt ungkarl
anställer betraktelser,
halvt poetiska,
halvt kulinariska,
över tillvarons elände
och den nylitteratur-oundgängliga
kampen för tillvaron.
Med en suck,
en magkatarralisk suck
från djupet av mellangärdet
och med handen på levern
sänder han tankar,
tungfotade middagstankar
till hemmets våråkrar
och sommarnöjsträdgårdar,
där ärlorna fordom
plockade daggmask,
gammal förfelad daggmask,
som fick gå hädan
så bittert-oväntat-hädan
utan att få fylla sin kallelse
på en engelsk metkrok."

Den gamle olycklige daggmasken, som ej fick följa sin kallelse, erinrar livligt om det pessimistiska "Unga Sverige", som under norsk-rysk inflytelse anställde så många bedrövliga betraktelser över ett "förfelat liv". Ingen som varit med i den där stämningen, vilken tog sitt dystraste uttryck i Christer

Svans "En självmördares anteckningar", kan låta bli att i den förfelade daggmasken igenkänna sig själv.

Ibland höjer sig Strindberg liksom Heine, ehuru de aldrig helt övergiva den självironiskt humoristiska stämningen, till det storartade, t. ex. i den präktiga förbannelsen över England och utsiktsfantasien över Norge från Frognersätern.

Dessa ypperliga resebilder hava emellertid blivit misskända. Man tycks alls icke förstått det humoristiskt sammansatta i denna självsvåldiga, men självfulla och satiriskt träffsäkra lek med en del förment heliga ting.

Det finnes en dikt av Strindberg om "Samum", vilken visserligen till formen är dramatisk och det förträffligt dramatisk, men egentligen bara är en genial målning av ett enda känsloutbrott, lösryckt från det yttre livet — hämnden, och gör därför snarare ett lyriskt intryck. En ung fransk officer flyr för samum och finner en tillflykt i en kabylisk helgongrav. Där finner han före sig en arabflicka, vars älskare skjutits av fransmännen, samt hennes nuvarande tillbedjare. De ha beslutat att hämnas och göra det på det mest demoniska sätt med hjälp av den själsförvirring som griper européerna, då giftvinden kommit över dem. När officeren försmäktar och tigger om vatten, räcker flickan honom

en skål fylld med sand. Han försöker dricka, men kan icke. Flickan inger honom suggestionen att han är biten av en galen hund och har vattuskräck. I sitt svaghetstillstånd kan han icke motstå inbillningen. Därefter ingjuter hon den ena skräckfulla suggestionen efter den andra i hans föreställning — han ser sitt barn som lik, sin hustru i sin bäste väns armar, sina kamrater fegt flyende och slagna. Till sist håller hon en dödskalle framför honom och inger honom suggestionen att det är en spegel. "Ser du ej dina utstående kinder — ser du ej hur gamarne ätit dina ögon — ser du inte var bilan tog här i nacken — när bödeln avlivade desertören!" Förgiftad av ökenvinden, vanvettig av de skräckbilder han trott sig se, faller officeren död ned. Detta allt medan samum brusar fram över helgongraven och hämnerskan och hennes medhjälpare på vissa mellantider sjunga ett förvirrande omkväde som än ljuder från taket än från gravvalvet — "Biskra, biskra" — "Samum, samum!"

Hämnd och ökenvind äro här så nära förenade att de bli till ett — samum är hämnden, hämnden är samum och den brusar fram lika brinnande het och ödeläggande över ökensand som genom människoådror. Kanske har aldrig hämnden blivit skildrad så koncentrerat och maktfullt som i denna vilda fantastiska dikt.

*

Den lyriska formen har Strindberg som sagt alldeles för mycket vårdslösat och därigenom stundom gjort sina stämningar och tankar otydliga, vilket naturligtvis är oriktigt. Men han har också flerstädes visat att han även har det lyriska uttryckssättet fullt i sin makt och att det skulle kostat honom ringa möda att göra allt det övriga fullödigt och konstnärligt utformat. Ifall han hade gjort detta, skulle han förmodligen även såsom lyriker räknats såsom en av våra allra främsta, ty han har det där draget av äkthet och ursprunglighet, som våra svenska skalder, även de talangfullaste, alltför ofta sakna. Av dem som sätta det vida övervägande värdet vid denna äkthet och ursprunglighet skall han även med sina många formella brister betraktas som en av de ypperste, så mycket mer som hans lyrik icke är inskränkt till rytmiska och rimmade dikter av mer eller mindre bristfällig form, utan just utgör det levande livet i hela hans övriga produktion med dess många utmärkta ehuru då och då slaggblandade konstverk.

DIKTER.

Dikter av *Verner von Heidenstam.* Stockholm. Albert Bonnier.

Fri från fördom åt alla håll måste man vara för att fullt kunna förstå och njuta av Verner von Heidenstams diktning, lika fri från gammaldags tvångsmoral som från vissa senare tiders estetiska och oestetiska lärosatser, som stänga vägen för fantasiens och tankens vågsamheter. Även från en annan fördom, som dock är mer berättigad, måste man frigöra sig och det är den att man icke finner sig i stockholmarnes vana att förblanda e och ä och låta dem rimma. För den stockholmska allmänheten gå dylika förväxlingar spårlöst förbi — mellansvenskar och sydsvenskar känna däremot en liten stöt av dissonans i örat, när de se eller höra "knän" rimma med "sken" o. s. v.

Men sedan man gjort sig fri från dessa hinder och vant sig vid den tyngd, som det färgrikt och bredpenslat målande diktsättet stundom lägger alltför massivt på själva versens musikaliska och ryt-

miska form, så skall man vara bra känslolös för att icke känna välbehag av yppersta art, när man läser de bästa av Heidenstams dikter.

De massiva färgerna kunna för övrigt just genom sin tyngd ibland giva versens musik ett mäktigare och fylligare flöde, som är fullt i enlighet både med det själiska innehållet och med rytm och stämning.

Redan i inledningsstrofen till dikterna om "Tiveden", vilka satts främst i den föreliggande samlingen, finner man ett värdigt provstycke på Heidenstams praktfullt och storstilat målande konst:

> "Här spökar vid pipande myggors dans
> den tid, som före människan fanns.
> Här grönska ormbunkskogarnas ätteläggar.
> Här hänga mossiga rullstensblock,
> som tornats upp till cyklopiska väggar.
> Här dyker kärrets förruttnade stock
> som ett sjövidunder till vattenbrynet
> och skjuter i höjden det drypande trynet."

Alltsammans i denna strof liksom de strax efterföljande är handgripligt och karaktäristiskt för skogens vardagsväsen, på samma gång som det öppnar utsikter ned genom tiderna och framkallar intryck av något mäktigt och titaniskt i naturlivet. Det tunga konsonantmättade ordsorlet ger ytterligare kraft åt skogsdjupsförtrollningen. Episoden om älgen i samma stycke är ett mästerverk av koncentrerad makt i färg och gestaltning.

Flerstädes i de övriga Tivedsdikterna träffar man samma häxkonst att i ett ögonblick locka fram skönhetsmättat verklighetsliv med färg och drag och min och allt, men här och var förefalla verserna alltför litet utarbetade i rytmiskt hänseende. Detsamma gäller efter min förmening det episka fragmentet "Barndomsvännerna" och flera andra dikter, i vilka man visserligen alltid återfinner något av den Heidenstamska betraktelsens frihet och den Heidenstamska penselns energi och originalitet, men där språket icke är riktigt färdigt. Ibland kan man också tycka att alltför många biomständigheter hopats för att få fram ett verksamt slutintryck t. ex. i "Sommarnatten".

Ett fullt lödigt samlingens smycke är den svårmodiga dikten om "Gunnar från Lidarände", där det lugna, manliga majestätet hos en isländsk forntidshövding förträffligt enat sig med grandezzan i den Heidenstamska diktionen. Vackra och själfulla äro också "Sångerna i kyrktornet" om hat och kärlek mellan hög och låg samt den helleniskt rena och plastiska dikten "Den nioåriga freden" — det är som om fader Homeros' egen ande varit med att föra skaldens penna, när han diktade denna ädla idyll om naivt lantmansliv och denna präktiga hymn till bragdens ära, ty den är både det ena och det andra. Funnes icke "Jairi dotter", "Pilgrimens

julsång" och vissa mindre dikter med visans ton och stämning, så vore den kanske det mest fulländade som Heidenstam diktat i bunden form.

"Jairi dotter" är visserligen en dikt med bibliskt ämne, men den är hellenisk även den i dagrar och konturer samt har mer av de elyseiska fälten och hedningarnes skuggriken än av de kristnes himmel och helvete i sin skära, aningsfulla mystik och sin överjordiskt sköna ljudvärld. När den unga kvinnan, väckt av mästaren ur dödsdvalan, ännu halvt omedveten skildrar sin färd genom de länder hon sett i dödens syner, äro själva hennes stämmas tonfall fyllda av en salighetens ande, som icke är mindre eterisk därför att den är så helleniskt klar att den ger ljusa, verklighetsliknande livsbilder i varje rad:

"Långt på de saligas ängar
vita jungfrur mig förde.
Dansande foten berörde
knappast tuvornas strå.
Giga, cymbaler och strängar
ljödo i skymningens blå.

Ack, som ett hjärta längtar
hem till sin moders hus,
allt vad vi samlat trängtar
att försjunka begravet
djupt i det kaos, där färgen
klarnar till solars ljus.
Vi bli stormen på havet.
Vi bli stjärnan på bergen."

Man måste söka hos Shelley och hos Stagnelius för att få något motstycke av mild och själfullt vemodig naturmystik, men den ädla ljusdagern från det av skalden älskade Hellas, vilket besvarat hans kärlek genom att giva honom sin djupa innerliga skönhetsande, är något vari Heidenstam skiljer sig från dem och överträffar dem — ingen har diktat den så äkta över landskap och människor och ingen har förmått giva den en sådan dragande och förtrollande makt. Outsägligt vemod och halvt smärtsam, halvt lycklig längtan äro de känslor som gripa en vid läsningen och de kunna bäst uttryckas i den tiggande backusprästens trånadsrop i dikten:

"Leva, famnande rika,
varma, välsignade ord!
Än medan smärtorna skrika,
sjunges för örat du lika,
sjunges av svenner som spika
kistan, där hjärtat blir jord."

Och samma känsla, fastän bortvänd från sinnevärlden, är det i de sköna slutorden av "Jairi dotter", som väl egentligen kan betraktas som skaldens Psyke och därför talar med hans egen tunga:

"Trängtan jag alltid förnam
att få undrande blåsa
livets grumlande damm
från min bägares vatten,
smaka en klarare drick,

stiga närmare natten
och i din öken, som fick
tröskel i Akerons floder,
somna med pannan i knät,
blinda, tigande moder,
gåtfulla evighet!"

Man vill gärna citera, när man har vackra dikter framför sig, men utrymmet tillåter icke att ytterligare göra många citater, hur frestande det än vore att giva en föreställning om den tankedjupa och storartat geniala dikten "Tvillingbröderna", en mytisk saga i praktfulla vers och högpoetisk prosa om själva livets grundproblem, njutningsfriheten och kraften att bära den, Dionysos och Kristus. Den är värd att läsas morgon och afton av all världens asketer och av all världens rucklare, de kunna där finna en lärdom, som de väl anat förr, men icke sett så klart och skönt gestaltad som här, och de behöva den lärdomen, hela mänskligheten behöver den, ty vi ha gått och sörjt oss olyckliga och dåliga genom att icke känna den.

"Pilgrimens julsång" är liksom "Jairi dotter" en svärmisk och svårmodig sång av längtan från det faktiska livet och till ett annat ännu mycket livsfullare, och är liksom denna dikt fylld av musikaliskt välljud och betagande stämningsmakt:

"Glömska drickes ur Lethes våg,
men med ögonen slutna
drack jag ur mörka Styx -- och såg
sedan allen det förflutna,
bleka och krokiga
skuggorna locka
anden att drömma vid Karons flod,
men det brokiga
livet vill plocka
frukter som vinkande trås av mitt blod.

— Hades sig hämnade.
Skuggornas like
strafflöst av livets frukter ej stjäl.
Skuggornas jämnade
skönhetsrike
vann för eviga tider min själ."

Hur konstfullt poetiskt än detta är, så finnes det dock något däri som säger en att detta är äkta lidelse — man känner det mäktiga vingsuset av en ädel och djup sorg, av en rik och innerlig ande, vars tragik är att den blivit försatt i en tid och i en värld, vilka äro honom främmande och i vilka han aldrig förmår acklimatisera sig.

Många fina och stämnings- och reflexionsdikter upplysta av det fata morgana av anings- och meningsgivande samt ursprungligt funna bilder, som är säreget för Heidenstam, vore ännu att nämna bland samlingens bästa stycken och de vore väl värda att analyseras och kommenteras — "Stjärnorna", "Morgonen", "Barrikadsång", "Dårarnas

dröm" — de bägge sista, icke blott reflexions- och stämningsdikter, utan även våldsamma och våldsamt verkande tavlor av en vild, fantastisk skönhet.

"När svultna se kvarnarna mala
få yxorna tungor att tala" —

heter det i Barrikadsången. Kortare, mer energiskt målande och enhetligt kan väl icke revolutionsstämningen uttryckas, och mera eldbelyst färgflammande kan väl icke själva revolutionsstormen genom gatorna tecknas än i följande fragment av sången:

"Knyt vid en rakas skaft, som varje ser,
en sönderskjuten skjortas röda klutar.
Bär högt, bär främst vårt glödande baner!"

Eller i apostrofen till folkets döttrar:

"På fålar, som sporren klöst,
församlens i tumlets dön
med rivna baneret på armen
och linnet slitet från barmen!"

Eller i slutstrofen:

"Upp, bröder, och skriven i natt med blod
vad skalderna skrevo med tårar!
Lyft, vilda, oändliga människoflod,
de fallna på kransade bårar.

Häll tjära ur brinnande bäcken
på hopade bolstrar och täcken!
Jag svindlar. Fram! Se viftningar från husen!
Ett tak av lågor över staden välv
och stryp i rök, ni trasbanerets tusen,
en tid som dör, föraktad av sig själv!"

Det är så intensivt målat och komponerat att det verkar nästan direkt på nerverna och lämnar ett intryck efter sig som om man stått i fönstret och sett det hela passera förbi samt sedan hörde den tomma tystnaden efter de plötsligt förklingande skriken. I detta slags realism, som icke har med fotografi att göra, är Heidenstam utan medtävlare. Han har en gång låtit en härskara av Babylons stenbeläten marschera till storms mot Ninive — något mer overkligt i vanlig bemärkelse kan knappt tänkas, men det är gjort med sådan sanningsenlig kraft, att det blir alldeles trovärdigt.

Heidenstams dikter böra läsas icke två eller tre gånger i rad, utan fem eller sex — det är så mycket som förbises i första ögonblicket och det första intrycket är ofta svårförståelighet, emedan så sällsynt mycket av färg, gestalt och tanke blivit hopat i de få ord som sammanträngas i en vers. Man bör helst kunna stycket utantill och därtill ha tänkt över och vägt varje ord. Men sedan man på detta sätt fått fatt på hela innehållet med alla dess vidder åt djupet och höjden, känner man sig till mods som om man funnit en skatt värd att åter och åter tagas fram och beundras. Det är sant att skalden här och var offrar själva tonen i versen för innehållets skull och det verkar någon gång störande — man får ibland en epigrammatisk "Sinngedicht"

eller ett oväntat penseldrag — en ny bild, som nog är utmärkt karaktäriserande, men som för en på avvägar — där man icke tänkt sig något annat än fullbordandet av meningen och tonföljden i föregående vers. Men denna olägenhet är väl oskiljaktigt förbunden med det egendomliga och självborna i hans talang. Andrå ha den motsatta benägenheten — att offra innehållets fyllighet och vikt för att få fram den rätta "låten" — det kan ta sig bättre ut för örat, men blir tommare för inbillning och tanke.

I Heidenstams föregående diktsamling fanns en övergivet fri och djärv humor vid sidan av och mitt uppe i dess svårmod och världssmärta, man hörde stämman av den unge Dionysos, som medveten om livets hemliga rätt att vara muntert, naket och fritt, avfärdade de "vördade äldste" med en högröstad försmädlighet. Svårmodet har sedan dess lagt sig tyngre över hans sinne, och den absoluta humorn, som log omkull all världens ve och dumheter, har fått stiga ett steg tillbaka, men till gengäld har skalden fått ännu djupare, innerligare och mera omfattande toner för livets sorgespel. Och man anar i alla fall att Dionysos ännu lever i honom och ännu en gång kan framträda i all sin fria skönhet — ehuru måhända med värdigare och mera behärskade later.

FREDREK PÅ RANSÄTT.

(F. A. Dahlgren.)

"Å bremsen han for te Permess en gang", den lustiga visan om brömsens hemfärd till Tösse från marknaden i Karlstad var säkert en av de första låtar, som ljödo i mina öron, sjungna i begynnelsen av 60-talet av mina första kvinnliga vårderskor — Kajsa, min amma, Lotta, vår barnpiga, eller någon annan bygdens dotter från Alsterstrakten. Den var redan då lika klassisk och hemmastadd på värmlandsjäntornas läppar som "Gullman i fôle" (Gullmanig fåle) och "Alonzo den tappre så kalladés han".

Vid den tiden kände jag ingenting om F. A. Dahlgren, hans visor kommo visst till mig lika folkursprungligt och namnlöst som någon vaggviselåt, och vad jag då begrep av dem var väl närmast den dansglada låten. När jag sedan, litet äldre bliven, återfann dem i tryck, uppfattade jag dem huvudsakligast med den värmländske herrgårdspojkens välbehag över den breda härmningen

av det bondska. Herrskapen på bruken och prästgårdarna i Värmland talade själva och tala väl än ett språk, som tar sig ytterst lantfolkligt ut för stockholmare och stockholmares vederlikar, men icke desto mindre hade dessa "fare-å-göre-å-snälle-du"-talande familjer sin outslitliga glädje av sina underhavandes och självägande grannars språksätt, som dock icke var så olikt deras eget. F. A. Dahlgren var själv av brukspatronssläkt, och det kan icke nekas, att mycket av hans dikt har något av detta den värmländske herremannens litet nedlåtande göra-narr av det bondska. Ibland har driften gått litet väl långt för att kunna gälla som en sann framställning av det värmländska folkets liv och väsen. Man förnimmer icke så sällan i visorna och även i skådespelet "Värmlänningarna" herrskapets raljerande uppfattning av folklivet, omsatt i omedvetet självironiskt bondetal, snarare än folkets eget väsen uttryckt i dess eget språk. Såsom Fredrek på Ransätt tänker om "Harrkhärsboen", tänker förmodligen icke en bonde, men väl "en reckti härrekhär", som med ett visst missmod betraktar de moderna jämlikhetsförsöken. Och när "Måler-Petter" i "Annikas porträtt" liknar sin kärestas kinder vid "rövite äppel i härrskapsträggåln" och henne själv vid en "sôtiteklimp i den fete vitkåln", tyckes det mig mer likt en herrgårdsrolighet

än något som kunnat tänkas och sägas av en verklig "Måler-Petter", även om han är litet "kopstollig".

Herrgårdssynpunkten hos Dahlgren är dock så gott som uteslutande välvillig, och vid sidan av det mindre äkta och något förkonstlat roliga i skildringen av det folkliga finnes mångt och mycket som icke bara är roligt utan även sant och sympatiskt förstående. Emellertid är nog själva det drastiska bondagerandet i syfte att skämta med naiviteten och andra för humorn tillgängliga sidor hos stugornas inbyggare en av huvudgrunderna till Dahlgrens popularitet bland Värmlands överklass, och skämtet är tillräckligt godmodigt att framkalla osyrat bifallslöje även hos dem skämtet gäller. Ju mera bredlagt, grovkornigt värmlänningen kan få sitt "tongmål", det mycket älskade, att låta från sina egna läppar eller höra det från andras, dess mer glädes hans hjärta, och dess mer hemtrevligt gammaldags värmländsk känner han sig till mods. Jag minns hur mina kamrater, värmlandsstudenterna i Uppsala, av vilka dock endast en del voro verkliga bondstudenter, med all makt försökte hålla sitt hemlandsmål friskt och oförfalskat mitt uppe bland den främmande förfiningen och lärdomen i universitetsstaden. "Rullan" kallades med äkta värmländsk munvrängning för "Ruel", student Ol-

son för "Orsa" och katakomberna för "katakômbera".

Fredrek på Ransätt hade i ganska hög grad vad man kunde kalla humoristiskt mimisk inbillningskraft, han var därutinnan besläktad med Bellman, och han förstod att med hjälp av denna och ett rikt förråd av brett komiska värmlandsord giva en särdeles livlig och roande karakteristik av de gubbar och gummor, gossar och jäntor han låter tänka, känna och tala, bliga och dansa och bära sig åt i sina visor. I bara ett ord som "åderkulang" ligger en hel historia av en förgången tids bondska förnämitet och beundran för det avlägset fina — för våra dagars skolbildade och beresta drängar och pigor är det kanske redan alltför naivt. Och i en beskrivning som denna av ett par gamla rothjon:

> "Å di såg ut i syna så
> sôm ett par gamle vrängde fecker"

är uttryckt all ålderdomens rynkighet och förbleknade skinntorrhet i den mest träffande bild, som skoningslös och uttrycksfull bondhumor kan uppfinna.

Det är emellertid icke bara dylika smådrag som givit drastisk kraft och åskådlighet åt Dahlgrens folklivsskildringar. Man finner bland hans

visor även genomkomponerade helbilder, riktiga praktstycken av verklighetstrogen och humoristisk konst. Det är dessutom i hans visor oftast ett episkt element, en eller annan liten historia och icke bara tavlor av episoder ur folklivet. De hava därutinnan och i den humoristiska tonen möjligen någon likhet med de fornengelska balladerna — och naturligtvis ännu mer med dansken Blichers jutska visor och Fritz Reuters "Läuschels an Riemels". Jag vet icke, om dessa i någon mån varit Dahlgrens förebilder, men tror det knappast, emedan likheten är en inre släktskap, icke något som erinrar om efterbildning. Skall man göra ännu en jämförelse, så vore det väl närmast med holländska och flamska tavlor. En visa som den utomordentligt friska och målande om "Köke" eller den om "Bonnspelmaen" kunde nästan med någon omklädnad insättas som text till en sådan tavla.

Häj, freske tag! Gi plass,
häj, skrap å stamp å skak!
Smäll klacken klass på klass!
Hyss, läggen ôpp i tak!
— — — — — — — — —
Va småler ni kärnger, där bål?
Bälj kaffee i er å tig!
Blann te å gi hit mej a skål
mä ullvalle... sett int å blig!

Lika grotesk, men av djupare humor är den förut nämnda visan om "Rotgôbben å rotkärnga", som en gång varit glada och älskogslystna ungdomar, ehuru de nu på gammaldagarna gå på träben och måste hålla sig stilla. Under ett samtal om gamla minnen från ungdomsdansar och kärleksmöten gripas de plötsligen av ett oemotståndligt begär att ta en svängom. "Dä va te stullte å te styllte, så gôtt di nônstin kunn dra sta", och inom kort lågo de ,bägge "på vann sin langbänk sôm ett byllte",

> "Men gôbben sa: lôtt svetten skôle
> frå skrôttera så mö han vill,
> lôtt vârken mole mer än ill
> i rygg å skank — dä må vi tôle;
> vi ska allt danse lell iblann,
> för slite ont går gärne an,
> ôm bar en stackers uschling kan
> förut ha morosamt e smôle."

Denna lidelsefulla "après-nous-le-déluge"-stämning hos de bägge träbenta rothjonen är icke bara kostlig, den har något rörande på djupet, som vittnar om författarens medkänsla med fattiga stackare, fastän medkänslan icke bär minsta spår av sentimentalitet. Detsamma kan sägas om det i all sin lantliga enfald finkänsliga stycket om "Rotlanken", som aldrig fick vara i fred för sitt öknamn och alltid råkade i vanvettigt raseri, när

det kastades efter honom av elaka pojkar, men som blev så vek om hjärtat, när Fredrek på Ransätt en gång i sin första ungdom visade honom en vänlighet, att han ställde sig att fundera på något sätt att visa sin tacksamhet.

"'Jo', sa'n te slut, 'nu vet ja rå:
kall mej Rotlanken
så mö härr Fredrek kan gå på,
ja ska int bank' en'."

Mera direkt uttalad är medkänslan i visan om "Mor Britta", som var så nöjd att leva och var så nöjd att dö, och den om "Mäster Fälling" och hans kärlek till sin gamla smedja, där han levat fram sitt liv och en dag som blind gubbe lade sig ned att dö.

Ett av Dahlgrens allra präktigaste stycken och ett som helt säkert skulle räknas med bland det yppersta av svensk humor och svensk realism, om det varit skrivet på rikskspråket, är "Bränvins fördarve". Det är grovkomiskt som Wadman, hänsynslöst i skildringen som Strindberg, och beskrivningen av allt syndaelände, som härstammar från bränvin, strömmar liksom direkt från munnen på en salvelsefull och fantasirik samt därtill ärligt övertygad väckelsepredikant. Trots dess författares hemliga löje, vilket man förnimmer bakom alltsammans, verkar det icke ironiskt och är väl knap-

past ironiskt menat. Det är så äkta, att det — åtminstone för ett par årtionden tillbaka — mycket väl skulle kunnat mottagas och begrundas med allvar av värmländska åhörare såsom en verklig nykterhetspredikan av en eller annan andligt sinnad hemmansägare.

"Täpp öra, Pär Larssa! Ly int på den onne!
Bli sôm du va fôr samme drôplie bonne!
Då las du i bibbla varäveli affta;
ta te'a igän, käre Pär, där är saffta,
sôm int gör dej söpen å hôvvgaln, förstår du:
ju mer du fôrtärer, dess stöttere står du.
Gunås, dä va fåfängt! Den onne feck makta.
— — — — — — — — — — — — — — —
Nu tôv int fôrrn Pär gjord' så tätt mälla klonkera
sôm slaga på loen plä gör mälla donkera;
regjord' å flög rasen å svor å onnfula sej
å hira ikôll bål i söpplaan å sula sej,
å pönta bå stôg å sej sjôl så illänditt,
så ingen kunn kall täcke svin för anständitt."

Man kan inte tänka sig fyllhundens skröplighet och omöjlighet för samliv med människor målad med starkare och sannare färg och icke heller den sedliga harmen hos den ärlige nykterhetspredikanten uttryckt med större kraft och kostlighet. Emellertid är skröpligheten så alltför skröplig och kostligheten så alltför kostlig, att man varken kan få något egentligt medlidande med den olycklige Pär — trots det att "på slute lell samvette vackna mang ganger, tess Pär strypt sej

sjölv i den grömmeste anger" — ej heller känner någon egentlig fasa för "Bränvins-fördarve", som likväl är så fasaväckande och trovärdigt skildrat.

De flesta av Dahlgrens visor besitta visans egenskap att giva en kortfattad helstämning, och många av dem äro så taktmässiga och musikenliga, att de sjunga melodier av sig själva — t. ex. den allbekanta "Jänta å ja" och "Stina å Matts for te Ståckholm allt väll". Förträffliga från sångsynpunkt likaväl som för lustighetens skull äro även "Frierfala", "Fästmansköpe" m. fl. Visans djupare väsen att giva uttryck åt personlig känsla, vilket t. ex. är hart när allestädes närvarande i allt som skrivits av Robert Burns, har däremot endast sällan sjungit med i Dahlgrens visor — där finnes mycket av det episka och dramatiska, endast litet av det lyriska. Dahlgrens begåvning tör också möjligen mest ha legat åt det dramatiska, ehuru hans dramatiska sinne tagit sitt yppersta uttryck i visorna och så vitt jag vet endast åstadkommit ett enda mer anmärkningsvärt skådespel av egen uppfinning — det gamla välkända "sorglustiga tal-, sång- och dansspelet Värmlänningarne", vilket ännu, trots all bristfällighet och trots sin prägel av urvuxenhet, håller sig uppe på scenen så väl i landsorten som i huvudstaden.

Det är skrivet i författarens ungdom och spe-

lades för första gången redan 1846. Bägge dessa omständigheter hava väl sin del i att stycket här och var förefaller nutida läsare och åskådare icke så litet oäkta, omoget och känslosamt. Författaren har här tydligen ännu icke fått det rätta greppet, sedan så säkert och karakteristiskt, vid framställningen av det folkliga, och kärlekshistorien i skådespelet går nästan för sig i gammal romantisk operastil. Särskilt är den olycklige Erik olycksalig, var gång han öppnar munnen för att tala sina själlösa förste-älskarefraser till sin dyre fader, sin kära moder eller älskade Anna. Den sistnämnda är något mer sannolik, ehuru hon i en scen beter sig alltför likt Hamlets Ophelia. Det är i alla fall en skogsflickaktig vänhet över henne, och hon törs åtminstone ibland tala sitt värmländska modersmål, vilket däremot den högtbildade Erik är alldeles för högt bildad att göra. Eriks jämlikar i högtidlig meningslöshet äro däremot brukspatronen och hans familj. De inträda, framsäga sina roller och avlägsna sig lika cirklat och vid sidan av handlingen som Vesta och Diana i det nyligen givna gamla skådespelet "Thisbe" av Asteropherus och göra nästan samma anspråk på vördnad som dessa gudomligheter. Styckets övriga personer äro något trovärdigare, ehuru Anders är litet väl mycket ädel, Stina och Pär litet väl dumsnutigt

bondkvicka. Den berömde Löpar-Nisse saknar nog inte förebilder bland s. k. "fantar" från Värmlands landsvägar och väl ej heller den kavata Britta i Gyllby bland förmögna och högfärdiga rikemansdöttrar på storbondegårdarne. Mest konstnärlig karaktär är det på gamle Sven Ersson. Det är en viss lugn och hedersam tvärsäkerhet över honom; han är icke så ädel som hans ädle son Erik, men han är ej heller någon egentligen dålig människa, fastän han allt gjort en del små fuffens — en litet dryg och litet oärlig fader nämndeman, som oaktat sina små snedklivningar från den rätta vägen besitter något av verklig, icke spelad rättframhet och värdighet.

Trots alla brister kan man dock någorlunda förstå styckets förmåga att fängsla den stora publiken, även om man bortser från den oäkta känslosamheten och de oäkta roligheterna, vilka väl annars också slå an på vad som är motsvarigt hos många åskådare. Handlingen är visserligen icke mycket originell — det är den gamla välbekanta om kärleken mellan rikemans son och fattigmans dotter — men den är icke desto mindre underhållande, nästan "spännande", och illustreras på ett uppfriskande och något så när naturligt sätt av visor och folkdansar. Ställt i jämförelse med samtida dramer av närbesläktat slag, t. ex.

vissa av August Blanche, tör stycket i några hänseenden vara ett framsteg och har väl haft sin uppgift att fylla i det svenska folkskådespelets utveckling.

Det är dock som sagt egentligen som visdiktare Dahlgren förtjänar berömmelse och det i mycket högre grad än som kommit honom till del. Han skulle också sannolikt betraktats som en mera betydande diktare, om han skrivit på högsvenska och icke på ett för den större delen av den läsande allmänheten svårbegripligt landsmål. Han har i sin art ingen nämnvärd föregångare utan har själv funnit materialet för sin konst och sättet att behandla det, vilket icke kan sägas om så synnerligen många svenska diktare, även med rätt stort anseende och värde. Efter Bellman har ingen i visans form givit en så verklighetsenlig och levande skildring av de lägre klassernas liv, ej heller låtit den klinga med så frisk och munter klang.

Har Fredrek på Ransätt i sin art ingen föregångare, så har han så många fler efterföljare i dessa dagar. Hr Oscar Levertin har med rätta beklagat sig över allt det myckna bondoväsen, som på sista tiden uppstått inom vårt lands litteratur och på dess sångtribuner. Det är icke så alldeles nödvändigt att skriva om brännvinsrus och träsko-

dans, menar hr Levertin, man kan även skriva om opium, prinsar och docenter, vilka också höra till "folket". Detta är alldeles sant, men det finnes även en annan synpunkt, från vilken man kan känna sig litet obehagligt berörd av de myckna folkliga låtarne och trallarne. Bondedikten, idkad av folk, som icke genom personlig beröring känner böndernas liv, kan lätt bli till jollrigt och osant härmningsförsök efter förebilden. Redan Fredrek på Ransätt stod på ett visst avstånd från det bondeliv han skildrade, men det fanns åtminstone under hans tid till såsom verklighet. Numera är det verkliga bondlivet i gammaldags mening i stark tillbakagång under den amerikaniseringsprocess, som överallt försiggår i bygderna. Folklivet på landet börjar allt mer likna städernas underklass- och medelklasstillvaro, och skall det skildras, måste det ske på helt annat sätt än det traditionella. Det tycks mig, att Dahlgrens efterföljare alltför litet beakta detta, och även författaren till "Värmländska låtar" samt "Räggler å paschaser" har i det fallet gjort sig skyldig till synder, som han ångrar. Men om en visdiktare kan få fatt på de nya tonerna och takterna, de nya karaktärsdragen i det omskapade folklivet och därav bilda en ny litteraturart, så torde även denna mycket väl kunna hålla sig uppe vid sidan av

prins- och docentpoesien, ehuru den icke har någon rätt att tränga ut den senare eller bringa den i missaktning. Det behövs bas och alt så väl som sopran och tenor i den svenska poesiens körsång. Att tysta ned hela stämmor eller enskilda röster, vare sig att de ljuda långt nere eller högt uppe, är att stympa klangens rikedom och mångfald. Endast de falskt ljudande tonerna må icke tålas.

HEIDENSTAM.

Till utseendet har Heidenstam mera av gam än av örn. Han har icke örnens fasta hals och hans kroknäsighet har icke den absoluta djärvhet, som utmärker örnen. Detta är ett av de första karaktärsmärken en fysionomist kan iakttaga i hans utseende. Utom av gamen är det även en skymt av hästen i hans utseende och gestalt — rovfågeln och hästen äro förmodligen rastecken, utmärkande hans börd, vars underliga irrgångar genom många generationer kanske äro äventyrliga nog — jag känner dem icke, men har försökt gissa dem. Härstammar gamen från någon borg vid övre Rhen och härstammar hästen från ett frimanslider i det flacka Holstein eller Schleswig, ytterligare utvecklad genom kroasering och förädling under svenska officerares kavallerifälttåg? Men den högtyska borggamen och den nedertyska eller jutska hästen äro icke de enda egenheterna i Heidenstams utseende, det finnes något grönaktigt svartmuskigt i hans hy, som icke är europeiskt. Bor det en från vissa stamfäder nedärvd arab i

Heidenstam? I så fall måste det vara en av afrikansk skiftning — det är något av en egyptier i Heidenstams figur, något fyrkantigt och tunt. Arab, egyptier, sydtysk korsriddare, nedertysk hästjunker, svensk officer — kan man i dessa beteckningar se något av hans anors historia? Av hellenen, som man på grund av den sällsynt helleniska stilrenheten i några av hans dikter kunde misstänka, ser man icke mycket spår i hans yttre, utom möjligen i en viss hållningens ädelhet och värdighet, vilken dock kan härstamma närmare ifrån — d. v. s. från det svenska rådsbordet och de svenska beskickningarna vid främmande hov. Särskilt det svenska synes mig emellertid föga eller alls icke vara framträdande i Heidenstams utseende och uppträdande. När det framträder i hans diktning synes det mig snarast vara det herrgårdssvenska, vilket mycket väl kan vara det i Sverige bosatta adligt-utländska. Man känner igen eller tror sig känna igen hemherrgården med alla dess vindskammar- och trädgårdsstämningar, dess traditioner och minnen från äldre eller senare tid i vissa av Heidenstams dikter, inklusive Karolinerna.

Det är doft från klädkontoren på hemherrgårdens vind över de utklädda svenska avdöde, som han låter uppträda, tala och röra sig i dikter och noveller — riksmusei och utländska museers

klädkammare hava ytterligare utrustat dem med stämning av forntida dräkter. Adeliga bekanta från släkten och granngårdarne hava givit dem det liv de besitta. Drottning Kristina är kanske icke bara drottning Kristina utan även en eller annan grevlig tant i familjen. Karl XII:s drabanter äro skolkamrater, kusiner och unga herrar från grannskapet. Och för att fortsätta, så är Karl XII mera Verner v. Heidenstam, när han icke är bara en missuppfattning, än han är Karl XII. Han är icke krigare nog — har icke den storartade och hårda envetenheten, som t. ex. är uttryckt i Cederströms stora tavla och, så vitt jag minnes, rätt imponerande möter oss i Topelii skildring av "Rex Regi Rebellis". När han uppträder med något av genialitetens utrustning är det den Heidenstamska genialiteten, icke den Karl-den-tolfteska. Jag talar vårdslöst och kanske orättvist, men jag skriver denna gången såsom skådespelare spela, när de "spela på temperamentet", d. v. s. låta infallen löpa som de behaga, och dessa kåserier göra icke anspråk på att vara annat än paradoxala.

Jag tror som sagt icke mycket på det svenska hos Heidenstam annat än i mening av det utländskt adliga på svenska herrgårdar. Heidenstams egentliga hem är Palestina, där hans Rhengrevliga förfäder, ifall de varit Rhengrevliga, haft kärleks-

äventyr med koptiskt-arabiska emirdöttrar, vilka lett anor även från alexandrinska hellener och kanske desslikes från Babylons konungaborg, dit Farao stundom sände sina döttrar som fredspanter.

Sedan jag skrivit det ovanstående, läste jag upp det för en dam av mina bekanta, vilken invände, att den isländska tonen i Heidenstams dikt om "Gunnar från Lidarände" tyckes äkta och att till och med i den helleniska dikten om "Den nioåriga freden" ett och annat erinrar om det isländska samt att således ett äkta nordiskt lynne kan vara inneboende i Heidenstams väsen. Emellertid kan anmärkas, att det fornhelleniska och det fornskandinaviska livet, det isländska medräknat, ha en inre släktskap, dels beroende på en verklig rasernas släktskap, dels möjligen även på att den homeriska perioden och perioden 800—1100 i den fornskandinaviska norden torde något så när motsvara varandra såsom folkutvecklingsstadier. Den som älskar det helleniska och förmår med sanning och kärlek skildra detta, torde därför även utan att vara genuin skandinav kunna skildra det fornnordiska med sanning och förkärlek. Även det omvända förhållandet kan dock vara möjligt och jag vill icke helt bestrida att icke ett äkta nordiskt släktdrag, fött av skandinaviska förfäder, kan vara tillstädes i det Heidenstamska kynnet. En män-

niskas släktledning förgrenar sig ju bakåt i stor mångfald och den sydländska härstamningen utesluter icke den nordiska. Emellertid torde hos olika individer av samma familj än den ena, än den andra härstamningen vara starkare framträdande. Om alltså Heidenstam är nordbo, tycks det mig att han är nordbo från en långt försvunnen tid, då det nordiska och det helleniska voro i närmare släkt än de nu äro. De adligt-svenska dragen i Heidenstams kynne tyckas mig i alla händelser icke behöva vara mer svenska än hos de med skotskt och tyskt blod så starkt blandade övriga svenska adelsfamiljerna.

Månne icke förkärleken för Hellas, antiken och orienten också är så förhärskande i Heidenstams diktning, att den överskyggar allt det övriga. Det medges att t. ex. Tivedsdikterna bära äktsvenska drag — Fia vid brunnen, som tvättar sig, är en äkta svensk flicka, barnen i torpet, som äta med träsked kejsaremat, äro också svenska, men den helleniske faunen Söndag, mitt uppe i allt det Tivediska, är också han en svensk? Och karolinerna äro visserligen svenskt klädda och tala svenska, men månne de äro framställda med samma kraft och förkärlek som tsar Peters gästabud eller haremslivet i seraljen? Och känner man sig även hemma på Olshammar med dess gamla klädes-

kistor på vinden och dess rosenhäger i gräset, så är man knappast mindre hemma i Ninive, i Ninive det gamla, i det egyptiska glada Tanta eller på "det långa Kreta, där vildsvinshjordarne beta det molniga berget Ida". Och vad är det för underligt evangelium pilgrimen Hans Alienus från östern och skuggornas riken för med sig till norden? Ej är det hednakult från Manhem och Asgard i öster, ej heller är det just Vite Krist — "lyss jag i kåpans musselskal brusar Arkipelagen, ekon av tympanon och cymbal dallra vid böljeslagen — jungfrur rövande utan ånger, frusta centaurer i flyende tramp". Det är något av Hellas i detta, men bakom Hellas skymtar man en vildare och starkare hedendom än den jämförelsevis måttfulla helleniska — det är Babels och Ninives, samtida med den hebreiska eloismen och jehovismen. "Skuggorna rörde min panna och skönt steg en fornvärld ur graven. Ninives döttrar virade grönt runt kring pilgrimsstaven. Stjärnorna blossade bibliskt klara. Sakta susade strängaspel. Skuggornas krossade underbara skönhetsrike betog min själ." Pilgrimen har hört "dånet av Moses knutna hand" gå genom tiderna, denne Moses, halvegyptiern, "en av dessa tre eller fyra människor, vilka stå kvar från forntiden som obelisker över begravna städer". Han har sett den unga Ruth,

"som knöt sig en kärve ax i soln" och "vände sig om och snöt sig i dammiga yllekjoln", därutinnan visserligen ej så olik en eller annan torpartös under en närkisk herrgård, men fornhebreiskt naiv. Han har sett den "unga kristendom, som i kläder sida och vita drog bort till kejsarens Rom", sett skuggan av Jesus Kristus själv, älskvärd och ödmjuk, sett hans smala fina fot, kanske mera arisk och mindre semitisk än den borde, passa till en av hans egna adliga vederlikar. Men månne han icke sett allt detta, visserligen genom en modern turistkikare, men med helleniska ninivitiska, kaldeiska, egyptiska, muhammedanskttempelherriska ögon, snarare än med hemsvenskt kristna ögon. Man känner igen junkern från en borg i närheten av Toggenburg, Habsburg och Hohenstaufen, som med skyddsbrev från den bannlyste, för muhammedanism och magi misstänkte kejsar Fredrik II av Hohenstaufen — jag diktar här fritt efter min fantasis tillskyndelser — dragit ut till Palestina att söka sin från östern med en emirdotters son en gång hemvände faders vänner, de i gnostisk-hednisk-muhammedansk visdom invigde tempelherrarne och schejkerna. Han försjunker allt djupare i de magiska invigelsernas mystiska forndrömmar och lever sig in i sina förfäders på mödernet liv och dagligdags tillvaro.

Han ser på kristendom och judendom med den upplyste hellenens ädelmod, aktning och förståelse, med den invigde muhammedanske gnostikerns hemliga insikt, icke med den kristnes fruktan och underkastelse — och hans nedärvda sympati breder sig med lika stor om icke större förkärlek över det kristna urhemslandets grannländer. Pilgrimens evangelium är icke något tillrättaställningsevangelium till människosläktets frälsning, endast den hemliga kunskapen om ett renare, enklare, skönare liv, som en gång varit. "Självförpinande helig broder döljs ej under den rock jag bär, ej den skinande fru Gudsmoder mina aningars drottning är." Han vet hur det gamla frihetsevangeliet blivit missbrukat och gjort till fribrev för förfallet, och erkänner att det förra evangeliet måste ännu länge betvinga människornas låghet, innan den fornglada friheten åter kan bliva verklighet. Men vemodet över det förgångna skönhetslivet och tillbakalängtan till detsamma äro honom starkare än tillrättaställaredriften. "Skuggornas jämnade skönhetsrike vann för eviga tider hans själ." I "Karolinerna", där Karl XII:s och hans följeslagares luterska gudsfruktan är oskiljaktig från ämnet, skildras denna med sanning och högaktning, men huruvida någon religiositet av samma slag som denna karolinska dels kärnluterska, dels pie-

tistiska eller någon därmed besläktad modern art verkligen förefinnes hos "Karolinernas" författare, må väl tills vidare lämnas osagt.

Lika litet som man i allmänhet hos Heidenstam finner någon fördom mot kristendomen eller något upprorstrots mot dess myndighet, inför vilken han väl icke har någon känsla av underdånighet, lika litet finner man hos honom någon "skranten samvittighed" i fråga om det naket erotiska. Huru djärva hans skildringar av detta slag än äro, synas de mig mera rena än dylika i allmänhet äro. T. o. m. Byron är ibland frivol på det vanliga ungkarlsmässiga sättet. Heinrich Heine är medvetet pojkaktigt fräck för att retas med källkborgarna — han liksom räcker ut tungan och gör oanständiga gester för att förbluffa dem. Ibsen behandlar det könsligt sjuka med läkarens och själasörjarens skoningslöshet, Björnson dels med prästens och familjefaderns känslor, vilka kräva en hänsynsfullhet, som ibland kanske är inne på andra sidan filistéens gräns, dels med sedepredikantens moraliska brutalitet halvvägs i strid med den äkta naturmänniskans sympati med det naturliga. Viktor Rydberg var teoretiskt frigjord i fråga om det nakna, men han förefaller blyg — man ser en hemlig rodnad bakom den lampskärm, under vilken han skrivit om "byssosdimmor, vilka röja

för lysten dag romarinnors stolta behag", huru helleniskt marmorädelt än varje dylik skildring blivit i hans dikt gestaltad. Endast Shakespeare, Bellman, Goethe och Bibeln — om man frånräknar ett och annat t. ex. det besynnerliga pryderiet i episoden om Noah och Kanaan — skildra ofta med jämförelsevis oförfärad öppenhet och frihet det nakna och könsliga utan att det smått frivola åtminstone hos den skildrande själv är tillstädes och utan någon undermedvetenhet att begå något brott. Till detta slags skildrare torde man även kunna räkna Heidenstam. Ett stycke prov på djärv och frisk nakenhet är Bacchuståget i "Tvillingbröderna". Det är just icke något högtförfinat liv som beskrives, det är rus och galenskap, men det synes vara en sund blick, som betraktar det — fastän den knappast betraktar med moralistens ögon, som önska förädla det låga till ett högre, utan med konstnärens, som utan all biavsikt försjunka i glädje över färger och gestalter, om än även moralisten endast för stunden håller sig avsides och framdeles även han kommer att säga sitt ord — "nog är det vackert och lustigt i sin friska galenskap, men det kan endast ha rätt att vara till såsom övergående moment".

Heidenstam synes mig vid skildringen av det erotiska och nakna liksom stå utanför all kamp om

rätta sättet. Han fruktar intet, ångrar intet, gör inga avsteg åt höger eller vänster, är icke frivol, icke blyg, ännu mindre pryd, icke fräck, har ingen skamkänsla, men begår icke heller någon råhet — det som ser ut som råhet är det icke, endast frihet från fördom. Han är som diktare lik en kung, vilken kläder av och på sig i hela hovets åsyn, eller som en vilde, vilken aldrig vetat av att det är orent att vara naken.

Såsom skald är Heidenstam mera konstnär än virtuos. Med poetisk virtuositet menar jag här förmågan att med stor skicklighet genomkomponera ett stycke inre eller yttre liv i med stor skicklighet utförda rimflätningar, konsonant- och vokalsammanställningar, meter- och versarter, eller om det gäller dramer och romaner, i med stor skicklighet utförda handlingar, situationer och dialoger. Med poetisk konstnärlighet menar jag här — vilken betydelse man eljest kan lägga i ordet "konstnärlighet" — en mer än vanligt rik och djup känsla, förnimmelse och åskådning av inre och yttre liv jämte en därav följande mer än vanlig förmåga att uttrycka det kända, förnumna och åskådade i lyrisk dikt, roman eller dram, utan att därför någon synnerlig skicklighet i rimflätning, ordsammanställningar, dialog etc. nödvändigtvis behöver utvecklas i utförandet, om ock vissa yttre

verkningsmedel, men kanske här mera oavsiktligt, alltid måste brukas för att ett poetiskt konstverk skall kunna begripas. Jag vet icke om detta är en fullt riktigt uttalad skillnad mellan virtuositet och konstnärlighet, vilka väl aldrig kunna tänkas fullt skilda från varandra — men den må tills vidare få gälla så gott den kan.

Huru som helst har jag själv en viss benägenhet att inrubricera somliga skalder — roman- och dramförfattare inberäknade — mera under begreppet virtuoser, andra mera under begreppet konstnärer. Hos vissa skalder kan man likväl icke påstå att de icke äro stora virtuoser på samma gång det icke kan förnekas att de äro stora konstnärer — hos andra tycker man sig finna att än det konstnärliga, än det virtuosa är förhärskande vid olika perioder av deras liv, i olika verk, eller i olika delar av samma verk.

Jag har hört det efter min mening besynnerliga omdömet om Heidenstam, att hans poesi är mest "konst", i betydelse av virtuositet med en liten anstrykning av konstgrepp. Jag medgiver att jag på sina ställen i Karolinerna tyckt mig finna något liknande konstgrepp och att hans virtuositet i verskonst på senare tid blivit starkare framträdande än förut. Men till sitt väsen är han en av de siste jag skulle vilja inrubricera som virtuos och en av

de förste jag ville räkna till konstnärernas grupp, om ock hans virtuositet, hur vårdslös den också stundom är, även den ibland kan överträffa deras, som nästan huvudsakligen endast äro virtuoser.

Understundom tycks det mig emellertid som saknade Heidenstam den koncentration, som är nödig att göra en dikt till ett riktigt fullfärdigt konstverk, ibland tycks det mig som han läte versen gå efter behag antingen den är välljudande eller icke, bara han får fram alla bilder och infall som trängas om att bli uttryckta. Stundom tycks mig denna vårdslöshet gå litet för långt, även om det är något berättigat i den invändning som kan göras att det är bättre att bilden och tanken komma fram i sin ursprungliga äkthet än att de skola stympas eller snedvridas av rim och meter.

Redan i "Vallfart och Vandringsår", där likväl dessa svagheter torde förekomma oftare än i hans andra diktsamling, finnas likväl mästerstycken av koncentrerad vers och bild i förening som t. ex. detta om Abu Jussuf bokpräntare:

Hans djupa svarta öga sken
ur mörka huvudklädet.
Han knöt sin hand av skinn och ben
och slog i fönsterbrädet.

Han strök sin kala huvudskål.
— "Ni lata sällar, vet ni vad?

Först den kan leva nöjd och glad,
som lever för ett mål."

Vacker musikalisk vers och jämförelsevis fullfärdig är även "Isissystrarnas Korum", en riktig visa, mera känslorik och innerlig än många visor pläga.

Oskuldsfulla systrar; lyften kransen
från ert hår till nattens blund!
Över öknen glimmar aftonglansen.
O! att evig vore kvällens stund.

O, att Tebes flickor, vilka träda
med sin kruka till brunnen glatt,
alltid vore lika älskligt späda,
lika älskligt unga som i natt.
O, att barnen, som på bergets kam
bredvid hjorden gå
alltid vore barn och deras lamm
alltid lika små!

Rena, oskuldsfulla systrar, gråten,
gråten ljuvt på er myrtenkrans!
Stängen templets dörr för världen! Låten
blott den ljuvhet, som i kvällen fanns,
blott de ungas oskuld här bo inne.
Skänk den här en fristad än,
när hos dessa barn och flickor den
länge sedan endast är ett minne.

Det enda som stöter mitt öra i denna korsång är den där uttalade önskan att lammen skola vara alltid lika små — det menas förmodligen att lammen alltid skola förbliva lamm, men det är kanske

något alltför sött i själva uttrycket, som verkar barnkammaraktigt.

Något av samma melodi och samma stämning av vemod och lycka, men en melodi i ännu mera genomarbetat skick och en stämning ännu starkare och rik på inre liv är det i den underbara visan "Morgonen" i Heidenstams senare diktsamling.

Morgontimme, jag vill händer lyfta.
Jag hör sorl, jag hör lyrors slag.
Tag mitt offer! Ack, du ser mig snyfta!
Lyckans snyftning som offer tag.
Du sprängt lås och reglar
från min andes hus.
Allt mitt väsen speglar
som ett hav ditt ljus.

I "Ensamhetens tankar", en av den första samlingens diktcykler, där man på grund av diktens korthet kunde vänta att den lyriska koncentrationen borde vara tillstädes, är den ock ibland att finna. Dessa småstycken likna för övrigt oftare en slags känslans och reflexionens "Sprüche in Reimen" än de likna visor och sånger. Koncentrationen ligger också snarare hos dessa dikter i tankens och bildens sammanträngdhet än i formens fasthet och verkar därutinnan understundom med epigrammatisk kraft.

"Där innerst i min ande bor en gnista;
att lyfta den i dagen blev mitt mål,
min levnads liv, mitt första och mitt sista.

Hon gled mig undan, tärde och förbrände.
Den lilla gnistan är min rikedom;
den lilla gnistan gör mitt livs elände."

Kan man kortare, innerligare och sannare uttrycka genialitetens eller om man så vill endast det personligt egenartades sorg och lycka än i dessa sex rader! Vistonen finnes dock även den vackert representerad i en strof som denna:

Du travare min,
jag längtar ej in
till kvava hemmets kakelugn.

Håll ut en timme, håll ut i tu
och du köper mig du
två korta timmars lugn.

Eller i det korta Goethevärdiga stänket av en visa:

Jag snärjer i en snara,
var viss du får mig kär.
Men just när du skall svara
dig själv en dag så här:

"Jag får väl ge den styggen
mitt hjärta, som han tiggt,"
då vänder jag dig ryggen
och gör en munter dikt.

Eller i det strax efterföljande stycket som icke blott är Goethevärdigt utan även kanske Goethereminiscerande ("warte nur, balde ruhest du auch"):

"Varför till ro så brått,
du som jag vill allt gott?
Följ mig en månskenstimma,
kyrktorn och fönster glimma.
Fullmånen lyser klart.
Natten är snart förbi.
Stanna, min flicka! Snart
finnas ej heller vi."

Frånser man att det är tvenne själar med i detta dödstankeackord och att dessa själar äro unga, liknar det nästan en översättning av det berömda Goetheska — i så fall den yppersta vi äga, ett alldeles lytelöst stycke, vare sig betraktat som original eller icke.

En riktig visa och en riktigt vacker visa är även stycket XXII av samma diktcykel, ehuru det liksom ofta i Heidenstams dikter kanske har mer av bild- och färgtyngd än visor kunna bära utan att förlora sitt väsen av visa. "Bland cedrar lyser med bländvit tinne ett tempel helgat åt fädrens minne, bekransat sovande som en grift" — ett stycke vers som detta är kanske litet för tungt att sjungas, hur väl det eljest ljuder. Men de sex sista raderna sjunga och dansa, om ock även de icke lättfotat, som vore det verkliga dansande barn och unga kvinnor:

Kring dörren kvinnorna myrten linda.
De sjunga, medan de sammanbinda
den långa slingan med purpurgarn:

"Må denna fest våra fäder gälla!"
Då svarar kören i templets cella:
"Av deras kärlek vi äro barn."

Jag vill icke påstå att bild- och färgtyngden i den Heidenstamska dikten i och för sig är ett fel. Vilken levande tavla är det icke i denna kortfattade halvt dramatiska, halvt lyriska färg- och melodiskildring, vilken även har något i sig av anordning med växelkorer. Men det förefinnes måhända en hemlig strid mellan den dansande tonen och takten å ena sidan och det med liv mättade innehållet å den andra. "Bländvit" — "gaveln" — "sammanbinda" — "purpurgarn" — äro kanske alltför tunga ord för den dans de träda. Kanske besitta dock även de gamla helleniska korerna hos Sophokles, vilka även de tyckas gå i danstakt, just denna tonfallens tyngd, vilken torde giva dem en värdigare, men icke klumpigare hållning än mera modernt lättfotade visor.

En och annan gång är Heidenstam fullt ut så konstskicklig i rent formellt hänseende som vilken stor virtuos som helst utan att därför vara mindre konstnär i djupare och rikare mening, t. ex. i den underfulla och hemlighetsfulla pilgrimssången. Även där är dock melodien sammansatt av alltför bild- och färgtyngda tongångar att vara riktigt sångbar. Jag har ibland tänkt mig att den

borde sjungas med orgelackompanjemang. Vem skulle till piano eller gitarr kunna sjunga ord som dessa?

Stilla, saliga,
soningsfulla
stämmor, fåfängt kallen I.
Hotfullt otaliga
syner rulla
upp ur Hades min syn förbi.

Ett instrument lämpat att ackompanjera detta stroffragment är möjligen harpa. Men räcker ens harpan till för en sång som denna?

Jungfrur rövande
utan ånger
frusta centaurer i flyende tramp.
Avgrundsbedövande
vilda sånger
skratta i takt med hovarnes stamp.

Endast orgeln kan kanske uttrycka detta sista. Orgeln med sitt väldiga omfång om allt det gudomligt djupa och höga kan måhända ock skildra det demoniska och möjligen även det som ligger vid det demoniskas gräns — det hedniskt vilda, vilket visserligen icke är demoniskt i sig självt och icke hos Heidenstam framträder som demoniskt, men bliver det hos den kristtroende som överlämnar sig åt detsamma mot bättre vetande. Det demoniska är över huvud taget icke mycket med i Heidenstams diktning annat än i den under nittonde århundradet

traditionella betydelse, som uppkommit under inflytande av Byron. Han tyckes icke riktigt förstå det sataniska såsom det mot bättre övertygelse skeende. T. o. m. när han skildrar Satan direkt som i "Djävulens frestelse", där Satan frestas av Messias, är Satan för frank och fri att vara Satan. Visserligen är det något sataniskt i hans dräkt och uppträdande.

> Från vagnen steg Djävulen ned och log,
> men alla de andras leende dog.
> Av pärlor en månehalva
> på toppen av luvan gungande sken
> och lockarne blänkte av salva
> vid vardera örat på kammar av ben.
> Med långa tänder och skägglös haka,
> med näsan krökt över färgad läpp
> och ögonen trötta av nöjen och vaka
> han stödde sin tunna hand på sin käpp.
> Så ljudlöst skredo hans sockor
> av persiskt gråverk, att blott vid hans gång
> där ljöd en sakta och pinglande sång
> från bältets kulor och klockor.

Nog är detta tassande i sockor och pinglande med klockor, denna blänkande salva och dessa kammar av ben samt isynnerhet detta löje, som dräpte de andras, en icke olämplig utstyrsel för det sataniska, men det är liksom för mycket av ungdomlig konstnärsglädje över denna utstyrsel och det sataniska, redan nu alltför litet sataniskt, är det ännu mindre i det följande. Han liknar nästan

mer en indian, som i mockasiner och fjäderkrona mött en puritansk, om Herren Jesus talande missionär, vars ord han missförstår samt med indiansk hövlighet och intelligens försöker att sätta sig in i och på sitt indianska poetspråk försöker besvara så gott sig göra låter, än Satan själv ansikte mot ansikte med Jesus själv.

Goethes Mefistofeles, ehuru kanske alltför mycket godmodigt humoristisk, har möjligen mera verkligt djävulskap i sig, och även Byrons Lucifer har visst åtminstone en djupare känsla av evig fiendskap till världsallhärskaren, men även han har väl för mycket ädel höghet över sig att vara någon riktigt satanisk Satan. Förmodligen är det ofta någon sida av deras eget väsen skalderna skildra, när de skildra Satan. Mefistofeles är förmodligen icke mycket olik satirikern och humoristen Goethe. Lucifer är den ensligt sörjande trotsaren och grubblaren Byron med nattens höghet och mörker över sinnet och nattens stjärnesvärmeri om pannan. Heidenstams djävul är hedningen Heidenstam, som under kristendomens inflytelse väl kan misstänka sig själv för sataneri, men är för helleniskt naiv att fullt begripa sig själv såsom djävul. Det kräves att svika sig själv för att bliva djävul och kanske, ehuru möjligen icke med nödvändighet, även för att skildra det djävulska med sanning. Man må

vara aldrig så högmodig och hänsynslös — så länge man är det på god tro, är det intet djävulskt däri. Det kan väl vara tvivelaktigt om landsförrädaren Alkibiades någonsin kände den ångrande obotfärdiges pina och lust att pina — att han i alla fall till sist uppförde sig otadligt nobelt mot Aten, var möjligen endast i enlighet med den suveränt samvetsfrie äldre evpatridens stadgade smak för det ädla, liksom hans landsförräderi varit den unge evpatridens otålighet att vara bunden med något som helst band på sin makt- och ärelystnad. Jag känner emellertid icke Alkibiades' inre historia — möjligen har även han haft en kamp med sig själv och en luttring att genomgå. Och så torde även ha varit fallet med hans närmare eller fjärmare fränder i senare tider — en Bolingbroke, en Mirabeau, en Armfelt, en Byron.

Planen för dessa kåserier omfattar inga grundligare källstudier och jag vill därför icke tum för tum undersöka vad Heidenstam är och icke är — endast framställa ett och annat av de intryck han gjort på mig såsom skriftställare och personlighet. Hans levnadsfilosofi lär skola finnas i Hans Alienus samt här och där annorstädes. Jag minnes icke eller har aldrig vetat mycket om denna filosofi. Jag misstänker, att Heidenstam är filosof något så när på samma sätt som Goethe var det, en

som är intuitivt medveten om mångt och mycket, som andra filosofer icke drömma om. Men någon systematiker eller terminolog är han väl näppeligen, och jag misstror i hög grad hans förmåga av konsekvens i utsagor. Sanningen är emellertid på samma gång så omfattande och svår att uttrycka, att det kan vara rätt mycket sanning i två skenbart ganska motsatta uttalanden. Ett är att djupt känna och ana vad livet i sitt innersta väsen är och uttala detta i karakteristiska bilder och slående epigram — ett annat är att bygga riktiga slutledningar från riktiga premisser; bägge sätten äro bra, men det senare tråkigare. Det förra är Goethes och Heidenstams, det senare Kants och Boströms.

När Heidenstam är tänkare är han vanligen jämsides dels bildande konstnär, dels kvickhuvud och epigrammatiker, och i all synnerhet paradoxmakare. Han liknar till en viss grad Tegnér i sättet att fyrverka med infall och bilder, hans stil är möjligen delvis påverkad av Heine, men det är dessutom något särskilt Heidenstamiskt i hans sätt att breda brett och vårdslöst med penseln — än en bild färdig i få penseldrag och levande som livet självt, än och det rätt ofta bara ett utkast, en sorts halvdröm, vars ofullfärdighet och skumhet förarga människor, som likt mig önska

litet större tydlighet. Av fraser, som skola ersätta det verkligt kända och i fantasien verkligt sedda, förefaller det mig däremot, att man finner endast föga hos Heidenstam. Han förekommer mig sällan oäkta, men rätt ofta alltför vårdslös i lyrisk form och även någon gång otydlig i bild, ehuru detta egentligen icke på grund av den livlighet varmed han ser bilderna uppstiga inom sig är i enlighet med hans konstnärliga egenart. Jämte de mera tydliga syner han ser, ser han förmodligen otydliga, och han framställer kanske även de senare omedelbart sådana de tett sig, utan att efteråt försöka utfylla det osedda med något indiktat — en utväg, som väl icke heller är den riktiga. Bland "Karolinerna", vilken bok jag emellertid erkänner att jag icke läst med någon ingående kritik, finnes, om jag ej misstar mig, åtskilligt av detta skugglika fantomartade utan fullständig gestalt — ett stycke samtal i natten, en enstaka röst ur intet, ett ansikte, som dyker upp och försvinner, en vandrande gestalt av gamla livrustkammarkläder utan ansikte och händer, drömsyner som icke nått visionens klarhet och endast halvvägs finnas kvar i erinringen, när drömmaren vaknat. I Karolinernas andra del tycktes mig, när jag läste den, det skildrade livet vara mera levande, ehuru även där vissa skildringar äro fragmentariska och vaga.

Nog är det en liten karakteristisk och verkligt livliknande episod, när Svedenborg räcker rekryten snushornet, men episoden är alltför flyktig — man ville gärna ha något mera av den vänlige, älskvärde och underlige siaren-vetenskapsmannen — och han som fick snushornet och gick och grubblade på kungamordet, vilken dimfigur är icke han?

Över tsar Peters gästabud och lidelse är det däremot full realitet, en genial tavla, möjligen direkt påverkad av någon förebild i Kreml eller Zarskoje-Zelo? Likaledes har realiteten följt "Dumma svenskan" ända in i harems orientaliska saga, även den senare minst lika real som den dumma svenskans svenska folkspråk, tafatta åtbörder och enfaldiga ädelmod. Förmodligen äro dessa bägge bilder vid sidan av några till de yppersta bland Karolinerna.

Vad skall jag ytterligare säga om Heidenstam, utom det redan sagda, att han — i enlighet med min diktande fantasi, om icke i enlighet med verkligheten — är en försvenskad utländsk ädling med anor från en högtysk borg, från det helleniska Alexandria, från Tebe, Babel och Lyckliga Arabien, att han är boren konstnär och skald, att han som filosof är intuitiv likt Goethe och som kvickhuvud i släkt med Tegnér och Heine. Som svensk ädling är han gästfri och vänsäll, ehuru lika ofta

förnämt tillbakadragen som spirituellt kåserande. Som Faraos ättling vill han se hovfolk omkring sig, drömtydare, munskänkar, bagare och trollkarlar, ehuru den arabiske schejken i honom stundom vill grubbla och drömma i enslighet. Som Sardanapalus vill han kanske helst avvakta hornsignalen om persernas anfall vid gästabudsbordet, ehuru han kanske även icke sällan sett väggens mene tekel och kanske ej fruktar det, utan ännu hoppas en Babels pånyttfödelse. Den halvarabiske tempelherren lever ännu kvar i honom och om också halvt resignerad, har han kanske icke helt uppgivit hoppet om att finna Moguls kungaring, vilken ändå trots allt kanske icke synes honom fullt lämpad för gatsoparen Umballas plebejiska tinningar. Livdrabanten från Bender synes mig vara en mera förbigående ånornas reinkarnation än de föregående. Vilken skall följa efter denna? Tsar Peters gestalt tyckes i Heidenstams dikt peka ännu längre åt öster än Karl XII:s i Kungsträdgården.

Det finnes i Heidenstams skaplynne en lust att kläda ut sig, att arrangera diktade historiska uppträden och agera med i dem — en böjelse som icke så litet liknar Gustav III:s. Han gör visserligen allt detta med halv ironi, men har icke desto mindre ett visst välbehag av detta utklä-

dande, arrangerande och agerande. Om jag fortfarande rider min käpphäst om härstamningen, var finner jag upphovet till detta om icke från rokokon och kanske även barocken med allt dess teatraliska utklädande, bägge hemmahörande vid hoven och på herregodsen och således direkt och faktiskt nedärvda hos Heidenstam, icke bara fint förstådda och genomstuderade som hos den lärde Levertin, vilken väl eljest är vår rokokoman par préférence. Men även vid sidan av denna härstamning från dessa barockens och rokokons adliga aktörer med deras utklädning till förgångna tiders heroer, torde hos Heidenstam den andra faktor, jag förut antytt, vara medverkande i hans fornsympatier — aningen om ett en gång i förfäderna genomlevat liv i helt annan omgivning än där han nu dväljes. Det är icke så solklart att icke starka sympatier mellan en viss människa och en viss period i ett visst land bland ett visst folk icke är beroende på ett faktiskt organiskt sammanhang — ej heller det att icke blott en talesättlig utan verklig frändskap finnes mellan två människor, skenbart långt, långt borta från all skyldskap — i det nämligen förgreningen skett så långt tillbaka i tiden, att vetskapen om skyldförhållandet försvunnit eller att man eljest av annan anledning icke vet något om detsamma. Vad särskilt sympatien för förgångna folk och tider

beträffar, kan den möjligen vara beroende på ett släktarv — se härom vad naturvetenskapsmän hava att säga rörande atavismer — vilket efter århundradens vila på nytt uppträder starkt utvecklat. Man må alltså, om man så vill, skratta åt mina fantasier om Heidenstams reala härstamning — icke blott som "Adlerbeth med romare i släkt" till karaktären — från de länder och folk där hans fantasi helst dväljes. Ett och annat kunde kanske verkligen vara att finna genom tillämpning av en hypotes som den om sympatiens, utseendets och uppträdandets hänvisning på härstamningens källa och tillflöden hos skalder och konstnärer. Lermontovs byronism torde icke blott varit samtidighetens och en tillfällig själslikhets frändskap med Byron. Lermontov var en ättling av den skotska ätten Lermont och Byron på mödernet av den likaledes skotska ätten Gordon. Vem vet, om ej en verklig släktskap, kanske t. o. m. rätt ofta på nytt knuten, för flera eller färre århundraden tillbaka förefunnits mellan dessa bägge ätter? Laura Marholm har gjort en fantasiutflykt med Strindberg genom hans kveniska förfäder över Sibiriens snöslätter och tyckt sig återfinna samojediska och tschuktschiska drag i hans anletsdrag, gestalt och skrifter. Jag har följt hennes exempel och försökt i hans anletsdrag, gestalt och skrifter återfinna urtidernas

Heidenstam, i Egyptens Tebe och Alexandria, i Saba och Babel, ehuru han sedan dess genomlevat högtyska, lågtyska samt herrgårds- och hovsvenska stadier.

*

TILLÄGG.

Det är nog icke särdeles nöjsamt att såsom en betydande författare i våra dagar måste göra se sig uppställd på en ställning, som är halvt en piedestal, halvt en schavott, kring vilken allmänheten går runt och gör anmärkningar och fäller omdömen, vilka icke alltid äro träffande eller kvicka. Vanligt folk som icke förstår sig på konst dömer efter sin hemsmak och säger: "stiliga ben har han, men löjtnant B. på Värnamoingarne är vackrare". En mera konstförståndig förbipasserare säger, att konstverket inte just hör till det bästa av den Bolognesiska skolan, under det hans följeslagare disputerar emot och i beundrande extas säger något platt om Endymion och Hermes. Somt ovilligt folk säger bara: skräp alltsammans, både ni och han och Bolognesiska skolan. En bild av marmor eller brons kan på grund av sitt marmor- eller bronshårda väsen med någorlunda jämnmod bära dessa anmärkningar, även de minst geniala och närgångnaste. För en levande piedestalman

och schavotterare är det däremot ibland obehagligt att vara skottavla för alla förbipasserares missförstånd. Jag erinrade mig detta, när jag skrivit min uppsats om Heidenstam och misstänkte att jag i ett och annat varit orättvis — tog åter fram Karolinerna för att kontrollera mina omdömen och fann att de icke voro i allo giltiga. Jag tror visserligen fortfarande att hans Karl XII icke är fullt vad han borde vara. Karl XII:s likhet med Gustav IV Adolf har måhända blivit väl mycket framträdande, utan att det som skilde föregångaren från efterföljaren blivit tillräckligt synligt — ibland förefaller det som Karolinernas förf. icke kunde dölja för sig själv och allmänheten, att den store konungen synes honom väl liten — åtminstone i jämförelse med den vilde, väldige tsaren. Men mitt påstående att Karl XII, "när han icke är bara en missuppfattning, är mera Verner v. Heidenstam än Karl XII", fann jag vid närmare undersökning alldeles misslyckat. Heidenstam återfann jag däremot i de goda huvuden förf. låter uppträda i konungens omgivning — halvt maliciösa skämtare, som behandla Hans Majestät litet nedlåtande, vilket man ock nästan tycker att han enligt den Heidenstamska skildringen förtjänar. Jag är icke historiker nog att veta hur långt Heidenstam har rätt i sin uppfattning — men anser icke omöjligt

att det kunnat vara mer av personlig storhet i Karl XII:s väsen än det som i Karolinerna kommit till synes.

En annan orättvisa fann jag mig ha begått — nämligen angående det otydliga och vaga i de bilder som framställas i det karolinska galleriet. Vissa av dem syntes mig vid närmare efterseende sällsynt levande — endast om ett eller annat mindre parti tyckes mig numera omdömet sant. Även av Heidenstams "svenskhet" fann jag mera i Karolinerna än vad jag förut funnit, vilket dock icke hindrar, att han jämte sitt svenska blod kan hava ärvt åtskilligt av det utländska, jag trott mig finna inmängt med hans — den stora intuitiva konstnärliga förståelsen torde för övrigt, antingen den är född svensk eller egypter, även vara tillräckligt kosmopolitisk att sant skildra vilken folkkaraktär som helst, svensk, babylonisk eller turkmenisk. Icke heller vidhåller jag med någon envishet att han efter sina vänner och bekanta i familjen och grannskapet modellerat sina Karoliner, av vilka somliga torde vittna om goda historiska studier och god historisk konst.

Ännu ett vill jag tillägga, nämligen att det mera är om en föregående periods Heidenstam än den nuvarande mina omdömen i föregående uppsats kunna anses något så när giltiga, där de icke

helt misstagit sig. Han, som redan i sin första diktsamling sagt: "var kväll jag jordar mitt gamla jag och vaknar upp med ett annat", har naturligtvis under årens lopp utvecklat sig och utvecklar sig väl än att bliva något annat och mera än han en gång varit. "Den stränge Apollo", vars annalkande han anar (se en artikel i Svenska Dagbladet) är väl knappast en av de glada gudarne, som drevo nojs med bagardottern och vattendragaren i Ninive, och även uppfattningen i Karolinerna är väl en beskaffenhet endast inom det geologiska lager de utgöra i den Heidenstamska produktionen. En ytterligare utvecklad uppfattning torde komma att bliva nästa lagers beskaffenhet, antingen det blir en bok om Gustav Vasa eller en om Dschengis-Khan, d. v. s. går vidare i svenskhet eller längre i österväg.

ANMÄRKNINGAR

Allvar = Gustaf Fröding, Posthuma skrifter, Allvar, mer eller mindre 1918
E = Efterskörd av Gustaf Fröding 1910
ES = Efterlämnade skrifter av Gustaf Fröding 1914
G = Grillfängerier av Gustaf Fröding, I och II, 1898
KT = Karlstadstidningen
SvD = Svenska Dagbladet
U = Ur dagens krönika, tidskrift 1881—91
UNT = Upsala Nya Tidning
r = rad, raderna
ä fr = ändrat från
ä t = ändrat till

HEMSÖBORNA. Sid 1.

Trycktes först $^{25}/_{2}$ 1888 i KT, omtrycktes i Allvar.

FÄDERNAS GUDASAGA. Sid. 5.

Trycktes först $^{10}/_{3}$ 1888 i KT, omtrycktes i Allvar.

SKÄRKARLSLIV. Sid. 9.

Trycktes först $^{1}/_{12}$ 1888 i KT, omtrycktes i Allvar.

NATURALISM OCH ROMANTIK. Sid. 12.

Trycktes först i »Ur dagens krönika», 1890, omtrycktes i E.

Vid omtrycket gjorde Fröding följande ändringar:

Sid. 19 r. 16 ff. *om jag ej misstar mig även av Georg Brandes* tillades i E.
» » » 27 U *allegoriska* E *symboliska*
» 22 » 17 » *amputering* E *rudimentisering*
» 23 » 10—12 *dock .... kvar.* tillades i E.
» » » 21 U *själ och det en av* E *själ av*

Sid. 24 r. 2 *så när helt* tillades i E.
» » » 6 *i det närmaste* tillades i E.
» 26 » 2 U *amputation.* E *rudimentisering.*
» » » 16 *möjligen* tillades i E.
» » » 19 *kanske* tillades i E.
» » » 25 U *fallit mig in* E *kommit mig i minnet*
» 27 » 13 » *blankt* E *alldeles*
» 29 » 3 f. U *visat sig vara ett ypperligt* E [*möjligen är* ä t] *påstått vara ett*
» » » 7 *trots allt kanske* tillades i E
» » » 8 U *stort gagn* E *gagn.*
» 31 » 5 » liv. E liv *i Sverige.*
» » » 8 » *teoritrons* E *en tvivelaktigt riktig teoritros*
» » » 10 » *dra ett strå till stacken.* E *säga något, som stödde den.*

Som slutomdöme tillfogade Fröding:

I det stora hela taget torde jag ännu hysa den mening som i ovanstående uppsats framställts, men har i ett och annat modifierat denna mening. Det är mig numera ovisst om ej »undine-» eller människodjurliknande varelser verkligen existera, vare sig som degenererade (se Bulwer) eller ännu ej till ett högre stadium utvecklade (se Zola). Ingen av dessa torde därför helt vara endast fantiserande romantiker eller på någon fullt oriktig

teori troende modern fantast. Något av sann realism torde ha funnits hos dem bägge.

OM HUMOR. Sid. 32.

Trycktes först i »Ur dagens krönika» 1890, omtrycktes i E, varvid Fröding gjorde följande ändringar:

Sid. 32 r. 8 f. *eller vetenskapligt tendentiöst* tillades i E.
» » » 10 f. *eller att visa människorna vad de äro.* tillades i E.
» » » 12 U — humorist *för humorns egen skull* — E humorist *på grund av nöjet av humoristisk uppfattning och framställning* —
» » » 18 » *skratt.* E *halvt svårmodigt men medkänsligt löje.*
» 33 » 4 » *förkastade och* ömkliga E ömkliga
» » » 6 » *vara glad i er och älska er* E *ha nöje av er*
» » » 7 f. » *vända sig ifrån er med avsky och* E *betrakta er som ett slags »försökskaniner» eller*
» » » 9 » sig: *si* E sig:
» » » 14 » sedlig *och den är därvid i sin fulla rätt.* E sedlig.

Sid. 33 r. 26 U *och det är ändå det försonliga vänliga sinnelaget* E *vilket ändå är det*

» 34 » 3 » *kärleken* E *sympatien*

» » » 5 *som äga förmåga av sympati* tillades i E.

» » » 10 U att *hålla av och* finna E att finna

» » » 11 *det sorgbundna* tillades i E.

» » » 12 U *är* E *anses*

» » » 13 f. » *ingen har rätt och ingen orätt.* E *emedan den alldeles bortser från, om man är det ena eller det andra.*

» » » 15 o. 18 U indifferentism*us* E indifferentism

» » » 26 U *skratta åt sig själva och känna sig vara av samma bräckliga släkt allihop.* E *icke anse sig själva bättre än andra.*

» 35 » 3 » *sig själv.* E *i fred för dylika.*

» » » 7 » *sedligt* E *lyckosökande*

» » » » » — *självviskhetens avslipande och* ett E ett

» » » 16 » den *vänliga* E den *humoristiska*

» 36 » 6 *mer eller mindre* tillades i E.

» » » 8 f. U *förlåta och hålla av varandra*

E *och åt oss själva samt tycka om varandra*

Sid. 36 r. 16 *plakatet över* tillades i E.
» » » 22 U *det roligaste och intressantaste de sett.* E *mer intressant och rolig än de andra personerna.*
» » » 27 » *blev kär hållen* E *förblev att vara omtyckt*
» 37 » 3 » konstnärs*dygd* E konstnärs*lynne*
» » » 5 » *mycket av* tillades i E.
» » » 14 » *fjorton dagar* E *en vecka*
» » » 15 » på *stackars* E på
» » » 16 » umgängesvän *för alla sina livsdagar.* E umgängesvän.
» » » 18 f. U *glädjens och det förlåtande* löjets E *ysterhetens och fridomsfrihetens och* löjets
» » » 23 U *lekte* E *låddes leka*
» 38 » 3—5 U *rättfärdigheten. Men humorn har ingen rättfärdighet,* E *av dem som anse sig skyldiga att döma över andra, i enlighet med vad de kalla rättfärdighet. Men humorn dömer icke,*
» » » 6 U *kärlek* E *sympati*
» » » 20 » med *självviskheten och hatet och*

föraktet? *De vore förvisade ur världen för alltid.* E med föraktet?

Sid. 38 r. 22 U *kommer och låter* E låtom
» » » » » *allesamman* eller E eller
» » » 23 » som *vi alla fått av naturen.* E som *ännu är kvar.*
» 39 » 2 » det *med sanning men ensidigt* E det
» » » 7 » trådde *i den eviga elden.* E trådde.
» » » 11 *där* tillades i E.
» » » 14 U *förfalskas* E *förflackas.*
» » » 17 » *Sedlighets- och sanningssträvandet* E *Sanningssträvandet*
» » » 24 » *och ädelmod, vilka äro* E, *vilken är en av*
» » » 25 » *av* humor E *i* humor

Som slutomdöme tillade Fröding:

Numera tycker jag att ovanstående uppsats i någon mån överskattat humorns värde. Göethe har visst en gång skrivit ungefär: »humorn är visserligen ett av geniets attributer, men den må icke bliva det allenahärskande». Jag är benägen att instämma i ett dylikt yttrande. Man jämföre dessutom Taines uppfattning av engelsk humor i hans bok om engelsk litteratur!

ETT BESÖK I ZWINGER. Sid. 48.

Trycktes först 6 och 8 dec. 1890 i UNT, omtrycktes i Allvar.

Se R. G: son Berg, »Fröding och konsten» (i »Frödingsstudier», 1920).

LEGENDER OCH VISOR. Sid. 51.

Trycktes först i KT $^{21}/_{11}$ 1891, omtrycktes i »Allvar».

Som bekant har denna recension spelat en viss roll i litteraturhistorien. Enligt vad Werner Söderhjelm meddelar i sin monografi över Levertin (I: 327 ff.), skrev Levertin till Heidenstam den 4 december om Frödings anmälan: »den är, synes det mig, intressant både genom sin *jalousie de métier* och sin demokrat-friska bondton — du förstår mig nog, när du läst den! Jag blev arg och skrev — något som jag efteråt ångrade — ett brev till Karlstadstidningens redaktör Hellberg, en gammal uppsalakamrat till mig, och skällde ner gitarrklinkaren eller anmärkte, rättare sagt, att alla icke fått en sådan uppfostran, att de älska 'dragklaver' — somliga tycka bättre om en *Stradivarius*. Recensionen bör särskilt vara intressant för dig, när det talas om 'en viss estetiserande ton, som mer erinrar om en väl skolad och beläsen tavelkännare än en skald' — jag me-

nar, att det är eget att se 'estetik och beläsenhet' satta upp som motsatser till skaldskap för oss som älska slikt. — Som du skriver, det är ensamheten, när man icke vill göra propaganda, icke demokratisera om den tjänande systern, icke skriva politik och icke veta av nästan — blott göra syner, som glänsa och stråla!» Tyvärr har Levertins brev till Hellberg ej blivit bevarat; det torde ha varit rätt ampert i uttrycken. Hellberg hade bett Fröding göra recensionen »så hygglig han kunde», vilket denne också lovat. Redan några dagar efter sedan recensionen stått i tidningen, fick Fröding mottaga ett brev från Albert Bonnier av den 26 november, där det bl. a. stod följande: »För den häromdagen mig tillsända utförliga och välskrivna recensionen av Levertins dikter får jag på förf. och egna vägnar tacka. Som ni sett, har jag till denna jul ganska mycket nya böcker och blir jag Er särdeles tacksam, om Ni vill egna dem Er uppmärksamhet: Rydbergs Vapensmeden, Rydbergs Dikter etc.» Något mandat av Levertin att tacka å dennes vägnar hade Bonnier säkerligen icke; hans anhållan om att Fröding skulle recensera de nya böckerna vittnar emellertid om, att han verkligen ansåg recensionen av »Legender och visor» förmånlig ur förlagssynpunkt. Fröding svarade omgående (den 28 november) och

skrev självmant om sin anmälan: »Helsa hr Levertin, om ni träffar honom, att jag möjligen varit något för mycket behärskad av min obenägenhet för det romantiska och således litet orättvis, när jag skrev min recension. Jag är för närvarande förälskad i Göthe och det gör kanske sitt till, att jag icke riktigt förstår dem, som äro honom olika. I alla fall kan jag uppfatta det intressanta i en så egenartad diktsamling som hr L: s, vilken torde stå ensam i sitt slag i vårt land.» Till sin syster Cecilia skrev Fröding ett långt brev juldagen, där han först utvecklade sin uppfattning av Goethe och sedan fortsatte på följande sätt:

»Min beundran för det enkla och naturliga har emellertid för icke längesedan spelat mig ett spratt. Som du kanske sett, har Oscar Levertin gett ut en diktsamling, vilken höjts till skyarne av hela pressen. Själv skrev jag med flit min recension, innan jag läst någon annans, emedan jag ville vara fri från påverkan. Jag tyckte, att hr L. var en verklig begåvning (kanske av hög rang t. o. m.), men på samma gång tyckte jag, att det var det gruvligaste i onatur jag läst. Det var mig omöjligt att uttala någon beundran och jag sade ut vad jag tänkte. Hr L. blev emellertid sårad och skrev ett hätskt brev till Maur. Hellberg, som han känner. Där beskylde han mig för

'jalousie de métier' och uttalade sitt förakt för 'handklaver och träskodans'. Kunde han hjälpa, att han föredrog en 'Stradivarius' framför dragharmonikan? Han kunde inte rå för att han icke kunde tävla med en tidningsman i omedelbarhet och — (tankestreck) okunnighet.

Jag har sedan gått och grubblat över, om det verkligen kunde vara avund med i spelet eller om det är ensidighet av mig att icke begripa det sköna i dessa katolska sorgdikter. Men hur jag vänder och vrider mig, kan jag omöjligt finna mig vid denna smärta, som 'går och krattar vissnade blad' och kallas 'lidandets lycka'. Det är emellertid obehagligt att veta sig vara ansedd som en rå avundsman.» Systern synes ha fortsatt diskussionen, ty i ett senare brev till henne (30 jan. 1892) återkommer Fröding till Levertin med orden:

— — "Natur und Kunst, sie scheinen sich zu fliehen und haben sich, eh man es denkt, gefunden.

ja så är det, ty i själva verket är konsten endast sann naturkänsla, som tagit sig uttryck i bilder, som motsvara denna känsla. Levertin har nog den där naturkänslan — verklig sorg, längtan, vemod etc., men jag kan icke medge, att han funnit de sanna bilderna. Nunnornas svärmeri

för en halvt erotisk Kristus kan väl ej vara uttryck för en ung nutidsmans religiösa och erotiska trånad. Det finnes dock undantag — Augustinus (i 'Monica') är en väl vald typ för en ung ångrande syndares hemlängtan från det tomma världsbullret. Men det är, tycker jag, för det mesta i L:s sätt att bruka själva språket något, som slår naturen mitt i ansiktet — allt under det man märker ett tydligt anspråk på att vara riktigt utsökt förfinad — detta retar en. Emellertid är det nog en märklig diktsamling i alla fall.»

Det var typiskt för Fröding att på detta sätt så att säga förvänliga sin kritik efteråt. Från Levertin fick han fram på våren ett brev, i vilket denne ursäktade sina uttryck till Hellberg. Levertins brev, som Söderhjelm anför, löd:

Högädle herr Fröding!

Genom ett samtal med Viktor Rydberg hörde jag, att Ni denna sista tid arbetat under trycket av en nedstämning, till vilken jag i viss mån skulle vara medverkande. Jag erinrade mig då det orättvisa omdöme jag i ett ögonblicks missnöje med Er anmälan av mina dikter nedskrev till vännen Hellberg; må poeternas gamla och klassiskt kända retlighet ursäkta det, och om mitt omdöme har något värde för Er — så låt mig även få be-

styrka det intryck av omedelbar friskhet, som Edra verser väckt, om de också genom hela sin art tillhöra ett fält, vilket mina förutsättningar göra mig svårt att kanske rätt uppfatta.

I det jag bifogar medföljande hälsning från Rydberg och Nyblom, ber jag att som litterär kamrat få tillönska Er en berättigad framgångs hela trygga, poetiska skaparlust.

Med utmärkt högaktning
Oscar Levertin.

Herr Gustaf Fröding.

Undertecknade önska härmed till eder överbringa ett uttryck av glädje över att vår litteraturskatt blivit riktad med sådana dikter som edra och förena härmed ett uttalande av vårt hopp, att ni skall skänka oss flera lika ädla och friska.

Stockholm och Uppsala, vårtiden 1892.
Viktor Rydberg. C. R. Nyblom.

Enligt Warburg [Rydbergsbiografin (1900) II: 740], som säkerligen byggde på en förstahandskälla, var initiativtagaren till denna sympatiyttring Rydberg, som fått höra »att en ung skald, som nyss givit ut en diktsamling, går sorgbunden. Sedan denne nämligen läst en annan ung diktares sånger, anser han sig duga till ingenting. Rydberg skriver då till denne andre och bedeı

honom, 'ifall han tycker sig med gott samvete kunna göra det', sätta sitt namn vid sidan av Rydbergs och en tredje god väns och i ett brev till den nedstämde uttrycka glädjen över att vår litteraturskatt blivit riktad med sådana dikter som hans och sitt hopp att han skall skänka flera lika ädla och friska.» Det var till Nyblom (i ett brev, som jag ej fått se) och till Rydberg, som Fröding riktade sitt tack »för helsningen och den vänliga uppmuntran den innehåller», i ett brev, som han skrev den 4 maj från Åmot i Brunskog, dit han tagit sin tillflykt. Till Levertin trädde han icke i något personligt förhållande, något vartill denna konflikt naturligtvis bidrog, om än den fullkomliga olikheten emellan de båda skalderna var den djupast liggande orsaken till den främlingskap, som rådde mellan dem. Om en senare sammanstötning mellan de båda skalderna se längre fram sid. 283! — Fröding uttalade sig sedermera mycket erkännsamt om Levertin och berömde hans litterära essayer mycket, Levertin ställde sig länge fullkomligt avvisande mot Frödings författarskap och vann aldrig något verkligt förstående av dess betydelse och egenart, även om han sent omsider uttalade åtskilliga vackra omdömen om vissa delar av det.

Bland Frödings »Självbiografiska småstycken»,

som skrevos i november 1910 såsom anteckningar till »Efterskörd» finns även ett, som skildrar förhållandet mellan honom och Levertin. Natten förut hade Fröding skrivit om sig och Svenska akademien (där han i förbigående nämner, att han först »under innevarande år i sammanhang med Strindbergsfejden» fått veta, att Levertin »varit den egentlige föranstaltaren» av brevhälsningen; källan till denna uppgift är mig obekant), men beslöt att tillägga »något om Oscar Levertin och hans envig med draken som dansar i träskor långt borta i landsbygden» — i ordalagen återklingar ännu minnet av Levertins hånsord om »träskodans» —, vilket skedde nästa natt och fick följande form:

Om Oscar Levertin.

Första gången jag hörde något om Levertin var tidigast på 80-talet, när jag vistades i Uppsala som ung student. Ehuru ett par år yngre än jag hade han redan vid min ankomst dit tillbragt ett par terminer därsammastädes och redan utgivit en samling noveller med titeln »Konflikter». Jag träffade honom aldrig och kom aldrig att läsa hans bok, men en av mina kamrater, som också hade skrivit en liten bok, gick till honom med denna för att få den bedömd — han tycks alltså

redan då haft ett visst litterärt anseende även bland de eljest mot begynnande författare så nedlåtande Uppsalastudenterna. Senare läste jag några hans essayer eller avhandlingar, fann dem såväl vittna om ingående kunskap och insikt som säker stilistisk genomarbetning — synnerligen förnäma skrifter, vilka jag i allo erkände som förstarangsverk i sin art. Ännu något senare, just som jag lade hand vid min första diktsamlings fullbordande, fann jag i kalendrar dikter av Levertin, vilka gjorde ett visst intryck på mig. Jag var ännu ej avundsjuk, men gjorde den reflexionen: »ja, det här är nog bra, men varför skulle icke jag också kunna göra något i den där stilen». Jag grep mig till och med an att göra något i »den där stilen» — av detta återstår intet mer än möjligen dikten »Tröst», vilken dock snarare fick ett Rydbergianskt än ett Levertinskt tycke. Det var först sedan »Gitarr och dragharmonika» utkommit och gjort lycka samt därefter några månader senare Levertins »Legender och visor» kommit ut som mitt ädelmod blev satt på ett hårt prov, när jag i Karlstadstidningen skulle recensera de senare. Jag kände verkligen den »jalousie de métier», vilken Levertin säges hava misstänkt ligga bakom min recension — och icke så underligt det. Jag skulle, om Levertin vunne

övertaget, komma att stå ett par trappsteg lägre på den litterära rangskalan. Detta var icke lätt att smälta. Dock föranleddes snävheten och kitsligheten i min recension även av något annat, nämligen min oförmåga att sätta mig in i den konstfulla men invecklade versflätningen i åtskilliga av Levertins dikter — jag misstänkte visst att denna invecklade form ej kunde vara förenlig med verkligt känsloliv, utan att skildringen av sådant var arrangerad och det självt låtsat — därtill kom att ämnesvalet torde varit mig ganska främmande. Nog av, min korta recension blev på få undantag när en samling försmädligheter. Gamle herr Albert Bonnier sände mig en tacksägelse för recensionen — om ironiskt menad eller föranledd av den medkänsla för de så länge undertryckta judarne, jag på ett ställe i recensionen uttalat, vet jag icke. Emellertid kom till en min vän, som även var Levertins, ett brev från den senare, vilket vittnade om att han både var djupt sårad och förbittrad — det var något om »träskodans» som just ej smakade mig väl — även jag blev sårad, men saken oss emellan blev något så när uppklarad genom några brev. Jag hyste dock länge stort misstroende till den levertinska diktens äkthet och skönhet. Men en gång, då Levertin recenserade något av mig skrivet i

Svenska Dagbladet, kom han mig att skratta — det var då själva till karl att vara diplomatisk, tänkte jag, ty en eller ett par spalter igenom hade han tagit sig för att uttala idel berömmande artigheter, under det att helintrycket var att det jag skrivit var av föga värde och detta kunde han göra genom att framhålla endast mindre viktiga förtjänster. Det föll mig dock aldrig in att i detta se någon perfiditet, såsom det under Strindbergsfejden från ett eller annat håll gissats. Jag trodde helt enkelt och tror så än, att Levertin i enlighet med Thorilds bekanta: man skall ej bedöma något efter dess brister utan efter dess förtjänster, beslutat sig för att icke säga något alls om det han ogillade eller ringaktade, men verkligen ej kunde finna något annat än det där oviktiga att med uppriktighet berömma.

Först längre fram lärde jag mig inse att den invecklade satsfogningen och versbildningen i allmänhet härledde sig från den litterärt högtbildades benägenhet att vara fullt korrekt och noggrann, och att vid närmare efterseende sammanhanget icke var förvirrat utan tvärtom synnerligen fast bundet, fick öra för det utomordentliga välljudet i levertinska versar och ett rätt bestämt intryck av den verkliga lidelsen och fantasirikedomen i desamma.

Under Strindbergsfejden nämndes även mitt namn i samband med Levertins, ehuru man tyckts önska behandla mig med största möjliga skonsamhet, förmodligen på grund av min sjukdom. Jag kunde alltså ej bli retad, men jag har i alla fall velat uttala min egen uppfattning av det kanske ej alltför betydande missförståndet oss emellan.

GÖSTA BERLINGS SAGA. Sid. 56.

Trycktes först i KT $^{24}/_{12}$ 1891, omtrycktes i Allvar.

I brev till sin syster Cecilia den 30 januari 1891 skrev Fröding om »Gösta Berlings saga»:

»Vad Selma Lagerlöf anbelangar, så tror jag hennes popularitet beror därpå, att alla människor en gång sett genom de tittglas från barndomstiden, hon sätter framför en — man blir glad, som när man återser en länge bortglömd vän, som man en gång beundrat. Det var i alla fall ett djärvt och originellt uppslag att komma med de där tittglasen. Jag tycker för resten, att man bakom allt det konstiga och fabelaktiga varsnar en klok intelligens och ett visst högsinne — någonting ovanligt i ett kvinnligt arbete, där dogmtro och trångsinta moralprinciper bruka råda. Hon har annars blivit hårt åtgången av Wirsén och

Karl Warburg, vilka icke tyckas ha haft någon känning av den personlighet, som uttalat sig, utan bara vid det orimliga i språk och handling.»

LEO TOLSTOY OCH HANS SKRIFTER. Sid. 61.

Trycktes först i KT, $^{30}/_{4}$, $^{14}/_{5}$ och $^{4}/_{6}$ 1892, omtrycktes i Allvar.

Om Frödings förhållande till Tolstoy se Olle Holmberg, »Frödings mystik» (1921), särskilt s. 24—50.

ROBERT BURNS. Sid. 76.

Trycktes först med titeln *Folkskalden Robert Burns.* En lefnadsteckning efter engelska källor. Stockholm 1892. Studentföreningen Verdandis småskrifter 44. Omtrycktes i E, varvid Fröding gjorde åtskilliga ändringar.

I titeln ströks *Folkskalden* och *En lefnadsteckning efter engelska källor* böts ut emot *En kortfattad levnadsteckning.* I texten gjordes följande ändringar:

Sid. 76 r. 5 *yttringar* E *resultat*
» » » 13 *ädel* E *verkningsfull*
» » » 19 *känsliga* E *mottagliga*
» 77 » 1 *varma* E *glada och*
» » » 5 *kraft* E *kraft och fägring.*

Sid. 77 r. 11 *vänliga, muntra* E *muntra, sympatifyllda*
» » » 14 *konst* E *formbildningsförmåga*
» » » 22 *högt begåvad* E *högt utvecklad*
» 78 » 13 *dessa* E *några av dessa*
» 80 » 1 *förra århundradet* E *1700-talet*
» » » 7 *religiösa* E *presbyterianska*
» » » 8 *moraliska* finkänslighet E finkänslighet *i fråga om gott och ont*
» » » 9 f. *religiöst* E *av strängheten i de kalvinska kraven på att göra sig värdig* [*värdiga* tryckfel] *det likväl »förutbestämda nådavalet»*
» » » 15 *bibeln* E *den skotska »Bibeln»*
» » » 18 *folkets utveckling.* E *folket.*
» » » 27 *religiös* E *»bibeltroende»*
» 81 » 2 *och* insattes i E.
» » » 4 f. *religiösa skrifter* E *presbyterianska uppbyggelse- och utläggningsskrifter*
» » » 13 de *skäligen medelmåttige* E de
» » » 16 *i alla avseenden* E *torde*
» 82 » 9 *någonstans* E *någonstädes*
» » » 10 *knaggliga* versar E versar
» » » 18 *stackars* E *fattige*
» 83 » 8 *dans* E *dansvisa*
» » » 17 *loss* E *lös*

Sid. 85 r. 10 utsikt E utsikt*er*
» 86 » 11 *den fariseiska* anspråksfullhet E anspråksfullhet
» » » 13 *tillbakahålla en känsla av beundran för* E *underlåta att beundra*
» » » 17 *religiösa* E *presbyterianska*
» » » 18 *och finkänsliga* dikt E dikt
» » » 26 *begåvning* E *förmåga*
» 87 » 19 *Burns' mest geniale* E *en av Burns'*
» » » 13 följe *av* E följe
» 88 » 7 Songs *of Burns* E Songs
» » » 9 bygde*trallarna* E *bygdevisorna*
» » » 23 allting E *så gott som* allting
» 89 » 1 *stackars* E *fattiga*
» » » 2 *vänligaste* E *välvilligaste*
» » » 20 *har kommit* E *är kommen*
» 90 » 4 *vi haft tillsammans, vi!*» E *tillsamman hade vi!*»
» 92 » 7 *aldrig* E *icke lätt ; alltjämt* E *länge*
» 93 » 8 f. *moraliska känslighet* E *benägenhet för självrannsakning*
» » » 11 *Helt säkert* E *Möjligen*
» » » 15 *känsligt* E *vackert.*
» » » 21 skönare, *finare* E skönare,
» » » 25 ljuvt *och innerligt* E ljuvt
» 94 » 3 *innerliga* trohetslöften. E trohetslöften.

Sid. 94 r. 18 den *kärleksfullaste* E den *mest förälskade*
» » » 19 *vänlighet* E *kärlighet*
» 102 » 19 mera *vän* E mera *ljuv*
» » » » *tung* att mista E *svår* att mista
» 104 » 6 ff. *‚ehuru de .... straffbara!* tillades i E.
» » » 12 Lagen, *som den tiden bestraffade dylika förbindelser utan föräldrars samtycke,* E Lagen
» » » 24 sedan *så innerligt* E sedan
» 107 » 22 *talade* E *vittnade*
» » » 23 *vittnade* E *utvisade*
» » » 26 genial*isk* E *genial*
» 108 » 4 *begåvad* E *anlagd*
» » » 8 *begåvning* E *förmåga*
» 109 » 4 *vänligt* E *välvilligt*
» » » 8 *loss* E *lös*
» 116 » 25 *gåvor* E *förmågor*

Fröding tillade även en uppgift om tillkomsttiden för uppsatsen: *Tiden början av 1890-talet.* — I skaldens brevväxling omnämnes skriften första gången i ett brev till Albert Bonnier den 28 november 1891, där det heter: »Som ni vet har jag dessutom åtagit mig att skriva en levnadsteckning över den skotske skalden Burns, vilken skall införlivas med Verdandis småskrift-

samling. Jag har ännu icke från England erhållit alla de källor jag behöver, men så snart detta skett, tänker jag snart få min skildring färdig, ty jag har länge begrundat och övertänkt ämnet.» I september följande år sände han korrekturet (se »Brev», sid. 173).

Som slutanmärkning följde i E dessa rader:

Vid förnyad genomläsning av ovanstående levnadsteckning har jag funnit den icke fullt värdig sitt föremål. Den har icke inträngt i djupet av denna personlighet. En av mina recensenter, Axel Danielsson, den bekante socialisthövdingen, anmärkte i tidningen »Arbetet» att jag antagit en väl mycket moraliserande ton. Jag tyckte det verkligen själv redan under utarbetningen, men gjorde till självförsvar följande reflexion: om man även själv slarvar bort sina förmågor, är detta väl ej tillräckligt skäl för att icke ogilla att en annan gör det — vi äro i det fallet ogillansvärda bägge två. Numera är jag mer än någonsin obenägen för varje moraliserande och börjar tycka att A. Danielsson hade rätt. Till förklaring av bristerna i denna levnadsteckning, av vilken verkligen det tycks att m:r Johanssons »Levernesbeskrivning» kunde vara en ganska träffande parodi må emellertid följande anföras:

Någon gång i början av 1890-talet anmodades

jag att giva ett bidrag till samlingsverket »Verdandis småskrifter», redigerat av David Bergström. Jag biföll och sade att jag vid tillfälle skulle skriva något om Robert Burns, som jag redan då kände till något litet. Emellertid förlade jag företaget till en obestämd framtid, grubblade ej mycket däröver, ehuru jag gjorde några svaga försök att förskaffa mig lämplig litteratur till underlag för levnadsteckningen. Allt vad jag lyckades uppspåra var en monografi av den brittiske prästen Sharpe, en essay av Carlyle, några engelska handböcker i litteratur, Burns' egna anteckningar i en Tauchnitzerupplaga av hans verk samt vad som stod om honom i Ahnfelts »Världslitteraturens historia». Intet av detta kunde, såsom undertiteln på min Verdandiskrift gjorde, inrubriceras bland »Engelska källor» med undantag av Burns' egna anteckningar samt hans poemer själva. En vacker dag kom mig emellertid till handa en ukas från David Bergström, som av sina närmare bekanta med en viss humoristisk rätt brukade kallas »Konung David», »Cæsar» eller »Augustus», av följande diktatoriska innehåll: »Skriften om Burns torde omedelbart insändas till undertecknad — David Bergström.» Jag blev ganska vred och skrev ett lika kortfattat upproriskt svar: jag hade icke åtagit mig att in-

lämna manuskriptet vid någon viss tidpunkt, man finge vänta tills det behagade mig att göra ett manuskript färdigt. Mauritz Hellberg, som ganska väl kände »Konung David», skrattade hjärtligt såväl åt »konungens» ukas som åt min vrede. Han lär såväl i fråga om Verdandiskrifterna som i »folkriksdagen» på grund av brådska haft för vana att skriva dylika korta[1] ukaser till vem som helst. Emellertid satte jag mig i vredesmod ned och skrev i hast ihop levnadsteckningen. Om jag haft längre tid på mig och bättre tillgång på litteratur, i synnerhet Burns' dagböcker och brev, torde min levnadsteckning kunnat gå mera på djupet. När jag sedan personligen sammanträffade med David Bergström i Stockholm, fann jag honom synnerligen älskvärd och trots sin Cæsariska profil allt utom tyrannisk.

HANS ALIENUS. Sid. 123.

Trycktes först i KT $^{3}/_{12}$ 1892, omtrycktes i Allvar.

BJÖRNSTJERNE BJÖRNSON. Sid. 128.

Trycktes först i KT $^{10}/_{12}$ 1892, omtrycktes i Allvar.

[1] Utfallet i E.

BYGMESTER SOLNESS. Sid 133.

Trycktes först i KT $^{28}/_{1}$ och $^{4}/_{2}$ 1893, omtrycktes i Allvar.

BJÖRNSTJERNE BJÖRNSON. Sid. 143.

Trycktes först i KT $^{1}/_{3}$ 1893, omtrycktes i Allvar.

Om Fröding som föredragshållare berättade en tillfällig medarbetare i KT $^{27}/_{8}$ 1910 följande:

När Gustaf Fröding höll föredrag.

Det har inte hänt mer än en gång i Gustaf Frödings liv att han förmåtts att personligen uppträda offentligt. Det var år 1893 den 26 februari i Karlstad, då goodtemplarlogen Ägir skulle hålla en fest i Klara ordenshus. Anordnaren av festen hade i ett gynnsamt ögonblick fått ett halvt löfte av Fröding om ett föredrag, vilket löfte denne förstås sedan sökte slingra sig ifrån, ju närmre den fruktade stunden nalkades. Men så kom ändå den stora dagen.

Det var fullt med folk i ordenshuset. Alla ville förstås se och höra den i en hast genom »Guitarr och Dragharmonika» så populär vordne skalden Gustaf Fröding. Talarstolen stod efter ena långväggen, och rätt som det var stod han själv däruppe i katedern, blek och förlägen och önskande, att det snart måtte vara över.

Han hade omsorgsfullt skrivit sitt föredrag, som handlade om Björnson — och genast han steg upp i talarstolen började han med huvudet lutat i ena handen samt med låg röst och förfärande fart att innantill läsa upp vad han hade att säga. Det var alldeles moltyst i salen för att man skulle kunna uppfånga hans ord. Han läste mera som för sig själv och brydde sig inte alls om publiken. Vad gjorde det, om man inte uppfattade orden och meningen med det hela, bara han själv slapp ifrån saken så fort som möjligt. Det var nog den mest olämpliga folktalare, man kunnat få, men det var ju ändå Fröding, och man förlät honom hans tafatthet och sökte tacksamt uppfånga ett och annat ord.

Han talade om Björnson, hans storbondenatur och prästerliga arv och sade, att när man ser Björnstjerne Björnson, måste man tänka på Velhavens vers om »Dyre fra Vaa».

»Björnson», sade Fröding i sitt föredrag, »är en folkskald, en folkhövding och en folktalare såsom ingen annan.»

Men själv måtte han inte ha känt sig som någon folktalare, ty när det sista manuskriptarket väl var uppläst, smet han så fort han kunde ner från talarstolen och ut ur salen och svor sen en dyr ed, att aldrig mer skulle man få honom

till att uppträda som offentlig talare och föredragshållare.

Detta har berättats mig av själva anordnaren av festen i fråga. *T. H. K.*

STRINDBERGS DRAMATIK. Sid. 147.

Trycktes först i KT $^{14}/_{10}$ 1893, omtrycktes i Allvar.

ERIK JOHAN STAGNELIUS. Sid. 151.

Trycktes först i KT $^{21}/_{10}$ 1893, omtrycktes i Allvar.

TEATER. Sid. 159.

Trycktes i KT $^{14}/_{10}$ 1893, omtrycktes i Allvar.

JONAS LIE. Sid. 169.

Trycktes i KT $^{8}/_{11}$ 1893, omtrycktes i Allvar.

STRINDBERGS LYRIK. Sid. 172.

Trycktes i »En bok om Strindberg». Karlstad 1894. En tysk översättning ingick $^{15}/_{10}$ 1904 i »Das neue Magazin».

Uppsatsen är här återgiven efter omtrycket i E, som visar följande olikheter mot den ursprungliga texten:

Sid. 173 r. 16 *det rena* vanvettet E vanvettet
» 174 » 21 livsfullhet *och lyriska innerlighet* E livsfullhet

Sid. 175 r. 25 *om man så vill,* men E men
» 176 » 1 ibland *nonchalant* E ibland
» 177 » 9 är, *vi vilja icke veta av honom».* E är.»
» » » 12 f. till *sig själv* E till *vad han förut varit*
» » » 27 bekant *evangelisk svensk-lutersk* E bekant
» 178 » 1 *heligt* vred E vred
» » » 5 ff. Men det är *ett tal i fåvitsko. Det är icke de söta orden eller fromma varningar och förmaningar i förmyndareton* E Men det är *icke fromma varningar och förmaningar*
» » » 7 *sött* gråtande E gråtande
» » » 13 är det *vordet* E är det
» 182 » 7 *vad den är — en ytterst grovt tillyxad och alldeles* E *en tämligen tvivelaktig och*
» » » 18 *är därför glad åt* E *sympatiserar därför mer eller mindre med*
» » » 23 *glömmer icke det starka intryck den gjorde* korr E [*tog säkert* ä t] *torde haft starkt intryck av densamma*

Sid. 183 r. 10 rad, *vartenda ord är sant,* E rad, *kanske*

» 184 » 7 f. *det* senare *bra deklamatoriskt.* E *den* senare *något deklamatorisk, utan..... Tegnérs mera storartat praktfull.*

» 185 » 29 min *gröna* ungdom E min ungdom

» 186 » 15 *högst nonchalant* E *suveränt likgiltig för gamla former*

» » » 19 *rent* komiska E komiska

» » » 26 f. Heines patetiska E Heines *mer eller mindre verkligt eller parodiskt* patetiska

» 188 » 2 att *le invärtes över sin ungdom, när han läser detta.* E att *i den förfelade daggmasken igenkänna sig själv.*

» » » 13 *heliga ting, som inte just äro så heliga.* E *förment heliga ting.*

» 189 » 21 så *innerligt* E så *nära*

» » » 25 *Säkert* E *Kanske*

» 190 » 20 utmärkta E utmärkta *ehuru då och då slaggblandade*

Till uppsatsen fogade Fröding i E följande anmärkning:

Sedan ungefär 15 år tillbaka har min läsning av s. k. skönlitteratur blivit allt sparsammare och upp-

hörde till sist nästan helt och hållet — dels kanske av mättnad efter oupphörlig ungdomsläsning, dels emedan jag råkat ned i ett slags helvete av grubbel över alla möjliga livs- och tidsproblem och till sist blev för mycket avskild från alla skönlitterära intressen, av en svår själs- och hjärnsjukdom, som jag visserligen ifrån första ögonblicket jag bemärkte den beslöt att med all min kraft bekämpa, men som jag stundom nästan helt och hållet övermannades av. Under hela denna tid har jag som sagt läst föga av skönlitteratur — själva Geijerstams vänexemplar av hans senare böcker fingo stå olästa i min bokhylla — med möda tog jag itu med Heidenstams »Karoliner» och av Strindberg har jag endast läst några få volymer — »Inferno», vittnande om svaghet, men också om mod att uttala vad andra helst hålla inne med och givande en självbild som det är farligt att giva. Det syns mig i jämförelse med Swedenborgs dagbok från 1744 vid tiden av hans första uppenbarelser vara mindre på irrvägar vid tydningen av vissa psykofysiska erfarenheter. Swedenborg lyckades ju emellertid småningom ordna sitt själsliv och slutade med att giva sina uppenbarelser ett slags systematisk reda och giva mänskligheten verk, väl värda att studera, om ock ej okritiskt. Samma väg torde även bli Strind-

bergs och hans själskriser torde varit och vara av övergående art. Vem kan numera utan vidare hänföra Swedenborg till enbart sjukdomsfenomenens kategori och varför skulle man göra det med Strindberg? — Dessutom har jag läst »Ensam» med en av recensenter utdömd episod, som tycktes mig vara det yppersta i boken och även i förhållande till hans egna och andras skildringar hålla sig uppe — episoden om det halvt hallucinatoriska mötet mellan far och son. Dessutom en bok om den möjliga överensstämmelsen mellan stamorden i alla jordens språk, antagligen förkastad av »docti», men ej av mig som själv är »laicus» och ej tror på den aprioristiska ofelbarheten hos en »doctus». Av Strindbergs senare även till formen lyriska produktion känner jag föga och måste därför uppskjuta ett omdöme till längre fram.

Ibland de *Självbiografiska småstycken,* till vilka de ursprungliga småanmärkningarna svällde ut, befann sig även följande uttalande i en då aktuell meningsbrytning:

Om Strindbergsfejden.

Ehuru ej nämnvärt berörd av denna fejd, vill jag här säga några ord om densamma. Först och främst har det förvånat mig med vilken våldsamhet Strindberg slagit omkring sig, så till höger

som vänster, utan att se sig för. Jag förklarar emellertid detta på samma sätt som jag förklarar Byrons sätt vid vissa tillfällen att rikta pistolen mot varje inträdande, om jag ej misstar mig, alldeles oavsett om det var en vän eller icke — nämligen högt drivet psykofysiskt lidande, vilket ytterligare ökades, om han blev störd under ansträngningen att få bukt med detsamma. Ingen kan väl tro att Byron vid dessa tillfällen var medvetet mordiskt sinnad och det är svårt att tro att Strindberg själv är övertygad om alla dessa [*dråphistorier han lär ha insinuerat* ä t] insinuerade dråps realitet. Det andra märkliga i denna strid är att så många blivit indragna i det våldsamma skydraget samt att även de i början allra hänsynsfullaste såsom herrar Böök och Hedin av den virvlande vattenpelaren till sist dock förts nära nog lika högt upp i lidelsens högre regioner som Strindberg själv, vilken ju även han av motståndare påståtts ha skrivit ihjäl annor man. Månne ej i själva verket alla de omskrivna döda dött en »naturlig» död, vilken skulle inträffat ändå, oavsett alla skriftliga angrepp? Och har man ej hållit på med att skriva ihjäl även Strindberg allt från Röda rummets tid allt intill denna dag, om skrifter kunna slå ihjäl folk nämligen? För egen del vill jag hålla mig utanför virveln

så gott sig göra låter och »gå min väg», sedan jag sagt mitt ord, såsom lektor Waldenström lär ha brukat i riksdagen, sedan han sagt sina ibland på spiken träffande, ibland vid sidan gående kvickheter, lämnande åt vapendragarne att föra hans talan.

DIKTER AV VERNER VON HEIDENSTAM. Sid. 191.

Trycktes först i KT $^{8}/_{6}$ 1895, omtrycktes i Allvar.

FREDREK PÅ RANSÄTT. Sid. 201.

Trycktes först i »Ord och bild» 1897, sid. 180—184, omtrycktes i E, varvid han gjorde två obetydliga ändringar:

Sid. 201 r. 18 *trallen* E *låten.*

» 205 » 17 nästan E nästan *med någon omklädnad*

Fröding tillfogade även följande slutanmärkning:

Till ovanstående må endast tilläggas att Dahlgren verkligen haft några medbröder ehuru dock i ringa grad bland samtida. W. v. Braun, som skrivit ett par goda landsmålsdikter på småländska och västgötska, samt förf. till den bekanta värmländska visan »E litta vise velle ja framstecke» etc.; enligt uppgift lär denne förf.

varit »magister Hardin» i Karlstad. Dessutom må erinras om en mellan mig och Dahlgren stående värmländsk landsmålsförfattare, Torsten Svartengren, vilken, ehuru påverkad av Dahlgren, väl är den egentlige uppfinnaren av prosaberättelsen på värmländskt landsmål och väl såsom bättre kunnig torde skrivit denna prosa bättre än jag. Hans lilla samling bär titeln »Nô hôrt» och till denna hänvisas de som önska veta, varifrån mina landsmålsdikter på vers och prosa egentligen härleda sig.

Jfr i fråga om såväl denna frödingska uppsats som den ovanstående slutanmärkningen min Inledning till bd VI av denna upplaga!

Sid. 212 f. Det mycket fogliga genmäle, som Fröding här riktar mot Oscar Levertin, föranleddes av två litterära essayer, som denne offentliggjort, nämligen »Konturer till en Bellmanskarakteristik» i »Ord och bild» 1895 och »Verner von Heidenstam. En silhouette» i kalendern »Svea» för 1897. I båda polemiserade Levertin mot den överskattning av det »folkliga» och »enkla», som han fann så utbredd. Det heter i den förra: »Det finns inom vitterheten knappast något med vilket det drives så mycken tom vidskepelse, som med begreppet folkdiktning, beroende framför allt på dimmiga föreställningar om dess uppkomst och

innebörd. Folkvisor och alla så kallade 'folkliga' diktningar behandlas med en sorts religiös vördnad, som långt bättre vore på sin plats inför konstdiktningen. Ty gömmes det ej oändligt mer mystik i tillkomsten och skönheten i dikter av Shakespeare och Goethe än i de visor, som konstlöst på måfå rimmats samman av en adelsjunker, klerk eller vandrande spelman? Till denna gamla vantro, att 'folksjälen' framför allt skulle söka sig uttryck genom obildade munnar och outvecklade instrument, har i vår demokratiska tid sällat sig en ny, än dummare — det att anse den litteratur som särskilt förträfflig, vilken är folklig i den mening, att den företrädesvis sysselsätter sig med de lägre klasserna, deras liv och känslor. Liksom ej en prins, en greve eller en docent också hörde till folket! Liksom man ej representerade sin nation dess starkare, ju mer man samlat i sitt väsen av dess utveckling och civilisation!»

I den senare finnes en lång utveckling av »kulturskaldens» ställning och syften i motsats mot »vissångartypen», varur jag citerar:

»Det finns hos den läsande allmänheten i alla länder och ej minst i vårt goda Sverige en avgjord förkärlek för enkla själstillstånd, onyanserade stämningar, klart och grunt tankeliv utan kulturens slipning och den inre meditationens

källdjup, liksom samma publik avgjort föredrager en populär form fallande in i örat med gatmelodiens eller folkvisans lätthet, framför en verskonst, som eftersträvar invecklad orkestrering och rik kontrapunkt. Det är som om publiken betraktade skalderna som sina avlönade gycklare och egde anspråk, att de rättade sig efter de outvecklade idéerna vid deras borgerliga supfester och picknicker. Därtill har den stora läsande allmänheten en nobel ambition att vilja känna igen sig själv i dikten; som den hederliga borgarfamiljen i Hostrups Gienboerne blir den ej riktigt glad förrän den återsett sina egna fönsterrutor; och som den stora mängden varken fått något händelserikt yttre eller inre liv, blir idealskalden efter dess beläte en skäligen enkel vissångartyp, helst med humoristisk anläggning. Ty det är också en borgerlig sida, detta att vilja med skämt trubba av konflikter och känslor och vilja upplösa alla motsatser i gillets och bålarnas lättköpta och skenbara harmoni. Så är Bacchus otvivelaktigt den gud vilkens poetiska ritual den svenska publiken bäst senterar. Men huru 'oäkta' däremot skulle det ej kallas, om någon tog sig för att skildra ett opiumrus eller än värre den metafysiska spekulationens extas och svindel. Inom den erotiska poesin älskas också högst kär-

leksdiktning utan individuell och egendomlig färgläggning. Braun är 'äkta' men Stagnelius 'uppskruvad' och 'oäkta', och glömd är hans grav ute på kyrkogården, där den poetiske herr Dardanells aska prydes av ett tungt monument. — — — Det är klart, att en diktkonst, som vill tolka tillvaron i dess högsta och mest komplicerade tanke och känsloliv, ej kan bliva av den populära visans vattenklarhet. Det är också därför, som man så ofta hör klagas, att en sådan dikt som Jairi dotter av Heidenstam är 'bisarr' och 'oklar'. Men vilka mörka, till och med för aningen svårnådda frågor rör den ej vid.» De två sista meningarna ersattes vid omtrycket av essayn i »Svenska gestalter», där den kallas »Verner von Heidenstams skaldskap», av denna: »Jairi dotters historia är mer invecklad än skalden Wennerboms» — varigenom den mot Fröding riktade udden fick tydlig, offentligt utskriven adress. Genom att Fröding i sin replik tog uttryck från båda essayerna (»opium, prinsar och docenter») angav han, att han fattade polemiken i båda som åtminstone delvis riktad emot sig. Detta var också utan tvivel fallet, även om man nu — efter allt vad som blivit känt av Levertins brev och privatuttalanden genom Söderhjelms biografi — kan se, att han särskilt i Bellmanskarakteristiken blott återkom

till en tidigare med Geijerstam upprört diskuterad tvistefråga. Men lika påtagligt var, att Fröding stod för Levertin som det nya, nedslående exemplet på allmänhetens och även åtskilliga kritikers och medförfattares böjelse att upphöja överhövan den »enkla», »folkliga» dikten av »folkskalden» över kulturskalden, den djupe, förnämligare, liksom att Levertin i sin vänskap och beundran för Heidenstam harmades över, att dennes popularitet icke steg i samma grad som Frödings, varför han var ivrig att upphöja Heidenstam på Frödings bekostnad.

Samma jämförelse mellan Fröding och Heidenstam i avsikt att förklena den förre gjordes ännu en gång i »Ord och bild», nämligen 1903 av Fredrik Böök i artikeln »Några ord om Fröding och Heidenstam», där det bl. a. läses: »i motsats till denna [Heidenstams] bildkonst nå Frödings bilder i allmänhet sitt mål genom ljudens klang eller genom mera tillfälliga och ytliga idéassociationer. Det är därför som Heidenstams bilder för ingående kritik äro äktare, djupare, mera organiska, men långt ifrån nå Frödings i hastig verkningskraft och yttre glans. I allmänhet kan väl sägas, att Frödings vers är ofantligt mycket ledigare och rikare, men såsom en underlägsenhet har egenskapen att alltid vara vers, litteratur, att

aldrig förefalla som ett själsligt innehålls enklaste och mest okonstlade uttrycksform, en andes modersmål, i samma mån som Heidenstams.» — — — »Heidenstams diktning är liv, brusande fram av egen kraft, format ut *inifrån* ur en rik andes livserfarenhet; hans figurer bära alla hans egna drag, och det blod, som bultar i deras ådror, är hans. Fröding är snarare den, som i fulländad poetisk form omsätter allt yttre han möter, liksom en klar flod speglar allt hon flyter förbi: hans figurer ha fått sitt eget liv under hans skickliga händer, han hämtar sitt stoff *utifrån*.» — — — »En samling konstverk av okända mästare, fulländade arbeten, men utan inre samband, kunna aldrig intressera i samma mån som en grupp av arbeten, bakom vilka vi söka och finna icke blott en konstnärssjäl utan en människa. Så förefaller det mig, och därför blir för mig den konst, som representeras t. ex. av Heidenstam, den evigare och äktare. Dess större affektionsvärde blir för mig personligen ett slags gradskillnad. På den avlägsna dag, då våra poetiska formers konstvärde är nästan omöjligt att fatta för en ny tids människor, skapare av förnyade konstnärliga värden, skall likväl personen därbakom stå orubbad kvar, under det att den blott formella begåvningen, vars kärna är ett temperament endast,

i de flesta fall väl kommer att förlora i intresse i samma grad som hans yttre skrudar multna.»

HEIDENSTAM. Sid. 215.

Trycktes först som småskrift. Det bildade första häftet av *Grillfängerier,* som Fröding utgav 1898 i Uppsala i kommission hos Upsala Nya Tidnings aktiebolag. Första häftet inleddes med följande

Förord.

De här följande kåserierna äro såsom man torde ana av titeln icke menade att vara fullt korrekta framställningar eller på djupare undersökning och kritik grundade omdömen. De äro pratmakerier för stunden ungefär som Sigurds och Jörgens i deras respektive tidningar eller mina egna den tiden jag skrev under märket Hans Sax. Vad jag åsyftar med dem är att skaffa mig själv inkomst, sysselsättning och utflöde för infall samt om möjligt roa och intressera allmänheten. Kunna de ibland giva någon värdefullare valuta än den av kåserier för ögonblicket, är även det mig kärt, men de göra a priori icke så långt gående anspråk.

Finner detta häfte en efterfrågan, som manar till fortsättning, skall jag kanske låta det efterföljas av flera — möjligen i den utsträckning, att företaget kommer att något så när likna en

tidskrift, ehuru en alldeles oregelbundet och utan prenumeration utkommande.

Uppsala, 24 September 1898.

Gustaf Fröding.

I mskpt och ännu i 1:sta korr. har häftet titeln *Försök och fantasier.* Första bladet av mskpt till själva uppsatsen har till första rubrik ett sedermera struket: *Litterära kåserier.*

Manuskripten till »Grillfängerier» äro liksom korrekturen så överflödande på ändringar, till- och överskrivna ord, strykningar, tillägg och återupptag av tidigare ordalydelser, att jag icke här kan meddela dem alla. I de allra flesta fall gälla ändringarna endast det rent formella, själva uttryckssättet, och utgöra vittnesbörd om, dels hur laggrann Fröding var i fråga om detta ur både innehållslig och uttryckssynpunkt, dels med vilken möda han vid denna tid gav sina tankar form. Här nedan följer ett litet urval ändringar.

Sid. 216 r. 4 mskpt [*hästuppfödare* ä t] *hästman* 1:a korr. *hästjunker*

» » » 6 Till denna mening hörde följande i 2:a korr. tillfogade not, sedermera struken i korr.:

Såsom en antydning om den Heidenstamska ättens fjärntutländska sympatier må nämnas att

en av dess nu levande medlemmar varit generalkonsul i Rio de Janeiro, en annan är överdirektör för sanitetsväsendet på Cypern, en är ingenjör i Syrien, en kvinnlig medlem är gift med en tjänsteman i grekiska utrikesdepartementet, en annan med grekiske generalkonsuln i Stockholm, vilken dock är svensk till börden — de grekiska sympatierna ha för övrigt kanske även uttryckt sig i en fröken Heidenstams giftermål med en e. o. professor i grekiska vid Lunds universitet.

Sid. 216 r. 24 mskpt *damm* 3:e korr. G *doft*
» 217 » 13 G *icke illa kommit fram.* E *rätt imponerande möter oss*
» 218 » 6 f. mskpt *invändningsvis påpekade* E *invände*
» 219 » 22 mskpt [*vad finnes det för svenskt i honom?* ä t] är också han en svensk?
» » » 24 G *målade* E *framställda*
» 220 » 17 G jehovismen E *eloismen och* jehovismen
» 223 » 16 mskpt gester *dels på gäckeri och för att visa, att han, Heinrich Heine, icke alls behöver bry sig om att iakttaga det passande och emedan det roar honom att säga det som icke får sägas och där-*

med förbluffa kälkborgarne. G gester *för att förbluffa dem.*

Sid. 224 r. 6 G Noah och *Ham* E Noah och *Kanaan*

» » » 25 Efter detta stycke följer i mskpt ett längre stycke, som strukits, innan det avslutats; det lyder:

»Jag känner djupt skillnaden mellan mina egna försök till naken diktning och den Heidenstamska fria och på sitt vis rena nakenheten. [*Jag har diktat sådant halvt mot bättre vetande* ä t] Jag har visst skildrat [*det sjukt eller friskt könsliga* ä t] åtminstone det sjukligt könsliga halvt mot bättre vetande, halvt för att göra ett experiment och slå ett slag för friheten, men väl även med en viss undermedveten sjuk och låg samsmak med det lågt- och sjuktkönsliga. Även Levertin tycks mig icke [*hava den hela frihet* ä t] besitta full frihetskänsla vid erotisk skildring, ehuru den 'skrantne samvittigheden' torde vara honom fjärnare än mig. Strindberg tycks

mig vid skildringen av det könsliga dels hava haft samma gamängaktiga lust att retas med [*filistéer* ä t] kälkborgare som Heine, dels [*realistskolastens* ä t] realisternas önskan att vara absolut hänsynslös — har han haft någon 'skranten samvittighed' [*har han visst längesedan slagit ihjäl den och* ä t] i fråga om skildringen av det naket könsliga, har han kanske med berått mod tvingat ned den. Emellertid tycks mig även ur hans realistiska»

Sid. 225 r. 6 ff. mskpt är [*könsligt ren som en bonde vilken aldrig* ä t] som diktare

» » » 9 Efter *naken.* följer i mskpt denna strukna mening:

»Jag vet icke, om detta är fulla sanningen, men det synes mig, att Heidenstam är något ditåt, om ock icke helt.»

» » » 10 ff. Den följande avdelningen av denna uppsats har ursprungligen varit självständig och bar då titeln *Poetisk virtuositet och poetisk*

konstnärlighet. Hithörande blad, numrerade 1—4, sträcka sig t. o. m. r. 16 på sid. 227.

Sid. 229 r. 7 mskpt, korr., diktsamling. Jag *kan knappt låta vara att gråta, när jag läser* den. G diktsamling. Jag *har ibland grått, när jag läst* den. E diktsamling.

» 233 » 1 G orgelackomanjemang *samt kanske här och där med beskrivande helleniska korer.* E orgelackompanjemang.

» » » 20 G *religiöst* djupa E *gudomligt* djupa

» 241 » 5 G *på* hoven E *vid* hoven

» 243 » 5 G Detta tillägg ingick ursprungligen i andra häftet av *Grillfängerier,* 1898, där det bar titeln *Tillägg till artikeln »Heidenstam» i föregående häfte.* I mskpt hette det först *»Heidenstam» ännu en gång.* Det är det sist skrivna av häftets innehåll, vilket framgår därav, att det saknas på det handskriftliga titelbladet till häftet.

» » » 20 mskpt folk [*ger fan i Endymion, spottar och* struket] säger

Sid. 245 r. 26 f. G *förra häftet* E *föregående uppsats*

1910 tillade Fröding som slutanmärkning följande stycke:

För närvarande betraktar jag Heidenstam så gott som »hors de concours» i den svenska litteraturen, trots åtskilliga motsatser i vissa frågor — t. ex. norska frågan, patriotfrågan, en del språk- och konstfrågor. Jag skrev förr recensioner av hans diktverk och har märkt att jag måst hålla mig vid mindre viktiga, ytliga formfrågor etc., men måst underlåta att kritisera det djupare och högre av hans fantasiskapelser — det är detta senare jag betraktar som »hors de concours» — jag anar och tror att i dessa högre eller djupare regioner finnes det som för mig är ojämförbart och inkritikabelt och skattar dock dess värde högt trots det att jag icke ännu förmår genomförstå vad det egentligen är. Jag lämnar därför tills vidare å sido all Heidenstamskritik. Endast ett vill jag påpeka angående vad jag skrivit 1898 — att han endast övergående på grund av ohälsa haft mer tycke av gam än örn, sedermera har örnnaturen med sin fastare hals och bestämdare fysiognomi framträtt mera tydligt.

INNEHÅLL.

Hemsöborna 1
Fädernas gudasaga 5
Skärkarlsliv 9
Naturalism och romantik 12
Om humor 32
Ett besök i Zwinger 40
Legender och visor 51
Gösta Berlings saga 56
Leo Tolstoy och hans skrifter 61
Robert Burns 76
Hans Alienus 123
Björnstjerne Björnson 128
Bygmester Solness 133
Björnstjerne Björnson 143
Strindbergs dramatik 147
Erik Johan Stagnelius 151
Teater 159
Jonas Lie 169
Strindbergs lyrik 172
Dikter 191
Fredrek på Ransätt 201
Heidenstam 215
Anmärkningar 247

LSwed
F 9254

171910

Author Fröding, Gustaf

Title Samlade skrifter. Vol.9.

DATE

NAME OF BORROWER.

University of Toronto
Library

DO NOT
REMOVE
THE
CARD
FROM
THIS
POCKET

Acme Library Card Pocket
Under Pat. "Ref. Index File"
Made by LIBRARY BUREAU